

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ EDATLAR İLE
KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ EDATLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUTLU BERBER

GAZİANTEP
KASIM 2017

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ EDATLAR İLE
KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ EDATLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUTLU BERBER

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan KARACA

GAZİANTEP
KASIM 2017

ÖZET
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ EDATLAR İLE
KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ EDATLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

BERBER, Mutlu

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan KARACA

Kasım 2017, 108 sayfa

Özet

Türk Dili'nin araştırılması, ayrıca Çağdaş Türk Lehçeleri ile Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı olarak ele alınıp incelenmesi birçok çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda bu çalışma da Türk Dili'ndeki edatların Kazak Türkçesindeki edatlar ile ortak ve farklı yönlerden karşılaştırılması sebebiyle ana çerçeveyi oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin edatlar bakımından tanıklarıyla araştırılması, incelenip yorumlanması bu çalışmanın amacı olmuştur. Kazak Türkçesindeki edatlar ile Türkiye Türkçesindeki edatların karşılaştırılmasına dayanan bu çalışmada Kazak roman, hikâye ve masallar ile Türk romanları taranarak benzerlikler ve farklılıklar örneklerle gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca edatın her iki dildeki tanımlarına ve sınıflandırılmalarına yer verildi. Sonuç olarak tarama yöntemiyle her iki dildeki edatlara ulaşıldı ve edatlar karşılaştırma yöntemiyle değerlendirildi. Bu lehçelerin akrabalık ilişkileri de göz önüne alınarak ulaşılan edatların kullanımında ve sınıflandırılmasında çok fazla benzerlikler olduğu tespit edildi. Gözlemlenen farklılıklar da gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca elde edilen materyal örnekleme, tümdengelim ve tümevarım yöntem ve teknikleri ışığında analiz edildi. Bu çalışma, Türk Dili'nin yorumlanmasına katkıda bulunacak, üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri gibi bölümlerinde okutulan dil ile ilgili derslere materyal ve kaynak teşkil edebilecektir. Ayrıca ortaöğretimde Türkçenin öğretilmesine ve yabancılara Türkçe öğretimine katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Edat.

ABSTRACT
COMPARISON OF PREPOSITIONS IN TURKEY TURKISH AND
QAZAK TURKISH

BERBER, Mutlu

M.A. Thesis, Department of Turkish Language
 Litreture Supervisor: Assist. Prof. Dr. Hasan KARACA
 November 2017, 108 pages

Abstract

Researches upon Turkish language and comparative studies of modern Turkish Dialects with Turkey Turkish have paved the way for many works in this field. In this context, this study constitutes the mainframe by comparing the prepositions in Turkey Turkish Dialect to those of Qazak Turkish Dialect in terms of both common and different aspects the aim of this study is to search and comment on the prepositions of these two dialects by evidences offered. In this study which is based on the comparison of prepositions; it has been tried to indicate the similarities and differences between them by exam ples taken from Qazak novels, stories and tales and Turkish novels. Besides, definitions of the prepositions on both sides and their classifications have been given. As a result, the prepositions of both dialects have been reached by scanning method and they have been evaluated by comparison method. By considering the kinship relation among these two dialects it has been determined that they have had many similarities in the use and classification of the prepositions obtained. Differences observed have also tried to be shown. The sample material obtained has been analyzed in the light of deduction and induction technics. This study will contribute to the interpretation of Turkish Language, and it will be able to provide material and resources for language related lectures which are taught in the university departments such as Turkish Language and Literature, Contemporary Turkish Dialects. It will also provide contibution to Turkish teaching in secondary education and Turkish teaching as a foreign language for foreign students.

Key words: Turkey Turkish, Qazak Turkish, prepositions

ÖN SÖZ

İnsanların diğer insanlarla etkileşimi, anlaşılabilme ihtiyacı doğurmuş ve bu sayede de birçok dil oluşmaya başlamıştır. Dilin gelişim sürecine farklı coğrafya ve kültürler eşlik etmiştir. Türkçe de farklı coğrafyalara taşınarak insanların etkileşimine katkı sağlamıştır. Türkçe var oluşundan bu yana birçok Türkolog tarafından incelenmiş, çözülmesi gereken meseleler analiz edilmeye çalışılmıştır. Bazı meseleler çözülüp ortak karara bağlansa da birçoğu da halen çözülmeyi beklemektedir. Türkçenin zengin kelime hazinesine sahip olması ve diğer birçok diller ile akrabalık ilişkisi kurması birçok araştırmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmayla, Türkçedeki edatlar ile Kazak Türkçesindeki edatların kullanımındaki benzer ve farklı yönlerine değinilerek, bu tür çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada araştırmalar, her iki lehçede mevcut olan bilgiler ışığında yapıpı tespitler de yine buna dayanılarak ortaya konulmuştur. İncelemelerde bulunan benzer ve farklı olan küçük tespitler de sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca hikâye, roman, masal taramalarında özellikle Kazak Türkçesinde bazı edatların örneklerini bulmakta zorluk çekilmiştir. Çalışma ulaşılabilen bilgi ve örneklerle zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, kaynakçada belirtilen kaynak kitaplardan yola çıkılarak vücuda getirilmiştir. Her iki lehçede edatlar tespit edilerek edatın tanımı, sınıflandırılması ve cümledeki görevleri üzerine dikkat çekilmiş ve roman, hikâye ve masal gibi edebi metinler aracılığıyla örnekler verilmiştir.

Eğitimim boyunca attığım her adıma bir kale olup bana güç veren sevgili aileme sonsuz müteşekkirim. Tezin, hazırlanma sürecinde fikirlerine başvurarak tecrübelerinden yararlandığım hocam Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL' a ve üzerimde emeği olan diğer hocalarıma, tezimde yer verdiğim örnek cümleleri Kazakçadan Türkçeye aktarmamda desteklerini gördüğüm Leyla MADADOVA ile Madina BATYRBAYEVA' ya, bana bu tezi yazma fırsatı sunan ve çalışmamın tüm zorluklarında her zaman yanımda olan tezi sonlandırma aşamasına kadar danışmanlığımı yapan hocam Öğr. Gör. Sertan ALİBEKİROĞLU' na ve her konuda ilgisini, desteğini gördüğüm, tezimi sunma sürecinde de desteğini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hasan KARACA' ya teşekkürlerimi sunarım.

KASIM 2017
Mutlu BERBER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRAC.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
KISALTMALAR	vi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Tanımı ve Önemi	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	1
1.3. Sözcük Türleri ile İlgili Genel Bilgiler	2
1.3.1. İsim.....	3
1.3.2. Fiil	4
1.3.3. Zarf	6
1.3.4. Sıfat	6
1.3.5. Zamir	7
1.3.6. Ünlem	9
1.3.7. Bağlaç	9
İKİNCİ BÖLÜM	12
KAYNAK ÖZETLERİ	12
2.1. Edatlarla İlgili Çalışmalar	12
2.1.1. Tezler.....	12
2.1.2. Edatlarla İlgili Kitaplar ve Dergiler.....	12
2.1.3. Makale ve Bildiriler.....	16
2.1.4. Sözlükler.....	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	16
MATERYAL VE YÖNTEM.....	16
3.1. Gereçler.....	16
3.2. Yöntemler.....	16
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	17
BULGULAR VE TARTIŞMA	17
4.1. Edat	17
4.1.1. Türkiye Türkçesinde Edat	17
4.1.2. Kazak Türkçesinde Edat.....	18
4.2. Edatların Sınıflandırılması	19

4.2.1. Türkiye Türkçesinde Edatların Sınıflandırılması	20
4.2.1.1. Çekim edatları (edat/ takı/ ilgeç/ ilgiç/ son çekim edatı)	21
4.2.1.2. Bağlama edatları (Bağlaçlar)	25
4.2.1.3. Ünlemler	29
4.2.2. Kazak Türkçesinde Edatların Sınıflandırılması	38
4.2.2.1. Çekim edatları (Septewlik)	40
4.2.2.2. Bağlama edatları (Jalgawlıqtar)	44
4.2.2.3. Sona gelen edatlar (Demewlikter)	46
4.2.2.4. Ünlemler (Odağay)	47
4.3. Modal Söz	48
4.4. Edatların Cümle İçinde İncelenmesi	53
4.4.1. Çekim Edatları	54
4.4.2. Bağlama Edatları	67
4.4.3. Ünlemler	88
SONUÇ	99
KAYNAKLAR	107
ÖZ GEÇMİŞ	vii
VITAE	vii

KISALTMALAR

akt.	: aktaran
BTS	: Büyük Türkçe Sözlük
çevr.	: çeviren
KTS	: Kazak Türkçesi Sözlüğü
Kzk T.	: Kazak Türkçesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Örn.	: örnek
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TT	: Türkiye Türkçesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanımı ve Önemi

Türk ve Kazak sahasındaki çalışmalara baktığımızda edatların her iki sahada da kullanımı, kullanımına bağlı olarak benzer ve farklılıkları yönünden kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Türk ve Kazak sahasındaki edatları tespit etmek, tanımlamak, sınıflandırmak ve incelemek bu çalışmanın temel amacı olmuştur.

Her iki lehçede de edatların kullanımı kaynak taramaları ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın tanımı, önemi ve amacından bahsedilmiştir. Sözcük türleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türk ve Kazak Lehçesinden yararlandığımız bazı kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın oluşturulma sürecinde kullanılan yöntem ve materyallerden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde bulgular ve tartışma başlığı altında sözcük türlerinden biri olan ve bu çalışmayı oluşturan edatın hem Türkçedeki hem de Kazakçadaki tanımlarına ve sınıflandırılmalarına yer verilmiştir. Ayrıca bu lehçelerde kullanılan edatlar örnek cümleler içinde gösterilmeye çalışılmış ve genel bir değerlendirilme yapılarak sonuca ulaşılmıştır. Kaynaklar ve öz geçmiş kısmına yer verilmiştir.

1.2. Çalışmanın Amacı

İletişim, insanlığın var olduğu günden beri önemli olmuştur. Dil de iletişime bağlı olarak sonradan ortaya çıkmış ve insanların, toplumların birbirleriyle iletişimini sağlayan önemli bir unsuru oluşturmuştur. Dil, toplumlara ait kültürü yansıtan bir ayna gibidir. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak dil de gelişme ve değişme göstermiştir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte hayatımıza giren yeni sözcükler, diğer toplumlarla iletişimimiz vb. dilimizin de gelişme göstermesine neden olmuştur. Dil aynı zamanda özgürlüğün sembolü olarak kültür, gelenek, görenek ve adetler yönünden birbirine benzeyen toplumları bile ayırmaktadır. Dilleri oluşturan sözcüklerdir. Sözcükler oluşturduğu dilin yapısına göre bir araya gelir. Sözcükler aynı zamanda türlerine göre isim, fiil, zarf, zamir, sıfat, ünlem, bağlaç ve edat olarak adlandırılmaktadır. Her bir sözcüğün kullanımına bağlı olarak cümlede görevi vardır.

Bu çalışmayla birbirine yakın lehçeler olan Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi'nin sözcük türlerinden biri olan edatları benzerlikleri ve farklılıklarıyla karşılaştırıp incelemek ve diğer dilbilim çalışmalarına kaynak teşkil etmek amaçlanmıştır. Bu çalışmanın daha önce kapsamlı bir şekilde yapılmadığı da göz önünde bulundurulursa başka çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından da önemlidir. Ayrıca bu çalışmayı dilbilim sahasındaki akademik camiaya kazandırmak diğer bir amaçtır.

1.3. Sözcük Türleri ile İlgili Genel Bilgiler

İnsanın konuşma yeteneği aynı zamanda onu öteki yaratıklardan ayıran, ona büyük bir üstünlük sağlayan niteliklerin başında gelir. Dil yalnızca bildirişmeyi, haberleşmeyi gerçekleştiren bir araç olarak kalmaz; toplumla, onun kültürüyle olan ayrılmaz bağları dolayısıyla toplumun çeşitli özelliklerine, yaşayışına, inançlarına, geleneklerine, tarihine ışık tutan önemli bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkar. Bireyin ve toplumun kültür varlığı olarak belirir (Atabay vd., 1983:15).

Sözlü dil ve bunun yazıya geçirilmiş biçimi yazılı dil, ses birleşimleriyle kurulan sözcüklerden oluşur. Ancak yalnızca sözcük demek, dil demek değildir. Onunla birlikte dili oluşturan sesbirim (fonem), biçimbirim (morfem), tümce ve hatta dilce gibi başka ögeler de vardır (Atabay vd., 1983:15).

Sözcükler, insanlar arasında bir uyuşma, anlaşma ürünüdür (Atabay vd., 1983:16). Mantıksal anlamda sözcük, kavramların ses veya ses birleşimleriyle karşılanmasıdır: *O, iyi, elma ve okumak* gibi (Delice, 2012:3). Geleneksel dilbilgisinde eskiden beri sözcükler anlam ve görev açısından birtakım türlere ayrılmışlardır. İlk olarak Aristo, ad, eylem gibi türleri belli etmiş, bunların düşünme işlemlerinde bağlantıyı sağlayan öteki ögelerin tersine, kendiliklerinden anlam taşıyan ögeler olduğunu ileri sürmüştür (Atabay vd., 1983:22).

Biçimsel dilbilgisi kitapları aracılığıyla zamanla ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem gibi sözcük türleri yerleşmiş, kesinleşmiştir (Atabay vd.,1983: 22). Sözcük türlerinin ayrıştırılma ve adlandırılması için sözcüklerin cümle içinde birbirleriyle olan ilişkileri belirlenmelidir. Bir sözcüğün farklı cümlelerde, farklı türlerde kullanılabileceğini de bilmek gerekir (Delice, 2012:6).

Dilleri oluşturan sözcüklerdir. Sözcükler oluşturduğu dilin yapısına göre bir araya gelir. Sözcükler aynı zamanda türlerine göre isim, fiil, zarf, zamir, sıfat, ünlem, bağlaç ve edat olarak adlandırılmaktadır. Her bir sözcüğün kullanımına bağlı olarak cümlede görevi vardır. Örneğin güzel sözcüğü beş ayrı cümlede, yatay düzlemi oluşturan sözcüklerin birbiriyle bağlantısından dolayı beş ayrı sözcük türü olarak kullanılabilir (Delice, 2012:6).

Seninle konuşmak güzeldi.	(isim)
Güzellerde naz çok olur.	(zamir)
Ayşe, güzel kızdır.	(sıfat)
Oğlum, kardeşinle güzel konuş.	(zarf)
Güzel, nereye gidiyorsun?	(ünlem) (Delice, 2012:6)

Sözcüğün cümledeki farklı kullanımlarına göre sözcük türlerinin oluştuğu görülmektedir.

Türkçede sözcükler tür bakımından sekize ayrılmaktadır:

1. Ad (İsim)
2. Eylem (Fiil)
3. Belirteç (Zarf)
4. Önad (Sıfat)
5. Adıl (Zamir)
6. Ünlem
7. Bağlaç
8. İlgeç (Edat)

1.3.1. İsim

Canlı ve cansız bütün varlıkları karşılayan sözcükler isim olarak adlandırılmaktadır. İsimler bir varlığın adı olarak bize o varlığı tanıtmada ve varlıkları birbirinden ayırmada yardımcı olan kelimelerdir. Her türlü soyut, somut varlıkları, duygu, düşünce ve durumları bildirmektedirler. İsimler, kâinatta tek olan varlıkları, tam benzeri bulunmayan varlıkları karşılarlar özel isim olarak

adlandırılmaktadır. Eğer aynı cinsten varlıkları karşılırsa bu da cins isim olarak ifade edilmektedir.

Bu konuyla ilgilenenlerin tanımlarına yer verilecek olunursa;

Ergin'e göre isimler; "Canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir (Ergin, 2013:218)." Ağaç, su, taş, çocuk, oda, yolcu, yıldız, deniz, köprü, bulut, Orhan, İstanbul, Anadolu, Karadeniz, Atatürk, Yavuz, Gönül, Işık, Korkut, Çağlayan, Yüksel vb. örnek verilebilir (Ergin, 2013:218).

Atabay vd, Korkmaz'a göre isimler,"Evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan sözcüklerdir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:26; Korkmaz, 2014: 229)." Kuş, ağaç, yastık, kap, us, ağlama, düşünüş, yargı, sakınca vb. örnekler verilebilir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983: 26; Korkmaz, 2014:229).

Karaağaç ise isimleri şöyle tanımlar: "Kendi başlarına var olabilen ve dolayısıyla, sözlükte yer alan bilgilerin adlarıdır (Karaağaç, 2012: 425)." Büyük, sarı, ağaç, demir, dün, yürümek vb. örnek verilebilir (Karaağaç, 2012:425).

Delice'ye göre; "Somut veya soyut kavramların adı yanında cümle içinde belli ve özel yapılar içinde bulunmanın adıdır (Delice, 2012:10-16)." Kar, Tekin, kalem, gökyüzü, okul, kardeş, sabah, hak, adam vb. örnek verilebilir (Delice, 2012: 10-16).

Koç, Doğan'a göre;"Canlı, cansız bütün varlıkları, kavramları tanıtmaya yarayan sözcüklere isim denir (Koç, Doğan, 2004:184)." Kazakça; ağaç "ağaç", bala "çocuk", äke "baba", şeşe "anne", gül "gül", aqıl "akıl" vb. örnek verilebilir (Koç, Doğan, 2004:184).

Zeynalov da şu şekilde tanımlar: "İsimler, sıfat, sayı, zamir ve zarflarla birlikte dilde en büyük söz grubunu, yani adları meydana getirirler. Nesne, olay, tasavvur, nitelik ve sairenin adını bildiren sözcüklerdir (Zeynalov, 1993:34-41)." Mehmet, Hasan, ana, baba, toprak, incir, nilüfer, tosbağa, at, keçi, dağ, güneş vb. örnek verilebilir (Zeynalov, 1993:34-41).

1.3.2. Fiil

Varlıkların gerçekleştirdiği bir işi, oluşu, kılışı ve durumu şahıs ve kip eki olarak belirten sözcüklerdir. Fiiller bir eylemin durumunu bize bildirmekte ve cümle içinde çekime uğramaktadırlar. Fiiller şahıs ve çekim ekleriyle tek başına cümle

oluşturup yargı bildiren sözcükler olması bakımından sözcük türleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Ergin ve Korkmaz'a göre; "Fiiller, hareketleri karşılayan kelimelerdir (Ergin, 2013:280-313; Korkmaz, 2014:487)."

"Hareketler; nesnelerin zamanla ve mekân içindeki yer değiştirmeleri; oluşları, kılışları, duruşları; hülâsa her türlü faaliyetleridir. Fiiller, dilde daima çekimli şekiller halinde bulunurlar. O halde fiilleri incelemek demek onların çekimli şekillerini ele almak, onları çekimli şekilleri içinde incelemek demektir (Ergin, 2013:281)."

Açtı, başlarım, görür, bilir, bilmezsın, geliyoruz, dönmüşüz, gülmeyecekler, bekleyeyim, alsa, gelem, sevmemelisin vb. örnekler verilebilir (Ergin, 2013:280-313; Korkmaz, 2014: 487).

Atabay vd.'ne göre eylemler; "Devinme, oluş, kılınış, durum gösteren öğelerdir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:202)." Kır-, kımıl-da-, say-, çürü-, düzelt-, sarar-, uyu-, barış-, dur-, bul- vb. örnek verilebilir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983: 202).

Karaağaç ise eylemi şöyle tanımlar: "Varlıktaki değişime eylem denir; değişimin süreci ise zamandır. Hiçbir varlık aynı olarak kalmaz, sürekli değişir, başkalaşır (Karaağaç, 2012:431-432)." Doğ-, öl-, yürü-, gül-, büyü- vb. örnek verilebilir (Karaağaç, 2012:431-432).

Delice, cümle içinde yüklem, iç-cümle ve yan cümle içinde de yüklemsi (iç-cümle ve yan cümlelerin yüklemi) olarak kullanılan, yüklem olduğunda kip ve şahıs kavramlarıyla çekimlenmiş, yüklemsi olduğunda da fiilimsi ekleri almış sözlüksel anlamlı sözcükler olarak belirtir (Delice, 2012:66-67). Yağ-, sarar-, kılal-, ağırlaş-, az-, de-, yaşa-, bit- vb. örnek verilebilir (Delice, 2012:66-67).

Koç, Doğan ise fiilleri, gerek Kazak Türkçesinde ve gerekse diğer dillerde, dilin en vazgeçilmez birimlerinden biri olarak tanımlamaktadır. "Fiiller, varlıkların yaptığı işleri, hareketleri ve oluşları, zamana ve işe bağlı olarak anlatan sözcüklerdir (Koç- Doğan, 2004:224-225)." Kazakça; kel "gel", ket "git", bar "var", otır "otur", je "ye", kül- "gül-", jıla "ağla-", qaş- "kaç-", oqı- "oku-", köter- "kaldır-" vb. örnek verilebilir (Koç- Doğan, 2004:224-225).

Zeynalov da filleri, gerçek hayatta baş veren veya baş vermiş veya baş verecek hareket, vaziyet, olay, hadise hakkında belli anlamlar bildiren sözcük türü olarak tanımlamaktadır (Zeynalov, 1993:215-220). Temizle-, aç-, al-, bitir-, kes-, yaz-, rahatla-, bağla- vb. örnek verilebilir (Zeynalov, 1993:215-220).

1.3.3. Zarf

Fiillerden, fiilimsilerden önce gelerek onları niteleyen, sıfatları ve kendisine benzeyen diğer zarfları anlamca etkileyen sözcüklerdir. Zarflar tek başlarına kullanılmayıp kendinden sonraki eylemi, eylemsileri, sıfatları ve diğer zarfları nitelik ve nicelik yönünden etkileyerek bu sözcükleri kuvvetlendirmektedir.

Ergin, zarfları; zaman, yer, hal ve miktar isimleri olarak tanımlar. “*Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimden başka bir şey değildirler* (Ergin, 2013:258-262).” ifadesiyle zarfların tek başlarına kullanılmayacağını söylemektedir.

Koç, Doğan zarfları “*Fiilleri çeşitli yönlerden niteleyen, sıfatların ve diğer zarfların anlamlarını kuvvetlendiren sözcükler*” (Koç- Doğan, 2004:220-221) olarak tanımlamaktadır. *Kazakça; bugün “bugün”, tömen “aşağı”, joğarı “yukarı”, jıldam “acele”, erte “erken”, keş “geç”, naq “tam” vb. örnekler verilebilir* (Koç- Doğan, 2004:220-221).

Zeynalov da zarfları özelliğın özelliğı ile hal ve hareketin özelliğini bildiren kendine özgü anlamsal, yapıbilimsel ve cümlesel özellikleriyle öteki sözcük türlerinden ayrılan bağımsız bir sözcük türü olduğunu ifade eder (Zeynalov, 1993:194-202). *Sonra, bugün, tez, içeride, burada, birden, az, çok, yavaş, kışın, yazın, şaşkın, erken vb. örnekler verilebilir* (Zeynalov, 1993:194-202).

1.3.4. Sıfat

İsimlerin önüne gelerek onların hem nitelik hem de nicelik durumlarını belirten sözcükler sıfat olarak ifade edilmektedir. Sıfatlar bir ismin vasfını, durumunu, miktarını, şeklini, yerini bildirmektedir. Sıfatlar da zarflar gibi tek başlarına kullanılmayıp bir ismin önüne gelerek mana kazanmaktadır.

Ergin, sıfatların vasıf ve belirtme isimleri olduğunu belirtir. “*Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar da bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir* (Ergin, 2013:244-257).” ifadesiyle sıfatları; vasıflandırma sıfatları, belirtme sıfatları (işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belirsizlik sıfatları) olarak bölümlere ayırmaktadır. *Yeşil göz, sıcak oda, iki kişi, aç insan, büyük iş, altın yüzük, gelecek yıl, bu söz, şu gün, o yer, üç ses, yüz yıl, kaç kişi, hangi kitaplar, ne zaman, nasıl adam, nice yıl, neredeki taş, bir akşam, bütün çocuklar, bazı geceler, her yer, kimi insan, çoğu zaman, çok ev, hiç kimse, falan adam, az para, fazla işçi, beriki yol, şimdiki zaman vb. sıfatlara örnek verilebilir* (Ergin, 2013:244-257).

Atabay vd. sıfatları, adların niteliklerini, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten sözcükler olarak tanımlar (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:68-69). *Büyük ev, kırmızı çiçek bir ağaç, çalışkan çocuk, kaç kuruş* vb. örnek gösterilebilir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:68-69).

Delice ve *Korkmaz* ise sıfatları, adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözler olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 2014:335; Delice, 2012:48-52). *Açık kapı, boş oda, geniş yer, uzun yol, yaşlı adam, beş kişi, üçer ay, her insan, beşinci sınıf, bu sözler, yanan ateş, hangi başarı, sararmış yaprak, kara tahta, yaşlı kadın, yaralı adam, bazı günler, bu yol, kaç yıl, çoğu zaman, üç kişi* vb. sıfatlara örnek verilebilir (Korkmaz, 2014:335; Delice, 2012:48-52).

Karaağaç sıfatları, sözlük terimi ve sözdizimindeki anlamıyla tanımlar. Ona göre sözlükte sıfat; “Sözlerin gramerlik sınıflandırılmasında adların niteliklerini belirten sözlere gönderme yapmak için kullanılan bir terimdir. Varlıkların taşıdıkları her türden özellik adlarıdır.” (Karaağaç, 2012:426). Sözdiziminde sıfat; “Varlıkların özelliklerine ad olan her türlü söz, söz öbeği veya cümle sıfat olarak kullanılır (Karaağaç, 2012:426).”

Koç vd.’ne göre; “İsimleri renk, hareket, biçim ve durum bakımından niteleyen ve isimlerin sayılarını, yerlerini belirten sözcüklerdir.” (Koç-Doğan, 2004:207). Kazakça; *semiz “şişman”, qızıq “ilginç”, arıq “zayıf”, taza “temiz”, eki “iki”, osı “bu”, anaw “o”* vb. örnek verilebilir (Koç-Doğan, 2004:207).

Zeynalov da sıfatları, nesnenin özellik ve niteliğini bildiren türler olarak tanımlamaktadır (Zeynalov, 1993:121-122). *Güzel, pis, kara, birinci adam, yağlı, sulu, akıllı, dilli, acı, tatlı, uzun, kısa, büyük, küçük, yeşil, kırmızı* vb. örnek verilebilir (Zeynalov, 1993:121-122).

1.3.5. Zamir

Zamirler, bir isim olmadıkları halde cümlede bir ismin yerini tutan sözcükler olarak tanımlanır. İsmi gerçek karşılıkları olmayıp cümlede isim gibi göreve çıkmaktadırlar. Şahıs zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri ve dönüşlülük zamirleri olarak kendi içinde ayrılırlar.

Ergin zamirleri, nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimeler olarak tanımlar (Ergin, 2013:262-280).

“Şimdiye kadar gördüğümüz isim einsinden kelimeler nesneleri doğrudan doğruya karşılayan, onların dildeki karşılıkları olan, onların adları durumunda kelimelerdi. Zamirler ise nesnelerin dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen

kelimelerdir. Bu işi zamirler nesneleri temsil etmek veya göstermek suretiyle yaparlar (Ergin, 2013: 262-280)."

Ergin, zamirlerin, nesnelerin yerine geçen sözcükler olduğuna vurgu yapmaktadır. Zamirleri; şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri, bağlama zamirleri olarak bölümlere ayırmaktadır. *Ben, sen, o, biz, siz, onlar, kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri, bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, kim, ne, hepsi, kimse, kimi, kimisi, öteki, beriki, seninki* vb. örnekler verilebilir (Ergin, 2013:262-280).

Atabay, Korkmaz vd.'ne göre zamirler, "*Ad soylu sözcüklerin önemli bir bölümü olup genellikle adların yerini tutan, kişi, soru gösterme ve belgisizlik kavramları taşıyan sözcüklerdir.*" (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:116; Korkmaz, 2014: 387). *Ben, sen, o, kendi, biri, bu, şu, kimi, kimse, falan, filan, herkes, hepsi, birkaçı, çoğu, bazı* vb. örnekler verilebilir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:116; Korkmaz, 2014: 387).

Karaağaç ise "*Zamir, varlıkların gerçek adlarının yerini tutma, onları kişi, işaret, belirsizlik veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu bir söz türüdür.*" ifadesiyle açıklamaktadır (Karaağaç, 2012:429-431). *Ben, sen, o, biz, siz, onlar, bu, şu, o, kim, hangisi, neyi, neden, biri, birisi, başkası, hepsi, kendim, kendisi, özüm, özün, özü* vb. örnek verilebilir (Karaağaç, 2012:429-431).

Delice, "*Cümlede varlıkların yerine kullanılan sözcükleri temsil etmek ve onların yerine kullanılmak üzere üretilmiş sözcükler*" olarak tanımlamaktadır (Delice, 2012: 36-37). *Ben, sen, o, kendi, bu, şunlar, kim, falan, falanca, biri, birkaçı* vb. örnek verilebilir (Delice, 2012:36-37).

Koç vd.'ne göre; "*Cümlede ismin yerini tutan, isim olmadıkları hâlde isim gibi kullanılabilen sözcüklere **zamir** denir.*" şeklinde tanımlanır (Koç- Doğan, 2004: 215-220). *Kazakça; men "ben", sen "sen", biz "biz", sender "siz", ol "o", bul "bu", seniki "seninki", barlığı "hepsi", eşqaysısı "hiçbiri "solar "onlar", soğan "ona"* vb. örnek verilebilir (Koç- Doğan, 2004:215-220).

Zeynalov da "*Zamirler, şu veya bu kelime türünün yerini tutan, belli bir ilişkiyi bildiren veyahut da miktarı, niteliği, şahsı gösteren türlerdir.*" şeklinde tanımlar (Zeynalov, 1993:171-193). *Ben, sen, o, biz, siz, onlar, sendeki, benimki, bu, şu, o, burası, Kim?, Ne?, öz, bütün, hepsi, kimi, biri, hiç* vb. örnek verilebilir (Zeynalov, 1993:171-193).

1.3.6. Ünlem

Ünlemler şaşırma, hayret, pişmanlık, sevinç, üzüntü, acıma, korku, çaresizlik, kıskançlık gibi duyguları ifade eden sözcükler olarak tanımlanır.

Atabay vd. ünlemlerin kimi zaman sevinme kızma korku acıma şaşırma gibi ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmayayan sözcükler olduğunu belirtir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:181). *Ah, oh, ah vah, hay hay, of of, oh oh, vah vah, a!, e!, Ha!, Eh!, ya!, hah!, Eyvah, haydi!, Aman!, Hişt!* vb. örnek verilebilir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:181).

Delice'ye göre ünlem edatı (ünlem), hem asıl hem uydu olarak kullanılabilen duygulanma, seslenme, yansıma ve onama- onamama sözleridir (Delice, 2012:172-191). *Ah, oh, ah vah, hay hay, of of, oh oh, vah vah, a!, e!, Ha!, Eh!, ya!, hah!, Eyvah, haydi!, Aman!, Hişt!* gibi örnekler verilebilir (Delice, 2012:172-191).

Korkmaz için ünlem;

“Söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, reddi veya tabiattaki seslerin taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür (Korkmaz, 2014: 961).”

Aa, ee, cart, eh, haydi, hah, çat pat, işte, oha, of, sakın ha, tüh, tövbe tövbe gibi örnekler verilebilir (Korkmaz, 2014:961).

Koç vd. de ünlemleri; “*İnsanların beğenme, korku, sevinç, çaresizlik, şaşkınlık, pişmanlık, kıskançlık hayret, keder, hasret, dua gibi çeşitli ruh hallerini duygularını kısa ve etkili bir şekilde belirten çoğunlukla tabiat taklidi sözcükler*” olarak belirtir (Koç- Doğan, 2004:319). *Alagay (oley) tüge (yahu), pisi pisi (pay pay), mäh (işte), qap (vay vay), oybay (eyvah)* gibi örnek verilebilir (Koç- Doğan, 2004:319).

1.3.7. Bağlaç

Sözcükleri, sözcük öbeklerini, cümleleri ve hatta paragrafları anlam bakımından birbirine bağlayan sözcükler bağlaç olarak adlandırılır. Cümlede bağlama görevi gören bağlaçlar cümleden çıkartıldığında cümlelerin anlamında herhangi bir bozulma ve daralma olmamaktadır.

Atabay bağlacı, “*Eş görevli ya da birbiri ile ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan bölgeler*”olarak tanımlar (Atabay-

Kutluk-Özel, 1983:145). *Ve, veya, yahut, veyahut, ya da, fakat, meğer, zira, madem, hem...hem* gibi örnekler verilebilir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:145).

Delice bağlama edatı (bağlaç) için hem asıl hem uydu olarak kullanılabilen sözcükler olduğunu belirtir. Ona göre bu edat eşdeğer ve eş görevli ses ile ses, sözcük ile sözcük veya sözcük öbeği, sözcük öbeği ile sözcük öbeği veya sözcüğü, cümle ögesi ile cümle ögesini ve cümle ile cümle yahut cümle cümleleri birbirine bağlamaya yarayan sözcüklerdir (Delice, 2012:143-165). *Çünkü, lakin, mamefih, ama, ancak, da....da, ile, gerek... gerek, nene (de), hem....hem, üstelik, ve, ya....ya, yahut, veya* gibi örnek verilebilir (Delice, 2012:143-165).

Korkmaz ise Türkçede çok geniş bir yer tutan bağlaçların kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleri olduğunu belirtir (Korkmaz, 2014:923). *Ancak, besbelli, evvela, nihayet, yine, meğerse, oysa, yoksa mademki, demek ki, ile, ve da...da, gerek...gerek vb.* örnek verilebilir (Korkmaz, 2014:923).

Koç bağlama edatını; aynı görevdeki anlam yönüyle birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan sözcükler olarak tanımlar (Koç-Doğan, 2004:318). Bağlama edatları cümleden çıkarıldığında, cümlelerin anlam ve anlatımında genellikle bozulma, eksilme ve daralma olmayacağını ifade eder (Koç- Doğan, 2004:318). *Jäne “ve”, men, ben, pen; menen, benen, penen “ile”, äri.....äri “ hem... hem” biraq “ama”, sonda da “ancak, mamefih, nitekim”, al “fakat”, onda da “o da”, joq “veya, yoksa”, ne...ne “nene”, guy....guy “ister.....ister”, alayda “oysa ki, halbuki”, birde....birde “bazen....bazen”, bolsın....bolsın “olsun.....olsun”* gibi örnekler verilebilir (Koç-Doğan, 2004:318).

Sözcük türlerinin 8. türü olan edatlar, bu çalışmanın konusunu oluşturduğu için dördüncü bölümde daha detaylı incelendi ve Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki edat tanımlarına geniş bir çerçevede yer verilmeye çalışıldı.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. Edatlarla İlgili Çalışmalar

2.1.1. Tezler

Prof. Dr. Ahmet Buran yönetiminde Doktora tezi olarak hazırlanan “*Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*” isimli çalışma, Doç. Dr.Ercan Alkaya tarafından hazırlanmıştır.

Alkaya, Türk Dili’nin geniş bir coğrafyasına sahip Kuzey Grubu Türk Lehçeleri’ni görünüşleri, ses ve şekil yapıları, köken, anlam ve kullanımları bakımından ele alarak incelemiştir. Bu eserde, edatların ses, şekil, anlam, köken ve işlev bakımından tüm yönleri verilmiştir. Türk Dili’nin kuzey grubunu oluşturan Karay, Kırım-Tatar, Karaçay-Balkar, Kumuk, Tatar, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Nogay ve Kırgız Türk lehçeleri esas alınarak incelenmiştir.

2.1.2. Edatlarla İlgili Kitaplar ve Dergiler

Bu çalışmayı vücuda getirme sürecinde konuyla ilgili birçok kaynak taraması yapılmış ve bu kaynaklar çalışmamıza rehberlik etmiştir. Çalışmamıza ışık tutan birkaç kaynaktan bahsedelim.

Muharrem Ergin’ in “*Türk Dil Bilgisi*” kitabı Batı Türkçesinin gramerlerine yer verir. Batı Türkçesinin tarihi ve mukayeseli grameri derinlemesine incelenmiştir. Türkçenin yeni bir gramer şeması içinde incelenmesi bakımından önemli bir eserdir. Necmettin Hacıeminoğlu’ nun “*Türk Dilinde Edatlar*” adlı eseri başlangıçtan bugüne kadar Türkçede kullanılmış edatları tespit etmek amacıyla icra edilmiştir. Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi sahalarına ait başlıca ana metinler taranarak oluşturulmuştur. Her edatın yapısı, menşei, vazifesi ve kullanılışı hakkında fazla teferruata girilmeden bilgi verilmiştir.

Kenan Koç ve Oğuz Doğan'ın “*Kazak Türkçesi Grameri*” kitabı bize Kazak Türkçesi hakkında bilgi veren, ses bilgisi, ses olayı, şekil bilgisi ve cümle bilgisi konularını barındıran bir eserdir. Bu sahaya katkı sağlayan kapsamlı bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Ahmet Buran ve Ercan Alkaya'nın hazırlamış olduğu “*Çağdaş Türk Lehçeleri*” adlı kitap, Türk Dili' nin üç tarihi lehçesini temsil eden (Oğuz, Kıpçak, Çağatay) yedi Çağdaş Türk Lehçesini ele almıştır. Eser üç ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm bize Genel Türklük Bilimi hakkında bilgi verir. İkinci bölüm ise yedi lehçenin grameri, ses bilgisi ve yapı bilgisi, hakkında bilgi verir. Her bir lehçeden önce o lehçenin topluluğu, tarihi, dili, edebiyatı, ülkesi tanıtılmıştır. Üçüncü bölüm de yedi lehçenin alfabesi ile örnek metinlerden oluşmaktadır.

Nergis Biray ve Ekrem Ayan'ın “*Çağdaş Kazak Türkçesi*” eserinde Çağdaş Kazak Türkçesi yazı dilinin ses, şekil ve cümle bilgisi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Farklı bölümlerde incelenen bütün konular Kazak Türkçesinden seçilen metin örnekleri ile desteklenmiştir. Ayrıca Kazak Türkçesi gramerinin yanı sıra örnek metinlerle birlikte Kazak Türkleri'nin kültürü de tanıtılmaya çalışılmıştır.

2.1.3. Makale ve Bildiriler

Nergis Biray “*Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?)*” makalesinde modal söz kavramına değinerek bu sözlerin kelime türleri içerisindeki durumuna yönelik farklı yaklaşımlara yer vermiştir. Modal sözlerin edat, zarf, zamir veya sıfat olarak adlandırılması ya da kelimenin başka bir türü olarak yeni bir adlandırılmaya gidilmesi üzerine tartışılmıştır.

Süleyman Efendioğlu “*Edatların Sınıflandırılması*” makalesinde edatların sınıflandırılması meselesinin eskiden beri tartışıl原因 bir konu olduğunu vurgulamış ve ortak bir metodun kabul edilemediğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili giderilmesi gereken sorunlar üzerinde durmuştur.

Günay Karaağaç “*Edat Üzerine Düşünceler*” makalesinde edat terimini açıklamış ve edatları çekim, bağlama ve ünlem edatları olarak sınıflamıştır.

2.1.4. Sözlükler

Bayniyazov ve Bayniyazova' nın yazdığı, editörlüğünü Kenan Koç' un yaptığı “*Türkiye Türkçesi - Kazak Türkçesi Sözlüğü*”, 50 000 kelime ve deyimden

oluşur. Türkçe kelimelerin Kazakça karşılığı verilmiş ve ardından örneklerle pekiştirilmiştir.

Berke Vardar' ın “*Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* ” madde başı olarak seçilen terimlerin Almanca, Fransızca ve İngilizce karşılıkları verilerek, tanımların uygun örneklerle desteklendiği bir çalışmadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Gereçler

Bu çalışma, her iki lehçeyi edatlar bakımından karşılaştırmak amacıyla yapıldığı için kaynak taramasında kullanılan bütün araç ve gereçler temin edilmeye çalışılmıştır.

Ulaşılan bilgileri yazıya aktarmada kaynakça bölümünde adı geçen kitap, dergi, makale, sözlük ve tezlerden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar incelenerek notlar alınmış ve bilgiler elektronik ortama aktarılırken dizüstü bilgisayar kullanılmıştır.

3.2. Yöntemler

Çalışmaya başlamadan önce konuyla ilgili kitap, tez, makale, sözlük ve dergiler araştırılmış ve temin edilmeye çalışılmıştır. Hem Gaziantep Üniversitesi Kütüphanesi hem saygıdeğer hocalarımda bulunan kaynaklar hem de internet üzerinden ulaşabildiğim kaynaklar çalışmayı icra etmeme yardımcı olmuşlardır.

Kaynak taramasında edinilen bilgilere yer verilmiş ve karşılaştırma yöntemiyle her iki lehçedeki edatlar gösterilmiştir. Ayrıca taradığımız birkaç roman ve hikâyelerdeki cümlelerde bulunan edat örneklerine de yer verilmiştir. Taranan Kazak roman ve hikâyelerdeki cümleler Türkiye Türkçesine aktarılarak anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Aktarmada Kazak Türkçesi Sözlüğü'nden yararlanılmıştır. Çalışmada bazı isimler, sözcükler, başlıklar ve cümleler vurgulanmak için italik, italik-koyu veya koyu renkte yazılmıştır.

Örneğin; “ Pasaportlar *için* Emniyet Dairesi'ne gittim, orada lafa daldım.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Edat

4.1.1. Türkiye Türkçesinde Edat

Edat terimi dilimizde karışıklıkların yaşandığı bir konudur. Araştırmalara bakıldığı zaman Muharrem Ergin, Recep Toparlı, Tuncer Gülensoy edat için “*son çekim edatı*” terimini; Necmettin Hacı Eminoglu, Sezai Güneş “*çekim edatı*” terimini; Zeynep Korkmaz, Haydar Ediskun, Kaya Bilgegil “*edat*” terimini; Tahsin Banguoğlu “*takı*” terimini; Neşe Atabay, Mehmet Hengirmen “*ilgeç*” terimini; Jean “*ilgiç*” terimini kullanır (Buran, ?: 1).

Necmettin Hacıeminoğlu “son çekim edatı” terimini hatalı bulur. Bu kullanımın bir ilk çekim edatının da varlığını çağrıştırdığını ifade eder. Türkçede ön ek ve ön edat olmadığı için “*çekim edatı*” tabirini uygun bulur. *Zeynep Korkmaz* ise “çekim edatı” tabirinin çekim edatı olmayan edatların olduğunu düşündüreceğini belirtir. Ayrıca takı teriminin de eki hatırlattığını ifade ederek “*edat*” terimini uygun bulur. *Ercan Alkaya* da “*edat*” terimini kullanmıştır (Buran, ?: 1).

Alkaya, terim konusunda Türkiye Türkçesinde bulunan karışıklığın Çağdaş Türk Lehçeleri’nde görülmediğini belirtir. Edat teriminin, her lehçede bir veya iki terimle karşılandığını ve bazen o lehçedeki terimle birlikte Rusça “poslelog” teriminin de kullanıldığını ifade eder. Ayrıca Çağdaş Türk Lehçeleri’nde kullanılan terimle kastedilenin “edat” kavramı olduğunu belirtir. Yani Türkiye Türkçesindeki gibi bir karışıklığın söz konusu olmadığını vurgular (Buran, ?: 1).

Türkiye Türkçesi dışındaki günümüz Türk lehçelerinde edat anlamında şu terimler kullanılmaktadır: Azerbaycan Türkçesi: goşma, Türkmen Türkçesi: söz sonu/poslelog, Gagavuz Türkçesi: ardlaŭ, Özbek Türkçesi: kömakçi, Uygur Türkçesi: tirkalmâ, Tatar Türkçesi: beylek, Kazak Türkçesi: septewlik, Kırgız Türkçesi:

candooç, Başkurt Türkçesi: beylewes, Karakalpak Türkçesi: tirkevvış, Kumuk Türkçesi: poslelog, Nogay Türkçesi: baylavış, Karaçay-Balkar Türkçesi: sonra, Kırım Tatar Türkçesi: münasebetçi, Karay Türkçesi: poslelog, Altay Türkçesi: ulantı/bölüğeş, Hakas Türkçesi: sös soo-ulag sös/poslelog, Tuva Türkçesi: ederinçi, Şor Türkçesi: soon-sös, Yakut Türkçesi: cöhüöl, kalin âbıskâ, Çuvaş Türkçesi: xıssımax (Buran, ? : 1).

Ergin ve Korkmaz edatları, manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimeler olarak tanımlamaktadır. Tek başlarına manalarının olmadığını ve hiçbir nesne veya hareketi karşılamadıklarını ifade ederler (Ergin, 2013:348-373; Korkmaz, 2014: 895). *Eyvah, ay, vay, oy, of, öf, çat, küt, miyav, hop, ey oğul, hey, ile, hem.... hem de, ya...ya, mademki, meğer, ise, dahi, da, de, ki, kadar, beri vb.* örnek gösterilebilir (Ergin, 2013:348-373; Korkmaz, 2014:895).

Hacıeminoğlu, Arapça bir kelime olan edatı “âlet” ve “vasıta” olarak tanımlar. Gramerdeki mana ve yerini tespit ederken de bu aslî manasını göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtir. O, bir gramer unsuru olarak “*Edatlar tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmağa yarayan “alet sözler”, “vasıtalar”dır.*” ifadesiyle edatları açıklar (Hacıeminoğlu, 1992:XV).

“Daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse, denilebilir ki edatlar dilin mantıkî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının ‘harcı’dır. Bu bakımdan vazife itibarı ile isim çekim eklerine benzerler (Hacıeminoğlu, 1992:XV).”

Hacıeminoğlu, edatların cümle yapısı için önemine vurgu yapmaktadır.

Hacıeminoğlu, Eski Türkçe devresinden beri mevcut olan edatları yapı, menşe ve mahiyet bakımından beş gruba ayırır; fiilden türeyenler, isimden türeyenler, yapısı ve menşei bilinmeyenler, taklidi söz mahiyetinde olanlar, yabancı asıllı olanlar (Hacıeminoğlu, 1992:XV). *Hacıeminoğlu* “*Türk dilinde öksüz kelime yoktur.*” ifadesiyle dikkat çeker (Hacıeminoğlu, 1992:XV). Ona göre edatlar çekime gelmeyen “donmuş” ve “kalıplaşmış” sözlerdir. Bu nedenle mahiyet itibarıyla isim çekim eklerine yaklaşırlar (Hacıeminoğlu, 1992:XV).

“Edatları gerek dilin bütünü içinde, gerekse gramer unsuru olarak cümle içinde isim ve fiillerden ayıran iki mühim hususiyet vardır:

1. Tek başlarına mana taşıyamamaları
2. Çekime girmemeleri

Onun içindir ki, asılları ne olursa olsun bu hususî farkları göstermeyen kelimeler, o durumları ile artık edat değildir. Bu nedenle bazı Avrupalı Türkologların isme muzaf olmuş ve çekim eki almış birçok kelimeleri (içinde, dışında, karşısında, yanında v.b. gibi) kendi dillerine kıyasla edat saymaları doğru değildir (Hacıeminoğlu, 1992:XV).”

Haceminoğlu, bu açıklamalarıyla da edatları isim ve fiillerden ayıran hususiyetlerine değinmiştir.

Karaağaç, “*Dilde bağımsız olarak var olamayan, yani kendi başlarına kullanılamayan edatlar, söz, söz öbeği ve cümle gibi dil birimleriyle kullanılabilen ve ve onlara değişik anlam renkleri katan veya onları çekime sokan sözcük veya sözdizimi birimlerini*” edat olarak tanımlamaktadır (*Karaağaç*, 2012:432-433). *Ve*, *veya*, *ya da*, *kadar*, *diye*, *dolayı*, *için*, *neden*, *rağmen*, *göre*, *beri* gibi örnekler verilebilir (*Karaağaç*, 2012:432-433).

Alkaya ise “*Edatlar, tek başına anlamı olmayan kelimelerdir.*” ifadesiyle edatların başka sözcüklerle ilişkili olması gerektiğine dikkat çekmektedir (*Alkaya*, 2007:36).

Vardar ilgeci, “*Çeşitli dillerde, önünde yer aldığı ya da ardından geldiği birimle başka bir birim ya da tümcenin geri kalan bölümü arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı, aynı bağlamdaki öbür birimlerle belirginleşen işlevsel biçimbirim*” olarak tanımlar (Örn: *ile*, *göre*, *üzere*, *gibi*, *dolayı*, *için* vb.) (*Vardar*, 2002:120).

Atabay vd. anlam ve görevleri daha çok tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğeleri ilgeç olarak tanımlarlar. *Gibi*, *kadar*, *dolayı*, *göre*, *için*, *ile* vb. sözcükler örnek verilebilir. Edatların anlamsız olduğu görüşüne katılmazlar (*Atabay-Kutluk-Özel*, 1983:132).

Delice'ye göre edat;

“İsim ile fiil, isim ile fiilimsi, isim ile isim ve isim ile cümle arasında benzerlik, vasıta, beraberlik, sebep, zaman, açıklama, neticelendirme gibi anlam ilgileri kuran; eşdeğer biçimbirimler ve cümleler arasında bağlama görevi yürüten; bağlı olduğu isme seslenme bildiren; cümleye duygusal anlam katarak onu çeşitli açılardan pekiştirmekle görevli olan dilbilgisel anlamlı sözcüklerdir (*Delice*, 2012: 125-137).”

Öner' e göre ise;

“Bir yandan maddi anlam taşırlar, yani asıl söz türlerindendir, öteki yandan da edat biçiminde sözler arasında çeşitli mekân, zaman ve başka anlam ilişkilerini ifade ederler (*B.A Serebrennikov- N.Z Gadjeva* (çev; *Tevfik Hacıyev- Mustafa Öner*), 2011: 208).”

Tiken ' e göre de edatlar, tek başlarına anlamları olmayıp daha çok isimlerden sonra gelerek onlarla diğer kelimeler arasında ilgi kuran görevli kelimelerdir. Bu ilgi genel olarak zarf veya sıfat ilgisidir (*Tiken*, 2004:1).

Alkaya yukarıdaki tanımlardan da yola çıkarak edatları ortak görüşlere göre bazı özelliklerle ifade eder:

1. Tek başlarına anlamları yoktur.
2. Anlamları ve görevleri birlikte kullanıldıkları kelimeler ile ortaya çıkar.
3. Edatlar cümlede kelime veya kelime birlikleri arasındaki ilişkiyi sağlamaya yararlar.
4. Edatlar gramer görevli kelimelerdir.

5. Edatlar cümlede kendi başlarına bir öge olamazlar, geldikleri kelimeyle birlikte cümlelerin ögesi olurlar.
6. Edatlar kendilerinden önce gelen kelimenin belirli bir hal ekiyle kullanılmasını talep ederler.
7. Edatların cümledeki yeri bellidir, mutlaka isimden sonra gelerek kullanılırlar.
8. Edatlar görevleri bakımından hal eklerine benzerler (Alkaya, 2007: 36)."

4.1.2. Kazak Türkçesinde Edat

Süleyman K. Yalçın'ın, 'Kuzey Grubu Türk Lehçelerindeki Edatlar Üzerine Ayrıntılı Bir Çalışma' adlı makalesinde Kzk T.'ndeki edatlara değindiği görülür.

Sözcüklerin, gramerdeki yerleri ve işlevleri bakımından çeşitli türlere ayrıldığını, bu ayrımın, ilk olarak Aristo tarafından yapıldığını ve sözcüklerin görev ve anlamları bakımından ad ve eylemler olarak ikiye ayrıldığını belirtir (Yalçın, 2007:1356-1359). Yalçın, zamanla dil biliminde ve dil bilgisi alanında meydana gelen gelişmelerle birlikte sözcüklerin farklı işlevlerinin de olduğunu ve tasnifler yapılarak bu sözcük türlerinin sayısının arttırıldığını ifade eder. Bugün genel kabule göre sözcük türlerinin, tek başlarına anlamları olan isim ve fiiller ile tek başlarına anlamları olmayan; sadece gramerde görevli unsurlar olarak sayılan edatlar olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırıldığına dikkat çeker. Kazak Türkçesi gramerlerinde edatın, 'sılaw' kelimesi ile karşılandığını da vurgular (Yalçın, 2007:1356-1359).

Iskakov'dan akt. Yalçın, Iskakov' un '*Qazirgi Qazaq Tili-Morfologiya*' adlı eserinde edat için; kelime ile kelimenin ya da cümle ile cümlelerin arasında ilişki kurmak için kullanılan, öbekleştikleri kelimelerin kavramlarına çeşitli anlamlar yükleyerek onları şekil yönünden açıklayan, sözlüksel - dil bilgisel anlamı olan kelimeler olarak bahsedildiğini ifade eder. Iskakov' un edatları çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve sona gelen edatlar (demewlikter) olarak üçe ayırdığı görülür (Yalçın, 2007:1356-1359).

İsayev' den akt. Yalçın, İsayev'in de edat için; *anlamsal özelliği yönüyle sözlüksel anlamı olmayan, belli kelimelerin yanında bulunarak onlara çeşitli manalar, dil bilgisel anlamlar veren kelimeler* olarak tanımladığını belirtir. Iskakov gibi edatları çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve sona gelen edatlar (demewlikter) olmak üzere üçe ayırdığını ifade eder (Yalçın, 2007: 1356-1359).

Oralbay Nurcamal' den akt. Yalçın, Nurcamal' in ise edatı "*Kendisinin çıktığı sözcük sınıfıyla bağlantısını koparmış, dil bilgisel gelişim neticesinde sözlük anlamından ayrılarak dil bilgisel anlam kazanan, çeşitli dil bilgisel vazifeleri yerine getiren sözcüklerdir.*" şeklinde tanımladığını belirtir. Nurcamal' in de edatları çekim

edatları, bağlama edatları ve sona gelen edatlar olarak ayırdığı görülmektedir (Yalçın, 2007:1356-1359).

Naskali, ‘*Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*’ nda edatı “*septewlik sılaw ~ septewlik*” ifadesiyle belirtir (Naskali, 1997:36).

Ercan Alkaya da, ‘*Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*’ adlı eserinde edatları, sözcükler arası ilgiler kurarak onların anlamlı bir şekilde cümlede yer almasını sağlayan ve bu yönleriyle de görevli unsurlar olarak kabul edilen sözcükler olarak tanımlar (Alkaya, 2007:26-40). Ahmet Buran yönetiminde Doktora tezi olarak hazırlanan ‘*Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*’ isimli eserde edatlar ses, şekil, anlam, köken ve işlev bakımından tüm yönleriyle incelenmiş ve Türk Dili’nin kuzey grubunu oluşturan Karay, Kırım-Tatar, Karaçay-Balkar, Kumuk, Tatar, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Nogay ve Kırgız Türk lehçeleri esas alınarak oluşturulmuştur (Alkaya, 2007:17-22). Ercan Alkaya’ nın bu çalışması, Kazak Türkçesindeki edatları inceleme çalışmalarına katkıda bulunması bakımından önem kaydeder.

Buran vd.’ne göre edatlar, tek başlarına anlamları zayıf olan, hiçbir nesne ve hareketi karşılamayan anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak onları destekleyen, gramer vazifesini gören kelimelerdir (Buran-Alkaya, 2014:135).

Koç vd. ise anlamlı sözcüklerin, nesne veya hareketi karşıladığını, ancak görevli sözcüklerin yalnız başlarına anlamlarının olmadığını ifade etmektedir (Koç-Doğan, 2004:316). *Penen “ile”, men “ben”, onda da “ancak”, sonda da “ancak”, arqılı “sayesinde”, tuwralı “hakkında”, artı “arkası”, astı “altı”, beti “yüzü”, işi “içi”, sırtı “dışı”* gibi örnek verilebilir (Koç- Doğan, 2004:316).

4.2. Edatların Sınıflandırılması

‘*Edatların Sınıflandırılması*’ makalesinde Efendioğlu, edatların sınıflandırılması meselesinin eskiden beri tartışılan önemli bir gramer sorunu olduğunu, bu konu üzerine yapılan çalışmalarda şu ana kadar ortak bir metodun belirlenemediğini ve her araştırmacının kendi tarzını doğru kabul ettiğini belirtir. Gerek ders kitaplarında gerekse akademik yayınlarda, birbiriyle çelişen bir sürü farklı yöntemin sunulduğunu, bu konunun, Türk Dil Kurumu’nun Gramer Bilim ve Uygulama Kolu tarafından düzenlenen “Türk Gramerinin Sorunları” toplantılarında da etraflıca tartışıldığını ancak halen çözüme bağlanamadığını ifade eder (Efendioğlu, 2010:1-7).

Efendioğlu bu konuyu şöyle açıklar:

“ Öncelikle bu konuda bir an önce giderilmesi gereken iki önemli sorun vardır:

1. Edat nedir, hangi kelimeler edat olarak değerlendirilmelidir?
2. Edatların görevlerine ve yapılarına göre tasnifi nasıl olmalıdır?

Yukarıdakilerden birinci sorunun cevabı nispeten verilmiş olsa da tartışmalar bitmemiştir. Hâlbuki edatlar kalıplaşmış, donmuş yahut manaca aşınmış sözler olduklarından dilde anlam elemanı olarak değil sadece görev elemanı olarak kullanılırlar. “Edatlar manaları olamayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek baslarına manaları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Onun için manalı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz (ile, için, gibi, kadar, göre, dolayı, ötürü, ait, üzere, beri, önce, evvel, sonra, geri, karşı, doğru, yana, taraf, başka, dair, rağmen, değin, fakat, lakin, ancak, çünkü, mademki, halbuki, gerçi, eğer, yoksa, ah, vah, eyvah, ay, vay, of, hop, haydi, gibi.). Böylece çekim ekleri dışında dilde işletim (gramer) vazifeli bütün sözcükler edat olarak değerlendirilmelidir. Diğer bir deyişle dilde anlam elemanı olarak değil de görev elemanı olarak kabul edilen bütün sözcükler edattır. Buna göre bağlaçlar, ünlemler ve çekim edatları “**edat**” kapsamı içine girmektedir. Gerçi bazı ünlemlerin belli belirsiz bir anlam ifade etmeleri onların zaman zaman ayrı bir grup dahilinde değerlendirilmelerine sebep olmuştur. Fakat dildeki diğer anlam elemanlarıyla karşılaştırıldıklarında ünlem olarak kullanılan kelimelerin bağımsız kelimeler gibi çekime giremedikleri, yapım eki alamadıkları bariz bir şekilde görülmektedir. Bu yönüyle ünlemlerin anlamdan ziyade göreve yakın bir işleve sahip oldukları hemen dikkate çarpmaktadır. İkinci sorunun iki ayağı vardır. Birincisi görev yönüyle edatların tasnifi, ikincisi yapı bakımından edatların tasnifidir (Efendioğlu, 2010: 1-7).”

Efendioğlu bu ifadeleriyle tartışmalara başka bir görüş daha eklemiştir.

4.2.1.Türkiye Türkçesinde Edatların Sınıflandırılması

Edatlar, genel itibariyle, kelimeler arasında çeşitli anlam ilgileri kuran, eş görevli biçimbirimleri ve cümleleri birbirine bağlayan, sözcükteki veya cümledeki anlamı pekiştiren, seslenme bildiren dil bilgisel anlamlı ve görevli kelimeler olarak tanımlanmaktadır (Balcı, 2014:72-93).

Edatlar işlevlerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. *Necmettin Hacıeminoğlu*, ‘Türk Dilinde Edatlar’ isimli eserinde edatları yapı ve mahiyet bakımından; fiilden türeyenler, isimden türeyenler, yapısı ve menşei bilinmeyenler, taklidi söz mahiyetinde olanlar, yabancı asıllı olanlar olmak üzere beşe ayırır. Mana ve vazifelerine göre; çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları, karşılaştırma - denkleştirme edatları, soru edatları, çağırma - hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, gösterme edatları, tekerrür edatları olmak üzere on gruba ayırır (Hacıeminoğlu, 1992:VI-VIII).

Muharrem Ergin, ‘Türk Dil Bilgisi’ adlı eserinde edatları; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üçe ayırır (Ergin, 2013:348).

İbrahim Delice, ‘Sözcük Türleri’ adlı eserinde edatları kendi içinde; çekim, bağlama, ünlem ve pekiştirme edatları olmak üzere dört grupta inceler (Delice, 2012:125-204).

Recep Toparlı vd.’nin da edatları; ünlemler, bağlama edatları, son çekim edatları olmak üzere üçe ayırdığı görülmektedir. (Toparlı-Karataş-Vural, ? :97-98).

Bu görüşler bağlama, çekim, ünlem edatlarının temelinde ‘edat’ üst başlığında toplandığını dile getiren görüşlerdir. Bu görüşlerin dışında edat / ilgeç / takı kavramlarını sadece çekim edatı ile sınırlı tutup bağlama ve ünlem edatlarını ayrı olarak ele alan görüşler de mevcuttur (Balcı, 2014:72-93).

Kaya Bilgegil’den aktaran Balcı, Bilgegil’ in “edat” terimini kullandığını, bağlaçları ve ünlemleri ayrı tuttuğunu belirtir. Bilgegil’ in konuyla ilgili şu görüşüne yer verir:

“Yine bazı kitaplarda edat lâfzı, hem burada söz konusu edilecek kelimeleri (mütemmim edatları), hem onların özel bir şekli olan bağlaçları (atıf edatları), hem kelime türetme eklerini (iştikak edatları) hem de ünlemleri içine alacak şekilde geniş tutulmuştur. Bu, Arap gramerlerinin örnek sayılmasından ileri gelen bir durumdur (Balcı, 2014:72-93).”

Bu bilgilerle yazar, edatları tasnif ederken asıllarının ve yapılarılarının göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir (Balcı, 2014:72-93).

Zeynep Korkmaz, ‘Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi’ isimli eserinde “edat” kavramını sadece çekim edatları ile sınırlı tutmuş ve bu kelimeleri yapı ve kökenleri bakımından, kullanılış biçimleri bakımından ve görevleri bakımından olmak üzere üç türlü sınıflandırmaktadır (Korkmaz, 2014:897-918).

Tahsin Banguoğlu “takı” terimini kullanmış ve bu terimle çekim edatını kastetmektedir. *Banguoğlu*, bu kelimeleri kullanılış özelliğine ve yapısına göre bir tasnife tabi tutmuştur (Banguoğlu, 1986:385-389).

Neşe Atabay, *Sevgi Özel* ve *İbrahim Kutluk*’ un hazırladığı ‘Sözcük Türleri’ isimli eserde “ilgeç” terimi kullanılmış, bağlaçlar ve ünlemler farklı sözcük türleri olarak işlenmiştir (Atabay-Kutluk-Özel, 1983:132-133).

Bütün bu bilgilerden yola çıkılarak edatları sınıflandırma noktasında bazı dil uzmanlarının benzer görüşlerde olduğu, bazılarının ise farklı tespitleriyle onlardan ayrıldığı görülür. Bu doğrultuda Türkiye Türkçesinde edatların sınıflandırılması ile ilgili kaynaklar taranmış ve genel sınıflandırmalar çerçevesinde benzerlikler ve farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

4.2.1.1.Çekim edatları (edat/ takı/ ilgeç/ ilgiç/ son çekim edatı)

Türkçedeki birçok edat, dilin yıllar içindeki değişimi ve gelişmesiyle birlikte ihtiyaçtan doğmuştur. Özellikle Arap ve Fars Lehçesinin etkisiyle bu dillerin edatları, bağlaçları, ünlemleri dilimizde yer bulup kullanılmıştır. Bu sebeple yabancı dillerin etkisi edat sayımızın artmasına yardımcı olmuştur. Dilin bu şekilde gelişmesine bağlı

olarak yeni edatlar da ortaya çıkmış ve bazı eski edatlar önemini kaybetmeye başlamıştır (Tiken, 2004:XVII-XX).

Edatlar yalnız kullanılmakla kalmamış dilbilimciler arasında nasıl adlandırılması ve nasıl sınıflandırılması gerektiği meselesi de yaratmıştır.

Edat için kullanılan terimlere yer verilecek olunursa; Necmettin Hacıeminoğlu, İbrahim Delice ve Günay Karaağaç ‘çekim edatı’, Muharrem Ergin ‘son çekim edatları’, Jean Deny ‘ilgiç (edat)’, Neşe Atabay ‘ilgeç’, Zeynep Korkmaz ile Ercan Alkaya ‘edat’, Tahsin Banguoğlu da ‘takı’ terimini kullanır. Terimlerin kullanımı da edatların sınıflandırılması meselesi gibi görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır.

Necmettin Hacıeminoğlu ‘son çekim edatı’ terimini hatalı bulur ve şu düşünceleriyle belirtir:

“ Türkçenin bünyesine uygun olmayan diğer bir husus da çekim edatlarının yanlış isimlendirilmesidir. Bilindiği gibi Avrupalı Türkologlar kendi dillerinin hususiyetine kıyasla Türkçedeki çekim edatlarına " **postposition** " (sona gelen edat) adını vermektedirler. Bu "**preposition**" un (öne gelen edat) zıddı kabul edilerek düşünülmüş bir terimdir. Bizim gramercilerimiz de umumiyetle bu ismi benimsemişlerdir. Halbuki Türkçede bir öne gelen edat veya ek olmadığına bütün ek ve edatlar tabii olarak sonra geldiğine göre bunlar için son çekim edatı tabirini kullanmak da hatalıdır; çünkü bu ister istemez bir de ön çekim edatının mevcut olduğunu zannettirmektedir Onun içindir ki biz son çekim edatı tabirini yanlış buluyor ve sadece çekim edatı demekle yetiniyoruz (Hacıeminoğlu, 1992:1-2).”

Hacıeminoğlu son çekim edatının bir ön çekim edatının varlığının olabileceğini düşündüreceğini ifade ederek bu terime karşı çıktığını ifade etmektedir.

Zeynep Korkmaz ise ‘çekim edatı’ tabirinin çekim edatı olmayan edatların olduğunu düşündüreceğini belirtir. Ayrıca takı teriminin de eki hatırlattığını ifade eder ve ‘edat’ terimini uygun bulur (Korkmaz, 2014:895-897).

Ercan Alkaya da ‘edat’ terimini kullanmaktadır.

Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğu için diğer ekler gibi edatlar da sona gelir; Altay dillerinde ‘son çekim edatı’ terimi bu bağlamda kabul edilmiş olursa da ‘edat’ kavramı da kullanılabilir.

Hacıeminoğlu edatları mana ve vazifelerine göre 10 gruba ayırır. Bunlardan birincisi çekim edatıdır. *Hacıeminoğlu* ve *Karaağaç* çekim edatlarını tanımlamada ve manalarına göre ayırmada benzerlik gösterir.

Hacıeminoğlu' nun ifadesine göre;

“ İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlelerin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere **çekim edâtı** diyoruz. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mana kazanmaları sebebi ile isim hâl eklerine çok benzerler (Hacıeminoğlu, 1992:1-111).”

O, çekim edatlarını manalarına göre; başkalık-farklılık ifade edenler (*özge, ziyade, gayrı*), benzerlik-miktar bildirenler (*asıl, beraber, misal, mukabil, nazar, derece, kadar, türlü, çeşit*), mekân ve zaman ifade edenler (*yana, yöne, taraf, ön, sonra, üste, öte, evvel*), cihet bildirenler (*karşı, taşgaru, değin, yokaru, arkuru*), sebep ve gaye bildirenler (*dair, dolayı, için, ötürü, rağmen*), tarz ve mukayese bildirenler (*baka, göre, nazaran, nisbetle*), beraberlik ve vasıta bildirenler (*beraber, bile, ile*) olarak ayırır (Hacıeminoğlu, 1992:1-111; Karaağaç, 2012:432-434).

“Ayrandan *aşağı* katık olmaz.”

“Dört aydan *beri* nişanlısından ayrı.”

“Köyün askerleri ejder *misali* (gibi) saldırıyor (Hacıeminoğlu, 1992:1-111).”

İbrahim Delice çekim edatlarını uydusu olduğu isme bağlanma şekline göre basit ve birleşik olmak üzere iki grupta inceler:

Basit çekim edatı: Uydusu olduğu isme doğrudan bağlanan çekim edatlarıdır. Çekim edatıyla birleşen isimle çekim edatı arasında hiçbir ek bulunmamaktadır (*gibi, hakkında, için, ile, ile ilgili, kadar, üzere, yüzden, yüzünden*)(Delice, 2012:125-137).

“Gece partileri *için* arkadaşlarını buldu mu, artık dünya istediği gibi dönsün, umurunda olmazdı.”

“Damadım *hakkında* kötü şeyler düşünmeni, bu işe taş koymayı istemiyorum.”

“Pasaportlar *için* Emniyet Dairesine gittim, orada lafa daldım.”

“Zamanı ve ortamı *ile* uyumsuzluğu buradan geliyordu (Delice, 2012:125-137).”

Birleşik çekim edatı: Öncül bir –A ve – dAn eki vasıtasıyla zarftan çekim edatına dönüştürülmüş olan çekim edatlarıdır (*-a dair, -a değin, -a dek, -a doğru, -a göre, -a kadar, -a karşı, -a rağmen, -den başka, -den beri, -den dolayı, -den evvel, -den içeri, -dAn gayrı/ -dAn kelli, -den itibaren, -den önce, -den öte, -den ötürü, -den özge, -den sonra, -den yana*) (Delice, 2012:125-137).

“Etraftan bedel alınıp alınmayacağına *dair* merkezden emir gelmişti.”

“Büyük ağaçların altında, gazinoya *doğru* gidiyoruz.”

“Kendi çocuğu daha evlenecek çağda olmadığına *göre* kim bilir kimleri baş göz etmiştir.”

“Ekmek parası için sabahtan akşama *kadar* yazmak zorunda.”

“Pek uysal, tatlı, neşeli karakterine *rağmen* dostum kavgacıdır (Delice, 2012:125-137).”

Muharrem Ergin ‘son çekim edatları’ terimini kullanarak bu bağlamda incelemesine yer verir. Son çekim edatlarını kullanılışlarına göre (isimlere yalın hal, datif hal, ablatif hal ile birleşenler) ve fonksiyonlarına göre (vasıta ve beraberlik, sebep edatları, benzerlik edatları, başkalık edatları, diğer hal edatları, miktar edatı, zaman edatı, yer ve yön edatları) ikiye ayırır (Ergin, 2013:367-373). *Ergin*’in fonksiyonlarına göre ayırması ile *Hacıeminoğlu*’nun mana bakımından çekim edatlarını gruplara ayırması arasında benzerlik görülmektedir.

Ergin’e göre son çekim edatları;

“İşletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların zarf hallerini yaparlar. "Son çekim edatları hâl eklerinin, isim çekim eklerinin tamamlayıcıları, yardımcıları, onların vazife ortakları" olduğunu belirterek "Belirli hâller dışında ismin birçok zarf hâli vardır. Bu zarf hâllerinin ancak bir ikisi hâl ekleri tarafından karşılanabilir. Geriye kalan birçok zarf hâllerini oluşturacak hâl ekleri yoktur. İşte hâl ekleri ile karşılanamayan bu zarf hâllerini son çekim edatları yaparlar (Ergin, 2013:365-367).”

Bu görüş hâl ekleri ile çekim edatlarının bazen birbirlerinin yerlerini tutabileceğini belirtir. “*ile, için, gibi, kadar, göre, dolayı, ötürü, ait, üzere, beri, önce, evvel, sonra, geri, karşı, doğru, yana, taraf, başka, dâir, rağmen, değin, dek, diye, gayri, içeri, dışarı, özge, nazaran, böyle, sebebiyle, dolayısıyla*” gibi örnekler verilebilir.

taş ile, sizin için, onlar kadar, güzel diye, bana göre, dağ gibi su için, deve kadar, meclisten dışarı, bundan böyle, annemle birlikte, (Ergin, 2013: 365-373).

Ayrıca *Ergin*, son çekim edatı gibi kullanılan adların olduğunu da belirterek bunların karşılaştırma-kıyas manalarında olduğunu açıklar. Arapçadan dilimize geçmiş *mukabil, buna karşılık, buna bedel, buna nispet* kelimelerinin isim gibi kullanıldığını belirtir (Ergin, 2013: 365-373).

Jean Deny çekim edatları yerine ‘ilgiçler (edatlar)’ ifadesini kullanır. *Deny*, Fransızca *preposition*, Türkçe karşılığı olarak önerilen *postposition*’un bu dilde aynı Fransızcadakiler gibi bir rol oynadığını ifade eder ve bu adı verilme sebebinin ise Fransızcada *preposition*ların kelimenin önünde bulunarak görevlerini gördükleri halde Türkçedekiler bu dilin hiçbir zaman ön ek alamayıp daima sondan eklemlenmesi yüzünden görev aldıkları kelimenin ancak ardında yer almış bulunmasından kaynaklandığını belirtir. Bunların da ancak adlarda ve birtakım çekimsiz fiillerde kullanıldığını ifade eder (Deny, 2012:531).

“Ak akça kara gün içündür.”

“Melek gibi bir adam.”

“Komşum Ahmet’ in oğlum kadar bir kızı var.”

“Sizden dolayı bazı şeyler sordular (Deny, 2012:532-596).”

Banguoğlu edat için ‘takı’ terimini kullanarak; isimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimeler olduğunu ifade eder. (*gibi, için, ile, göre, rağmen, beri, yana, içinde...*) Ona göre, takılar ilişki kurdukları isimlere eklenen çekim halleriyle “istem” oluşturur (*Banguoğlu*, 1986:385-388).

Kim hali isteyen takılar; *deve kadar, kum gibi, çocuk için, kazma ile, baba olarak, dönmek üzere...*

Kime hali isteyen takılar; *havaya göre, yağmura karşı, eve doğru, sabaha dek, bayrama değin, güçlüğe rağmen, İsveç’ e dair...*

Kimden hali isteyen takılar; *namazdan önce, tatilden sonra, dünden beri, bizden yana, pazardan başka, yoldan aşağı...*

Adı katkı olan takılar; *masa üstüne, masa üstünde, çınar altına, kışla önünde, köşe başından, duvar dibine, bağ arasında devlet tarafından, durum hakkında...*(*Banguoğlu*, 1986:385-388).

Bu tanımlar doğrultusunda edat; bağlı olduğu isime doğrudan veya çekim halleriyle bağlanan ve bu sayede o isimle bir mana kazanan görevli kelimeler olarak tanımlanır.

4.2.1.2. Bağlama edatları (Bağlaçlar)

Bağlaç (bağlama edatı); sesleri, sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri ve hatta paragrafları birbirine bağlayan sözcükler olarak ifade edilir.

Bağlaçları, edat olarak kabul etme veya etmeme noktasında dil uzmanları arasında ayrılışların olduğu görülmektedir. Bazı dil uzmanları bağlaçları “*bağlama edatı*” olarak değerlendirmektedir. Hacıeminoğlu, Ergin, Karaağaç, Delice ve Jean Deny bağlaçları edat olarak gösterirken; Korkmaz, Ercilasun, Atabay- Kutluk- Özel (*Sözcük Türleri*), *Banguoğlu* da bağlaçları edat kabul etmeyerek ayrı bir kelime türü olarak belirtir.

Edatları bağlaç olarak kabul eden dil uzmanlarının başında *Necmettin Hacıeminoğlu* gelmektedir.

Bağlaçları, cümleleri veya cümle içinde kelime ve kelime gruplarını ya mana bakımından yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözler olarak tanımlayan *Hacıeminoğlu* bağlama edatlarını mana, şekil ve kullanılış bakımından üçe ayırır:

a. Herhangi iki cümleyi bağlayanlar; *ammā ,kim, çünkü, diye, fakat, halbuki, nitekim, gerçi, veya, ya, yahut yoksa, zira, lakin...*

b. Şart cümlelerini bağlayanlar; *eğer, meğer, meğersem, aksi halde...*

c. Cümle başı edatları; *artık, demek, görelim, güya, yoksa, bakalım, nihayet, nola, öyle/öyle ki, sanki, şöyle, üstelik, velhasıl, şüphesiz, zaten, bilakis, bile...* (Hacıeminoğlu,1992:112-217).

Muharrem Ergin ise bir kelimededen küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlar olduğunu ifade eder (Ergin, 2013:352) ve Batı Türkçesinde bağlama edatlarını şu şekilde gösterir:

a) Sıralama edatları: Bunlar arka arkaya gelen unsurları, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri “ve” manası ile virgöl makamında birbirine bağlayan edatlardır. Bağladıkları iki unsurun arasına girerler; sen ve ben, Ali ile Veli, üç ilâ beş gibi (Ergin, 2013:352-353).

b) Denkleştirme edatları: Bunlar birbirine denk olan birbirinin yerini tutabilecek olan iki unsuru birbirine bağlayan, birbirleriyle karşılaştırılan edatlardır; ya, veya, yahut, veyahut gibi (Ergin, 2013:352-353) .

“elma veya armut” , “söz yahut yazı (Ergin, 2013:352-353)”

c) Karşılaştırma edatları: Bunlar karşılaştırılan iki veya daha çok unsuru, dil birliğini birbirine bağlayan edatlardır; ya.....ya, hem.....hem, ne.....ne, da(de).....da(de), gerek.....gerek, ister.....ister gibi (Ergin, 2013:352-353).

“ Ne beni ne seni gördü.” , “Hem ev hem bahçe (Ergin, 2013:352-353).”

Muharrem Ergin karşılaştırma edatlarını bir bağlama edatı olarak değerlendirirken, *Necmettin Hacıeminoğlu* karşılaştırma-denkleştirme ifadesiyle ayrı bir başlık altında gösterir ve bağlama edatı olarak değerlendirmemektedir. *Hacıeminoğlu'* na göre bu edat şu şekilde açıklanır:

Karşılaştırma-Denkleştirme Edatı: Bağlama edatlarının bir çeşidi olan bu edatlar karşılaştırılan grupları veya unsurları birbirine mukayese suretiyle bağlarlar. Bağladıkları unsurlardan umumiyetle önce gelirler; ama... ama, ara... ara, ister... ister, ya... ya, eğer... eğer, hem... hem, ne... ne, yahut, ya, veya gibi örnekler verilebilir (Hacıeminoğlu,1992:261-268).

“ Ya o zaman yalan söyledi ya şimdi.”

“ Ne gülün rengini sevdim ne de bülbül sesini (Hacıeminoğlu, 1992:261-268).”

d) Cümle başı edatları: Bunlar cümleleri mana bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Daima cümle başında bulunurlar; *fakat, ancak, lakin, yalnız, ama, eğer, gerçi, çünkü, mademki, meğer, öyle ki, oysa ki, nitekim, halbuki, belki, hatta, zaten, üstelik, sanki, son, âdeta, nasıl ki, nite ki, güya, yeter ki, meğer ki, illâ, illâ ki, yoksa, hele* gibi örnekler verilebilir (Ergin, 2013:354-357).

“*Hele* gel! (Ergin, 2013:354-357).”

e) Sona gelen edatlar: Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır; *dahi, da(de), ise, ki, kim, bile, değil, ya* gibi örnekler verilebilir (Ergin, 2013:357-365).

“Yüksel *de* geçti.”

“Yüksel *dahi* geçti.”

“Yüksel *bile* geçti.”

“Hava yağmurlu *ise* hareket etmeyin (Ergin, 2013:357-365).”

f) Kuvvetlendirme edatları: Bütün bu sona gelen bağlama edatlarının iki fonksiyonundan umumiyetle kuvvetlendirme fonksiyonu daha belirlidir. Hepsi ilk bakışta sonuna geldikleri unsurları belirtmek, kuvvetlendirmek, dikkati onların üzerine çekmek için kullanılmış görünürler. Bağlama ifadesi bir kısmında belirli, bir kısmında zayıf, bir kısmında hemen hemen belirsizdir. Bazıları bazen hiç bağlama ifadesi taşımazlar. Onun için bu edatları diğer bağlama edatlarından ayırarak kuvvetlendirme edatları adı altında da toplamak mümkündür (Ergin, 2013:365).

Görüldüğü üzere *Muharrem Ergin* kuvvetlendirme edatını, bağlama edatının bir alt başlığı olarak incelerken *Necmettin Hacıeminoğlu* bu edatı tek başına ayrı bir başlık altında ele almaktadır. Aynı şekilde *İbrahim Delice* de ayrı bir başlık altında ‘Pekiştirme Edatı’ tabiriyle yer verip bağlama edatı olarak değerlendirmemektedir.

Hacıeminoğlu’na göre, Türkçede bağlama, seslenme, cevap, karşılaştırma vb. çeşitli edatlar cümle içinde asli vazifelerine ilave olarak te’kit vazifesi de görmekte ve bunlar arasında mutlaka sona gelen *da, de, dahi/dakı/takı, bile, ma/me, ok/ök, ki/kim, yeme/yime* vb. kelimeler asli olarak kuvvetlendirme edatlarını oluşturmaktadır (Hacıeminoğlu, 1992:218-230).

“Ölümden *de* beterdir bu karanlık (Hacıeminoğlu, 1992:218-230).”

Delice ise bu edatın bir sözcüğü, sözcük öbeğini yahut cümleyi çeşitli açılardan tamamlayan, bu biçimbirimlere değişik anlam ilgileri katan bir sözcük türü olduğunu belirtir; *a/e, acaba, ama, ancak, bakalım/bakarsın, bari, be, belki, bilmem,*

bile, da/de, dahi, demek, demek ki, eğer, gel/gel de, guya/guyiya, hadi, hani, hatta, hele, illa/illaki, işte, ki/kim, madem, mübarek, oysa, öyleyse, sade/sadece, sakın, sanki, şayet, tek, üstelik, vesselam, ya, yahu, yani, yazık, yoksa, yok mu gibi örnekler verilir (Delice, 2012:198-204).

“ *Tek* etmesin beni vatanımdan dünyada cüda!”

“ Nereye giderler *acaba*?”

“ Sen de benim işimi yapacanama!”

“ Ah, bunlar da bir şey misanki! (Delice, 2012:198-204)”

Günay Karaağaç bağlama edatlarını sınıflandırma noktasında *Muharrem Ergin*’den ayrılmıştır. Bağlama edatlarını sıralayıcı ve açıklayıcı bağlama edatları olarak ikiye ayırır.

a) Sıralayıcı Bağlama Edatları: Sıralama işlevinin söz konusu olduğu bu söz diziminde, tek bir edatla iki söz, söz öbeği veya cümle birbirine bağlanır. Bağlanan ögeler arasında, niteleyen-nitelenen, tamlayan-tamlanan değil, yalnızca sıralama ilişkisi vardır. Başlanan ögeler denktir ve yerleri değişebilir. Söz ve söz öbeklerinden oluşan bağlı birimlere, bağlama öbeği denir. Türkçede, titremleme ile (*virgöl*), *ve, ile*, *ve ilâ* bağlama edatları, sözleri ve cümleleri birbirine bağlamakta kullanılır (*ve, veya, ya, ile, ilâ, da... da, hem... hem*) (Karaağaç, 2012:434-437).

b) Açıklayıcı Bağlama Edatları: Açıklayıcı bağlama edatları, parça-bütün, neden-sonuç, denkleştirme, ayırma vb. ilişkilerle, sözler, söz öbekleri ve daha çok da cümleler arasında ilişki kuran bağlı birimlerdir. Bu edatların büyük bölümü, çeşitli cümleler ile Eski Türkçede bulunmayan *ki*’ li birleşik cümlelerin asıl cümlelerinin kalıplaşmış biçimleridir. Cümle başında veya sonunda yer alan ve kendisinden önceki dil birliklerini bir bütünlük içinde kendisinden önceki veya sonraki dil birlikleriyle ilişkilendiren bu edatların önemli bir bağlama rolü vardır (*çünkü, zira, nitekim, kısacası, açıkçası, sonuçta, daha, doğrusu, acaba, âdeta, belki, değil, galiba, şayet, yoksa, evet, hayır, değil, maalesef, yazık, aslında, hakikatte, öncelikle, özellikle, ayrıca, ancak, eğer, ise, madem, oysa, peki*) (Karaağaç, 2012:434-437).

Jean Deny de bağlaçları edat olarak kabul etmektedir.

“*Ne* ölüye ağlar *ne* diriye güler.”

“Kardeş gibi geçinmeliyiz, *çünkü* bir vatanın evladınız.”

“Sorucu ol *ki* bilici olasın (Deny, 2012:597-629).”

Bağlaçları edat olarak kabul eden dil uzmanlarının yanı sıra kabul etmeyen ve bunu belli düşüncelere bağlayanlar da bulunmaktadır.

Zeynep Korkmaz bağlaçların edat olmadığını şu sözleriyle belirtir;

“Edatlar ve bağlaçlar, arasında bazı şekil ortaklığı bulunmasına rağmen, kullanılış yerleri ve işlevleri bakımından aralarında herhangi bir ortaklık yoktur. Bu nedenle bazı gramerlerde görüldüğü gibi, bağlaçların edatlar sınıfında yer alması doğru değildir. Bazen cümlede edatlar, zaman zarfları, zarf-fiiller vb. bağlaç olarak kullanılabildikleri halde, bağlaçlar başka kelime sınıfına geçemezler (Korkmaz, 2014: 925).”

Korkmaz ifadeleriyle bağlaçlar ile edatların işlevlerinin farklı olduğunu belirterek bağlaçların edat olduğu görüşüne katılmaz.

Neşe Atabay vd. ise bağlaç ve ilgeçler arasındaki farklara değinerek bağlacı, edat olarak değerlendirmemektedir.

“Bağlaçlar daha çok tümcelerin bağlanması için bağlama görevi görürler. Bu bakımdan bağlaçların öteki sözcük türleri yerine kullanılışlarına pek rastlanmaz. İlgeçler kimi kez tümcede bağlama görevi yaparak bağlaç gibi kullanılırlar, ayrıca bağlaçların belirli sözcüklerle kullanılma zorunluluğu yoktur. Her tür sözcük ve tümce arasında bağlama görevi yapabilirler. Bağlaçlar kimi ad ya da sıfat tamlamalarının arasında yer aldığı da olur (Atabay-Kutluk-Özel, 1983: 146-147).”

Bağlacın hem ilgeçten farkına hem de kullanılışına dikkat çekmektedir.

Banguoğlu’na göre;

“Tercümeler yoluyla Arapçadan ve Farsçadan birçok kelime girmiş olduğu bir gerçektir. Ancak bu kelime sınıfını Türkçeye yabancı dillerden geçmiş saymak yersiz olur. Bunun organik olarak zarf-fiillerden doğmuş olduğu aşikârdır (Banguoğlu, 1986: 394).”

Banguoğlu, bağlamanın (bağlaç) edatlardan ayrıldığını ve zarf-fiillerden doğmuş olduğu tespitine ulaşır.

Her ne kadar bu konu tartışmalı olsa da ve bir fikir birliğine varılamasa da yapılan incelemelere dayanarak bağlaçlar, sözcükleri, cümleleri hatta paragrafları birbirine bağlayan görevi bakımından edat olarak da kabul edilebilir.

4.2.1.3. Ünlemler

Ünlem (ünlem edatları); coşku, sevinç, acı, hitap, soru, cevap, üzüntü, nefret gibi çeşitli duyguları anlatan sözler olarak adlandırılır.

Bağlaçlar gibi ünlemler de edat kabul edilme veya edilmeme noktasında dil uzmanları arasında farklı görüşlere sebep olmaktadır. Kimileri edat başlığı altında ele alırken kimileri ise sözcük türünün bir başka türü olduğunu belirtir ve edat olarak kabul etmemektedir. İlk önce ünlemleri edat olarak kabul eden dil uzmanlarının görüşlerine yer verilecek olunursa; Necmettin Hacıeminoğlu, Muharrem Ergin, İbrahim Delice, Günay Karaağaç ve Jean Deny sınıflandırmalarında ünlemleri edat olarak göstermektedir.

Hacıeminoğlu ünlemin her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözler olduğunu belirtir. Örneğin; *vah!*, *aman!*, *ay!*, *abov!*, *ah!*, *eyvah!*, *yazık!* gibi (Hacıeminoğlu,1992:293-305).

“ Ay şurada biri var.” , “ *Hah* bir bu eksikti (Hacıeminoğlu,1992:293-305).”

İbrahim Delice, ünlem edatlarını duygu ifadesi olan ünlemler, seslenme ünlemleri, yansıma ünlemleri, onama/onamama ünlemleri olarak dörde ayırırken; *Muharrem Ergin* ve *Günay Karaağaç* ise bu edatları his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırıp, nefret, hayıflanma, coşkunculuk vs. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade etmeleri bakımından ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları ve cevap edatları olarak beşe ayırır. İki sınıflandırma arasında benzerlikler olsa da, *Delice* gösterme edatını ve sorma edatını ünlem edatlarına dahil etmeme noktasında ayrılmaktadır. (Delice, 2012:172; Ergin, 2013:349-351; Karaağaç, 2012:437-438)

a) Ünlemler: *Ergin*, his ve heyecanları ifade için içten koparak gelen edatlarla tabiatdaki sesleri taklit eden edatlar olarak tanımlamaktadır. Örneğin; *âh, vah, eyvah, ay, vay, oy, öf, püf, tu, oh, pat, kü, çat, çut, miyav, haydi* gibi (Ergin, 2013:349; Karaağaç, 2012:437-438).

Delice, duygu ifadesi olan ünlemler olarak belirtmektedir.

“ *Ah* zavallı, daha yavru. “

“ *Eyvah...* Kitap burada bitmişti.”

“*Vay* anasını! Yalan bel!” diye haykırdı (Delice, 2012:172-178).

b) Seslenme edatları: Bunlar hitap edatlarıdır. Ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey bir hal bildirmezler. Hiçbir ifadeleri yoktur sadece hitap, seslenme vasıtalarıdır: *a, ey, ay, hey, ya, yahu, be, bre, ulan, hu* gibi (Ergin, 2013: 350; Karaağaç, 2012:437-438).

“*Ey* arkadaş!”

“*Yüksel!* (Ergin, 2013:350)”

İbrahim Delice de bu edatı ünlem olarak kabul eder. *Delice*, muhatabın dikkatini çekmek için kullanılan her sözcüğün seslenme ünlemi olduğunu belirtir; *a, amca, ana, ayol, bacı, be, bre/bire, bay/bey, dah/deh, deyyus, ey, evlat, dikkat, dur, kâfir, hu, hey, merhaba, puşt, manyak, yakışıklı* gibi (Delice, 2012:178-186).

“ *Dikkat!* Komutan burayı denetlemeye geliyor.”

“ *-Hişt*, kimseye bişiy deme ha!”

“ *-Hadi be* sersem...-diye mırıldandı (Delice, 2012:178-186).”

Necmettin Hacıeminoğlu bu görüşlerin aksine bu edatı ünlemler grubunda göstermeyerek ayrı bir başlık altında “Çağırma ve Hitap Edatları” adıyla belirtir. *Hacıeminoğlu*, bu edatların isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap

hareketini bilhassa belirtmekten başka hiçbir manaları olmayan sözler olduğunu savunur. Daha çok konuşma dilinde veya senli-benli samimi bir eda taşıyan şarkı, türkü, hikâye ve şiirlerde rastlanıldığını belirtir (Hacıeminoğlu,1992:284-289).

“ *Hey* beri gel.” , “ *Ey* oğullar!” , “ *Yâ* dost; *Yâ* Muhammed! ” gibi (Hacıeminoğlu,1992:284-289).

c) Sorma edatları: *Ergin*, bunların sorma ifade eden soru için kullanılan edatlar olduğunu belirtir; *hani*, *niçin*, *acep*(*acaba*) gibi (Ergin, 2013:350; Karaağaç, 2012: 437-438).

Necmetten Hacıeminoğlu ünlem edatları adı altında değerlendirmeyerek, “Soru Edatları” adıyla ayrı bir başlık altında incelemiştir. *Hacıeminoğlu*, Türkçede kelime, kelime grubu yahut cümlelerden önce veya sonra gelerek soru mefhumu ifade eden bütün sözlerin soru edatı olduğunu belirtir. Bunlardan bir kısmının soru mefhumunu tek başlarına ifade ettikleri halde bir kısmının ise mu/mü/mı/mi veya ne/ni edatları ile birlikte kullanıldığını ifade eder (Hacıeminoğlu,1992:269).

“ *Hangi* bir derdim için ağlayayım?” , “ *Niçin* bu güzel yol sonunda uçurum?” (Hacıeminoğlu,1992: 269-283)”

d) Gösterme edatları: Bunlar birini, bir şeyi göstermek için kullanılan, işaret sırasında başvuru edatlardır: *işte*, *aha*, *daha*, *deha*, *te!* gibi (Ergin, 2013:351; Karaağaç, 2012: 437-438).

Hacıeminoğlu ünlem olarak değil de ayrı bir edat kategorisinde belirtir. Gösterme edatları, sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, şahısları veya eşyayı değil, hareketleri işaret suretiyle gösteren sözlerdir. Onun için tek başlarına mana ifade etmezler. Örneğin; *aha*, *işte*, *ha*, *ta* gibi (Hacıeminoğlu,1992:306).

“*Bak* gidiyorum, gördün mü hazırlandım.”

“*İşte* o hiç olmaz.”

“*Aha* buldum (Hacıeminoğlu,1992:306-308).”

e) Cevap edatları: Bunlar tasdik veya red ifade eden edatlardır: *evet*, *hayır*, *yok*, *değil*, *peki*, *hay hay*, *iyi*, *güzel*, *olur*, *olmaz* gibi (Ergin, 2013:351; Karaağaç, 2012: 437-438).

Necmettin Hacıeminoğlu ünlemler dışında ayrı bir edat türü olarak gösterirken, *İbrahim Delice* ise *Muharrem Ergin* gibi ünlemler içinde gösterir ve “Onama/Onamama Ünlemleri” adıyla belirtir.

Hacıeminoğlu cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir mefhum ifade edebilen sözlerdir. Bazen bir cevap edatı bir cümle yerine geçer.

Hususiyle karşılıklı konuşmalarda her edat bir cümle sayılır. Örneğin; *evet, hayır, pekâlâ, bakalım!, olur!, olmaz!, elbette!, tabii!, tamam!, ne münasebet!, hay hay!, baş üstüne!* gibi (Hacıeminoğlu,1992:290).

“ *Hayır, öyle değil.*”

“ *Evet, ben de kendimden korktum* (Hacıeminoğlu,1992:290-292).”

Onama/Onamama Ünlemleri: Allahualem, amenna, amin, bilmem, buyur/buyurunuz, doğru, eh, fevkalade, güzel, he, estağfirullah, hay hay, hayır, kısmet, müthiş, nefis, olur, pes, yeter, yok, yo/yoo, kâfi, peki, olamaz gibi (Delice, 2012:188).

“ *–Hay hay... şimdi candarma kumandanına yazarım.*”

“ *Olur... Elbette gelsinler...*”

“ *Yok, ben işe razı değilim* (Delice, 2012:188-192).”

J. Deny’ e göre iki türlü ünlem edatı vardır:

1. Çağrılı ünlemler; ikinci kişiyi çağırmak, ondan bir şey sormak, ona bir iş gördürmek veya bir şey göstermek için dikkatini çekmeye yarar (*A!, E!, Ay!, Ey!, Hay!, Haydi!, Ya!, Aman! Ha!, He!...*) (Deny, 2012:630-654).

A canım anladık! *Ha* evet anladım. *Ey* dostum! (Deny, 2012:630-654).

Yani J. Deny’ in ifade ettiği bu edat doğrulama, seslenme gibi dikkati çekmek için kullanılan edatlardır.

2. Dokunaklı ünlemler; öznel nitelikte olup ruhun dokunaklarını (duyu ve duygularını) ifade ederler; bunlar haykırılı ünlemlerdir (*Vay!, Ah!, Vah!, Oh!, Of!, Uf!, O!...*).

“*Ah* evladım!”

“*Vah! Vah! Aldanmışım!*”

“*Of! Ne güç hâl imiş!* (Deny, 2012:630-654)”

Bazı dilbilim uzmanları ünlemleri, edatlar başlığı altında ele alırken görüldüğü üzere *Zeynep Korkmaz, Ahmet B. Ercilasun ve Tahsin Banguoğlu* ünlemleri edatlar içinde ve edatların bir türü olarak ele almaz.

Zeynep Korkmaz ünlemleri nitelikleri ve taşıdıkları özellikler açısından ayrı bir kelime türü olarak değerlendirir, ünlem olarak çekime girmemeleri ve doğrudan doğruya belirli bir kavrama karşılık gelmemelerinden dolayı da görevli kelime özelliği gösterdiğini belirtir (Korkmaz, 2014:966). Yalnız başlarına birer anlam ve anlatımları bulunduğu, yerine göre cümlenin yerini tutan anlatımlara sahip oldukları, ada dönüşebildikleri ve bir ad gibi çekime girdikleri, yer yer yeni türetmeler

yaptıkları veya anlamlı bazı kelimelerin ünlem sınıfına geçebildiği gibi özellikleri ile aynı zamanda anlamlı kelimeler sınıfına da girebildiğini söyleyerek ünlemleri yerine göre görevli yerine göre anlamlı kelime niteliğinde, iki grup arası bağımsız bir kelime türü olarak ele alır. **“Görevli-Anlamlı Kelimeler”** ana başlığı altında bağımsız bir kelime türü olarak inceler (Korkmaz, 2014:966).

Ercilasun, ünlemleri; *“Söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya sağlayan bir söz türü”* olarak değerlendirir (aa, aboo, ay, ayol, be, bre, aferin, ee, eh, eyvah, hâh, hayır, hey, hoş, hay hay, of, peki, yazık, mışıl, mışıl...) (Ercilasun, 2012:67).

Banguoğlu da ünlemlerin dilde en eski bir kelime sınıfı olduğunu, bu sebeple bağlamlar (bağlaç) ve takılar (edat) gibi üreme ve devşirme bir kelime topluluğu teşkil etmediği için onları edat olarak kabul etmez ve ünlemlerin diğer kelimelerden farklı ton ve vurgu aldığını belirtir (Banguoğlu, 1986:396).

Yapılan araştırmalarda ünlemlerin de bağlaçlar gibi edat kabul edilme noktasında fikir ayrılıklarına sebep olduğu görülür. Yapılan incelemeler ve görüşlere göre ünlemler, konuşucunun hissini belirten ve diğer sözcükler arasında bağ kuran ifadeler olması bakımından edat olarak da kabul edilebilir.

Hacıeminoğlu’ nun ayrı bir başlık altında gösterdiği başka sınıflandırmalarda dikkat çekilmeyen bir edat ise **'tekerrür edatları'**dır. Ona göre tekerrür edatları;

“Fiillerden önce gelerek hareketin miktar ve tekerrür sayısını tayin eden edatlardır. Gramerler bunları miktar veya tarz zarfı olarak kabul ederler fakat edat sayılmaları daha uygundur. Çünkü tek başlarına oldukları zaman hiçbir manaları yoktur (Hacıeminoğlu, 1992:309).”

Hacıeminoğlu bu ifadesiyle miktar veya tarz zarfının edat sayılması düşüncesini savunmaktadır.

ağız (defa) : *Dur, bir ağız da ben söyleyeyim.* (B. Türkçesi)

daha/dahi (defa, tekrar, yeniden): *Haydi bardağımı bir daha doldur.* (B. Türkçesi)

kerre/ kere: *Bir kerre de babanın sözünü dinle.* (B. Türkçesi)

kez/gez: *bir kez* (Kıpçak T.) *Bu gez geç.* (B. Türkçesi)

yana/yine: *Çok şükür Tanrıya gördüm bu saatlerde yine* (B.Türkçesi) (Hacıeminoğlu, 1992:309-315).

Zeynep Korkmaz edatları sınıflandırma noktasında diğer dil uzmanlarına nazaran yapı-köken, kullanılış ve görevleri bakımından inceler. *Korkmaz*, edatları taşıdıkları temel özelliklere göre kendi içlerinde;

A) Yapı ve kökenleri bakımından

B) Kullanılış biçimleri bakımından

C) Görevleri bakımından olmak üzere üç türlü sınıflandırır (Korkmaz, 2014:897).

Ercilasun' un da edatları yapı ve kökenleri bakımından, kullanılış biçimleri bakımından sınıflandırması *Korkmaz* ile benzerlik gösterir.

Korkmaz'ın edatları görevleri bakımından sınıflandırması ile *Karaağaç*'ın çekim edatlarını sınıflandırması arasında benzerlik vardır. *Karaağaç* çekim edatları başlığı adı altında; 1.Yer ve Yön bildirenler 2. Zaman bildirenler 3. Benzerlik bildirenler 4. Yaklaşma, amaç ve neden bildirenler 5. Uzaklaşma, ayrılık, başkalık ve sonuç bildirenler 6. Karşılaştırma, nitelik ve nicelik bildirenler 7. Birliktelik ve araç bildirenler 8. Sınırlandırma bildirenler olarak sınıflamıştır.

A) Yapı ve Kökenleri Bakımından Edatlar

1) Türkçe Kökenli Edatlar

a. Ad kökenli edatlar: Bunlar adlara eklenen iyelik veya durum eklerinin zamanla, eklendiği kelime ile kalıplaşıp kaynaşmasından oluşmuştur: *gibi, için, başka, bakıma, özge, boyunca, önce, sonra, üzere, dek, yana* gibi.

“ Şimşek *gibi* çaktı.”

“ Evde senden *başka* hiç kimse yok mu? “

“ Yol *boyunca* kardeşi *ile* sohbet etti (Korkmaz, 2014:897-899).”

b. Fiil kökenli edatlar: “*ile, ilişkin, aşırı, değin, diye, göre, dolayı, ötürü, karşı, sıra*” gibi.

“ Bu konuya *ilişkin* bir görüşünüz varsa bildiriniz.”

“ Denize *karşı* oturmuş kitap okuyordu.”

“ Eskiden sütçümüz bize gün *aşırı* süt, dört gün *aşırı* yoğurt getirirdi (Korkmaz, 2014:897-899).”

2) Yabancı Kökenli Edatlar

Dilimizdeki yabancı kökenli edatların âsâ gibi, gûna gibi, türlü, böyle, manend gibi birkaçı Farsçadan, ötekiler Arapçadan geçmedir: *ait, beraber, dair, emsal, evvel, gayri, itibaren, kabil, mukabil, nazaran, rağmen, mertebe, mümasil* gibi (Korkmaz, 2014:899-901; Ercilasun, 2012:66-67).

“ Buradaki eşyanın kime *ait* olduğunu biliyor musunuz?(Korkmaz, 2014: 899-901)”

“ Suphi'nin felsefesine *nazaran* sevimli bir kardeş olmayan kız bahtiyar bir zevce de olamazdı (Korkmaz, 2014:899-901).”

B) Kullanılış Biçimleri Bakımından Edatlar

1) Yalın durum isteyen edatlar: *gibi, için, ile, aşırı, dek, diye, kadar, üzere* edatlarıdır (Korkmaz, 2014: 901-904; Ercilasun, 2012:66-67).

“ çiçek *gibi*, ev *için*, gün *aşırı*, terlik *ile*, ayak *üzre* (Korkmaz, 2014: 901-904).”

2) İlgi durumu isteyen edatlar: “ *gibi, için, ile, kadar* (Korkmaz, 2014:901-904; Ercilasun, 2012:66-67).”

“Benim *gibi*, senin *için*, senin *kadar* (Korkmaz, 2014:901-904; Ercilasun, 2012: 66-67).”

3) Yönelme durumu isteyen edatlar: *ait, dek, değin, doğru, bakarak, ilişkin, kadar, karşılık, nazaran rağmen, karşın* gibi (Korkmaz, 2014:901-904; Ercilasun, 2012:66-67).

“ Dün gece geç vakitlere *değın* çalışmışlar (Korkmaz, 2014:901-904).”

“Önceki başvurulara *bakarak* bunlar daha iyi görünüyor (Korkmaz, 2014: 901-904).”

4) Çıkma durumu isteyen edatlar: *aşağı, başka, beri, dışarı, dolayı, evvel, içeri, gayri, itibaren, ötürü, taraf, yana* gibi (Korkmaz, 2014:901-904; Ercilasun, 2012: 66-67).

“Tepeden *aşağı* inen yol oldukça diktir (Korkmaz, 2014:901-904).”

“ Beş gündür evden *dışarı* çıkmamış (Korkmaz, 2014:901-904).”

C) Görevleri Bakımından Edatlar

Daha önce de belirtildiği gibi Korkmaz’ın aksine; Hacıeminoğlu, Karaağaç çekim edatları başlığında yer verip manaları bakımından değerlendirmeyi uygun bulur.

1) “Aitlik” ve “ilgili olma” ilişkisi kuranlar: *ait, dair, ilişkin, üzerine* gibi (Korkmaz, 2014:905; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).

Karaağaç, ‘yaklaşma, amaç ve neden bildirenler’ adıyla yer verir (Karaağaç, 2012: 434).

“ İşte Behçet Bey bu odayı kendisine *ait* olan şeylerle vücuda getirmişti (Korkmaz, 2014:905).”

“ Kütüphanede Atatürk’ün kültür anlayışına *dair* bir kitap arıyordu (Korkmaz, 2014:905).”

2) “Benzerlik, tıpkılık, denklik” ilişkisi kuranlar: *gibi, denli, misali, üzere, üzere* gibi (Korkmaz, 2014: 905; Hacıeminoğlu, 1992: 2-111; Karaağaç, 2012: 434).

“ Anadolu ve Rumeli ufkun iki ucunda iki ahşap konak *gibi* yanıyor (Korkmaz, 2014:905).”

“ Onun bu *denli* işlere pek akli yatmıyor (Korkmaz, 2014: 905).”

“ Amma bir kuş deñlü oğlandır (Hacıeminoğlu, 1992:2-34).”

3) Belirtme yoluyla “başkalık” ilişkisi kuranlar: *başka, gayri, maada* gibi (Korkmaz, 2014:907; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).

Hacıeminoğlu, ‘başkalık, farklılık ifade edenler’ adıyla yer verir (Hacıeminoğlu, 1992:2).

Karaağaç, ‘uzaklaşma, ayrılık, başkalık ve sonuç bildirenler’ adıyla yer verir (Karaağaç, 2012:434).

“ Kitabı Paşa’ ya uzatmaktan *başka* bir hareket yapamadım (Korkmaz, 2014: 907).”

4) “Beraberlik” veya “vasıta” ilişkisi kuranlar: *ile, birlikte, beraber, yanı sıra* gibi (Korkmaz, 2014: 908; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).

“ Kocaman adam, bu itişle *birlikte* kendini yere attı (Korkmaz, 2014:908).”

“ İnsanı bir kaya veya kuş *ile* bir tutar (Korkmaz, 2014:908).”

“ İbrahim *ile* Şam’a varmadılar (Hacıeminoğlu, 1992:2-46).”

5) “Miktar” ve “derece” ilişkisi kuranlar: *kadar, derece, denli ve aşkın* gibi (Korkmaz, 2014:909; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).

Hacıeminoğlu, ‘benzerlik ve miktar bildirenler’ adıyla yer verir (Hacıeminoğlu, 1992:2).

Karaağaç, ‘karşılaştırma, nitelik ve nicelik bildirenler’ adıyla yer verir (Karaağaç, 2012:434).

“ Ağırılığı bir küçük çocuk *kadardı* (Korkmaz, 2014: 909).”

6) “Uygunluk”, “denklik” ve “nispet” ilişkisi kuranlar: *göre, nazaran, oranla, üzere* gibi (Korkmaz, 2014:911; Hacıeminoğlu, 1992: 2-111; Karaağaç, 2012:434).

Hacıeminoğlu, ‘tarz ve mukayese bildirenler’ adıyla yer verir (Hacıeminoğlu, 1992:2).

Karaağaç, ‘yaklaşma, amaç ve neden bildirenler’ adıyla yer verir (Karaağaç, 2012: 434).

“Söylediklerine *göre* yaramaz bir bebekmişim (Korkmaz, 2014:911).”

“Bence kış aylarında pantolon elbiseye *nazaran* daha kullanışlıdır (Korkmaz, 2014:912).”

7) “Sebeup, maksat, gaye, hedef” ilişkisi kuranlar: *için, diye, dolaylı, ötürü, üzere, binaen, cihetle, dolayısıyla, hasebiyle* gibi (Korkmaz, 2014:912; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).”

Karaağaç, ‘yaklaşma, amaç ve neden bildirenler’ adıyla yer verir (Karaağaç, 2012: 434).

“İlk insanlar *için* en üstün varlık güneştir (Korkmaz, 2014: 912).”

“Seni kartallara yem *diye* götürüyorum (Korkmaz, 2014: 912).”

8) “Karşılık, karşılaştırma, zıtlık” ilişkisi kuranlar: *karşı, karşılık, mukabil, rağmen, karşın* gibi (Korkmaz, 2014: 914; Hacıeminoğlu, 1992: 2-111; Karaağaç, 2012: 434).

Karaağaç, ‘yaklaşma, amaç ve neden bildirenler’ adıyla yer verir (Karaağaç, 2012: 434).

“Bizim siz *karşı* bir art düşüncemiz olmadığını bilmelisiniz (Korkmaz, 2014: 914).”

“Yapılan bütün uyarılara *rağmen* kendisini toparlayamadı (Korkmaz, 2014: 914).”

9) “Yön gösterme” ilişkisi kuranlar: *aşağı, kadar, değin, doğru, karşı, taraf, sıra, yana* gibi (Korkmaz, 2014:915; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).

Hacıeminoğlu, ‘cihet bildirenler’ adıyla yer verir (Hacıeminoğlu, 1992:2).

“Bize *doğru* gelen çifti gösterdim (Korkmaz, 2014:915).”

“Bazı kimseler dostluktan *yana* oldukça zayıftır (Korkmaz, 2014: 915).”

“Ana kız büyük salona *kadar* gittiler (Hacıeminoğlu, 1992:50).”

10) “Öncelik, sonralık ve zaman” ilişkisi kuranlar: *önce, evvel, sonra, beri, itibaren, başlayarak* gibi (Korkmaz,2014:915; Hacıeminoğlu, 1992:2-111; Karaağaç, 2012:434).

“Sabah saat beşten *önce* yola çıkmalıyız ki uçağa yetişelim (Korkmaz, 2014: 915).”

“Evlendiğimden *beri* her hafta bir iki davet veriyoruz (Korkmaz, 2014:915-916).”

11) “Şüphe, tatmin, aşırılık, pekiştirme” bildiren ki edatı:

“Biz burada oturmayız *ki* bilelim (Korkmaz, 2014:917).”

“duraksama, tahmin ve şüphe” bildirme görevi ile;

“Bilmem *ki*, kime ne desem!.”

“Acaba buralara bir yabancı vasıta girdi mi *ki*? (Korkmaz, 2014:917)”

“pekiştirme, aşırılık” bildirme görevi ile;

“Onunla da oturulup bu iş konuşulmaz *ki...* (Korkmaz, 2014:918)”

“Yanlış iş yapmadı *ki* gocunsun (Korkmaz, 2014:918).”

Görüldüğü gibi *Korkmaz*, görevleri bakımından edatları on bir başlıkta incelerken *Hacıeminoğlu* ise yedi başlıkta inceler ve onun sınıflandırmasında ‘Şüphe, tatmin, aşırılık, pekiştirme bildiren *ki*’ edatı yoktur. ‘Uygunluk, denklik ve nispet’ ilişkisi kuran ve ‘karşılık, karşılaştırma, zıtlık’ ilişkisi kuran edatlar ‘*tarz ve mukayese*’ adıyla ortak bir başlık altında incelenmiştir.

Karaağaç’ın sınıflandırması da sekize ayrılır. ‘Şüphe, tatmin, aşırılık, pekiştirme’ bildiren *ki* edatı yoktur. ‘Uygunluk, denklik ve nispet’ ilişkisi kuran, ‘karşılık, karşılaştırma, zıtlık’ ilişkisi kuran, ‘sebepe, maksat, gaye, hedef’ ilişkisi kuran, ‘aitlik ve ilgili olma’ ilişkisi kuran edatları ortak bir başlıkta ‘*yaklaşma, amaç ve neden bildirenler*’ adıyla incelemiştir. Ayrıca ‘*sınırlandırma bildirenler (dek, değin, kadar)*’ adıyla yer verdiği edatlar, *Korkmaz*’ın ve kendisinin belirttiği yön gösterme edatına benzer olsa da ayrı bir sınıflandırmaya tabii tuttuğu görülür.

Korkmaz ayrıca bazı adların edat gibi kullanıldıklarını da belirtmiştir:

“Bazı gramerlerde alt, üst, ön, yan, ara, sağ, sol, iç, dış, kıyı, öte gibi yer ve yön gösteren kelimelerin kendilerinden önceki adlar ile oluşturdukları belirtili veya belirtisiz ad tamlamaları da edat gibi kabul edilmiştir. Batı dillerindeki preposition ve post-position’ların etkisinden gelen bu sınıflandırma Türkçe için doğru sayılmaz. Çünkü yer ve yön gösteren bu sözlerin dilimizde edatlardan farklı olarak kendi başlarına bağımsız birer anlamları vardır. Tıpkı öteki adlar gibi iyelik, çokluk ekleri; yüklem, bulunma, yönelme, çıkma durumu gibi ad çekimi ekleri alabilirler ve türetmelere girebilirler. Böylece gerçek edatlar kendilerinden önceki kelimelerle birer edat grubu oluşturdukları halde, edat gibi kullanılan adlar, yalnızca ad tamlaması oluştururlar. Bu sebeptendir ki, bunlar gerçek edatlar olmayıp, dilin ihtiyaç gösterdiği durumlarda edat gibi kullanılabilen adlardır: ağaç altına, ağacın altına, ağaç altında, ağaç altından gibi. Bu gruba yer ve yön gösteren adlar dışında kalan bazı adları da eklemek mümkündür (Korkmaz, 2014:918-919).”

Edat gibi kullanılan adların yaygınları *alt, ara, art, arka, baş, boy, cihet, civar, çap, dış, etraf, hakk, hariç, iç, içeri, kıyı, köşe, orta, ön, sağ, sol, son, taraf, üst, üzerinde, yan, yol, yön, yüz, zarf vb.*’dir (Korkmaz, 2014:918-919).

“ Sezindim ki, örtünün *altından* sedef dişleri parlıyor.”

“ Ocağın *başına* oturmuş yeni gelen gazeteyi gözden geçiriyordu.”

“ İnce Memed *hakkında* çok deli şeyler düşünüyor, korkuyor, ürperiyordu.”

“ Şenlik *üstüne* şenlik (Korkmaz, 2014:919-920).”

4.2.2.Kazak Türkçesinde Edatların Sınıflandırılması

Kazak Türkçesi gramerlerinde edat, ‘*şılav*’ kelimesi ile karşılanır. *Iskakov*’dan akt. Balcı, *Iskakov*’un ‘Qazirgi Qazaq Tili-Morfologiya’ adlı eserinde

edatların, eklendikleri kelimeleri ya tamamlayarak ya da açıklayarak onlara çeşitli anlamlar eklediğini belirtir ve Iskakov'a göre edatlar şu şekilde tanımlanmıştır:

“Edatlar, kelime ile kelimenin ya da cümle ile cümlenin arasında ilişki kurmak için kullanılan, öbekleştikleri kelimelerin kavramlarına çeşitli anlamlar yükleyerek onları şekil yönünden açıklayan, sözlüksel - dil bilgisel anlamı olan kelimelerdir (Balci, 2014:72-93).”

Balci, Iskakov'un edatları, çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve sona gelen edatlar (demewlikter) olmak üzere üçe ayırdığını belirtir. (Balci, 2014:72-93).

İsayev' den akt. Balci, İsayev'in edatları, anlamsal özelliği yönüyle sözlüksel anlamı olmayan, belli kelimelerin yanında bulunarak onlara çeşitli manalar, dil bilgisel anlamlar veren kelimeler olarak tanımladığını belirtir ve edatları, Iskakov gibi çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve sona gelen edatlar (demewlikter) şeklinde üçe ayırdığını ifade eder. (Balci, 2014:72-93).

Oralbay Nurcamal'dan akt. Balci, Nurcamal' in edatı ‘şılaw’ terimi ile karşıladığını ve şu şekilde tanımladığını ifade eder:

“Edatlar kendisinin çıktığı sözcük sınıfıyla bağlantısını koparmış, dil bilgisel gelişim neticesinde sözlük anlamından ayrılarak dil bilgisel anlam kazanan, çeşitli dil bilgisel vazifeleri yerine getiren sözcüklerdir (Balci, 2014:72-93).”

Balci, Nurcamal'in de edatları, çekim edatları, bağlama edatları ve sona gelen edatlar olarak ayırdığını belirtir. (Balci, 2014:72-93).

F. Orazbayeva vd. ise şılawları “*Kendi kendine bir anlamı olmayan, cümlenin bir ögesi olmayan ama başka kelimelere yardım eden sözler.*” olarak tanımlar ve edatların cümleleri bağlayıp sözlerle birlikte kullanılarak mana kazandığını ifade eder (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006;138). Edatları kendince bir anlamı olmayan, kendi başlarına bir cümle olamayan fakat bir sorunun cevabı olabilen sözler şeklinde belirtmektedir. Ayrıca şılawların hepsinin aynı hizmeti yapmadığını, bazılarının kelime ile kelimeyi, cümle ile cümleyi bağlayıp bağlayıcı bir hizmet yaptığını; bazılarının ise kelimeleri gramer haline getirdiğini ve bazılarının da kelimeler ile isim tamlamaları oluşturduğunu ve başka manalar kattığını vurgular (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006;138). Şılawları; septewlik şılawlar (çekim edatları), jalğawlıqtar (bağlama edatları) ve demewlikter (sona gelen edatlar) olmak üzere üçe ayırır (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006;138).

Ercilasun da edatları bağlama edatları, çekim edatları, ünlem edatları (odağaylar) olarak üçe ayırır. Sınıflandırmasında *Ercilasun*' un ünlemleri edat olarak gösterdiği görülmektedir (Ercilasun, 2012:473-474).

Koç vd. yerlerine göre edatları cümle başı edatları, son çekim edatları, bağlama edatları olmak üzere üçe; görevleri bakımından edatları ise aitlik ile ilgili olma ilişkisi kuranlar, benzerlik, tıpkılık, denklik ilişkisi kuranlar, belirtme yoluyla başkalık ilişkisi kuranlar, beraberlik veya vasıta ilişkisi kuranlar, miktar ve derece ilişkisi kuranlar, uygunluk, denklik ve nispet ilişkisi kuranlar, sebep, maksat, gaye, hedef ilişkisi kuranlar, karşılık, karşılaştırma, zıtlık ilişkisi kuranlar, yön gösterme ilişkisi kuranlar, öncelik, sonralık ve zaman ilişkisi kuranlar olmak üzere ona ayırmaktadır (*Koç*, 2004:316-319).

A.Buran vd.'ne göre edatlar; ünlemler, bağlaçlar, son çekim edatları olarak ayrılır (*Buran* vd., 2014:135-139).

Öner ise yalın halle bağlananlar, yönelme haliyle bağlananlar ve ayrılma haliyle bağlananlar olarak edatları isimle bağlandıkları hâl eklerine göre sınıflandırır (Öner, 1998:251).

Nbragnmov da septewlik şılawlar (çekim edatları), jalğawlıqtar (bağlama edatları) ve demewlikter (sona gelen edatlar) şeklinde sınıflandırmaktadır (Nbragnmov, 2015:51).

4.2.2.1. Çekim edatları (Septewlik)

Kazak Türkçesi gramerlerinde çekim edatları *septewlik* olarak adlandırılır.

İskakov'dan akt. Balcı, İskakov'a göre çekim edatlarının; nesne ile nesnenin veya yüklem arasındaki çeşitli dil bilgisel ilişkileri bildirmek için kullanılan, belli bir hâl ekini benimseyen yardımcı kelimeler olarak tanımlandığını belirtir (Balcı, 2014:72-93). Çekim edatlarının eklendikleri isimlere ya da isimleşen kelimelere sebep, zaman, tekrarlanma, karşılaştırma, benzetme gibi çeşitli dil bilgisel anlamlar eklediğini ifade eder. Ardından çekim edatları birlikte kullanıldığı durum eklerine göre tasnif edilmiştir. Bu bağlamda çekim edatları; yalın durum isteyen çekim edatları (ataw septikti menşeretin septewlikter); yönelme durumu isteyen çekim edatları (baris septikti menşeretin septewlikter); ayrılma durumu isteyen çekim edatları (şığıs septiktimenşeretin septewlikter); vasıta durumu isteyen çekim edatları (kömektes septikti menşeretin septewlikter) olarak birbirinden ayrılmıştır (Balcı, 2014:72-93). Kzk T.' nde *Ercilasun* 'çekim edatı' tabirine yer verirken *Kenan Koç-Oğuz Doğan* ve *Ahmet Buran-Ercan Alkaya* 'son çekim edatı' tabirini kullanmıştır. Bu edatların isimlerin ardından gelmek suretiyle isimlerle birer edat grubu kurduğu ve diğer kelimeler arasında anlam ilişkisi oluşturduğu ifade edilir (Koç, 2004:317; Buran, 2014:138).

Ercilasun çekim edatlarını yedi başlık altında göstermiştir. Koç-Doğan'ın edatları görevleri bakımından sınıflandırması ile bu bağlamda benzerlik gösterir.

1) Yön ve sınırlama edatları: *deyin, şeyin “kadar, değin”, qaray, taman, tayaw, salım “doğru”, qarsı “karşı”* gibi (*Ercilasun*, 2012:473-474; Koç, 2004:318-319).

2) Zaman edatları: *beri “beri, bu yana”, burın, äweli “önce”, sön, keyin,, sosın “sonra”, sayın”--dikça, -dikçe, -tıkça, -tikçe -dukça, -dükçe, -tukça, -tükkçe”(zarf-fiil ekleri) , sonan soñ “ondan sonra, sonuçta”, deyın, şeyin “kadar, değin”* gibi (*Ercilasun*, 2012:473-474; Koç, 2004:318-319).

3) Sebep edatları: *üşin “için”, sebepti “dolayı”, dep “diye, diyerek”, öytkeni, sebebi “çünkü”, sondıqtan, sol sebepti “bu sebepten, bundan dolayı”, eger, eger de “eğer”, alda jalda “eğer, şayet”, onda “o zaman, o halde”* gibi (*Ercilasun*, 2012: 473-474; Koç, 2004:318-319).

4) Benzerlik edatları: *sıyaqtı, tarizdi, sıqıldı, sekildi “gibi “, ğurlım “gibi olarak”* gibi (*Ercilasun*, 2012:473-474; Koç, 2004:318-319).

‘*Kazak Dili*’ adlı eserde, iki kelimeyi birbirine benzetmek için bağlayan edat olarak bahsedilir. (*Onun gibi, ona göre vb.)*

-İsmın yalın haline bağılı olan edatlar; *hakkında, gibi, için, sürekli (hep)...*

- Belirtme-yönelme haline bağılı olan edatlar; *ona göre, önce...*

-Tamlayan hali ile bağılanan edatlar; *son, değin, daha, ileri, tüm...*

- Bulunma hali ile bağılanan edatlar; *birlikte, katında (derecede)...* (*Nbragnmov*, 2015:51)

Buran-Alkaya bu edatlara son çekim edatları başlığı altında yer verirken, *Öner* ise edatları sınıflandırma noktasında değerlendirir.

5) Vasıta ve beraberlik edatları: *men, ben, pen”ile” , menen, benen, penen “ile” , birge, qabatı, qatar “birlikte”, arqılı, arqasında “sayesinde, vasıtasıyla, yardımıyla”* gibi.

6) Başkalık edatları: *basqa “başka”, özge “başka”* gibi.

7) Diğer çekim edatları: *göri “göre”, qarağanda “nazaran, göre” qaramastan “rağmen”, tuwralı “hakkında” cölinde, cöningen “hakkında”, tuwrasında, tuwrasınan “hakkında” caylı, cayında, cayınan “hakkında”* gibi (*Ercilasun*, 2012: 473-474; Koç, 2004:318-319).

Koç-Doğan’ın aitlik ile ilgili olma ilişkisi kuran; uygunluk, denklik ve nispet ilişkisi kuran; karşılık, karşılaştırma, zıtlık ilişkisi kuran; miktar ve derece ilişkisi kuran edatlar *Ercilasun*’ un diğer çekim edatları dediğı alanı oluşturur.

Aitlik ile İlgili Olma İlişkisi Kuranlar: *jaylı, jöninde, tuwralı “hakkında”, tiyisti “ait, hakkında”, degen “denilen”, atalğan “denilen, adlandırılan” gibi.*

Uygunluk, Denklik ve Nispet İlişkisi Kuranlar: *göri, qarağanda, salıstırğanda “göre, nazaran” gibi.*

Karşılık, Karşılaştırma, Zıtlık İlişkisi Kuranlar: *äytse de “buna rağmen”, äytkenmen “öyle olsa da”, onda da “ancak”, sonda da “ancak”, joq älde “yoksa”, äytpeşe “yoksa, öyleyse”, biraq, biraq ta “fakat, ancak”, tügil, tursın, turmaq “şöyle dursun, bir yana” gibi.*

Miktar ve Derece İlişkisi Kuranlar: *şamalı, şaqtı qaralı “kadar, yaklaşık”, artıq “aşkın, fazla” gibi (Koç, 2004:318-319).*

‘Son çekim edatı’ tabiriyle yer veren *Koç-Doğan*, yerlerine göre edatları üçe ayırmıştır ve bunlardan biri de son çekim edatlarıdır.

Ona göre son çekim edatları; *“İsimlerin ardından gelmek suretiyle, isimlerle birer edat grubu kuran edatlardır.”* Bu tür edatlarla oluşturulan edat grupları cümlede zarf durumunda kullanılırlar: *men, ben, pen; meneb, benen, penen “ile”, arqılı “sayesinde, vasıtasıyla”, boyınşa “göre”, tuwralı “hakkında”, üşin “için”, deyin, şeyin “kadar, değin”, juwıq “doğru, kadar”, artıq “aşkın, fazla”qarsı “karşı”, keyin “sonra”* gibi (Koç, 2004:317).

Buran, Alkaya edatları ünlemler, bağlaçlar ve son çekim edatları olarak üçe ayırmıştır. Son çekim edatlarını ise kendi içinde üçe ayırır ve bu yönüyle *Mustafa Öner* ve *F. Orazbayeva* vd.’nin edatları sınıflandırmasıyla benzerlik gösterir.

F. Orazbayeva vd. septewlik şılawları, kendinden önceki kelimeyle ya da yanındaki kelimeyle birlikte bir grup oluşturan edatlar olarak ifade eder ve bunların hal eklerine göre değiştiğini belirtir (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006: 139).

a) Yalın ve İlgi Halinden Sonra Kullanılanlar; *men, ben, pen; meneb, benen, penen “ile”, arqılı “sayesinde, vasıtasıyla”, boyınşa “göre”, turalı “hakkında”, üşin “için”, deyin, şeyin “kadar, değin”, juwıq “doğru, kadar”, artıq “aşkın, fazla”qarsı “karşı”, keyin “sonra”...* (Buran, Alkaya, 2014:138-139; F.Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139).

F. Orazbayeva vd., *Nbragnmov* yalın halde bulunan ve bir isimle mana kazanan ‘*ataw*’ terimiyle ifade ederler (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139; Nbragnmov, 2015:51).

“Şal *men* Andrey keñesip keledi (İhtiyar ile Andrey konuşarak geliyor.) (Öner, 1998: 253).”

“Karabutak, Irgız, Torgay *arkılı* Kostanayga tarttık (Karabutak, Irgız, ve Torgay *üzerinden* Kostanay’a ulaştık.) (Öner, 1998:253).”

“Kitaptı sen *üşin* aldım (Kitabı senin *için* aldım.) (Buran, Alkaya, 2014: 138).”

b) Yönelme Halinden Sonra Kullanılanlar; *şeyin (kadar), karay (doğru), qarsı (karşı), taman (doğru), deyin (değin), tarta (kadar), juvık (doğru, kadar), salım (doğru), karaganda (göre, nazaran)...* (Buran, Alkaya, 2014:138-139; F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139).

F. Orazbayeva vd., Nbragnmov yönelme halinde bulunan bu edatları ‘*barıs*’ terimiyle ifade ederler (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139; Nbragnmov, 2015:51).

“Otryadta cüzge *tarta* bala bar (Etkinlikte yüze *kadar* çocuk var.) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139).”

“Bul ortadagı korkaktıñ korkağı Arınga *şeyinatka* mingen (Bu ortadaki korkağın korkağı Arın’a *kadar* (herkes) ata binmiş.) (Öner, 1998:259).”

“Tünge *karay* sırttağı dıbıstar üydiñ işine anık estiledi (Geceye *doğru* dışarıdaki sesler evin içine açıkça işitilir.) (Öner, 1998:259).”

“Basmaşılarga *qarsı* soğıştı (İşgalcilere *karşı* savaştı.) (Buran, Alkaya, 2014: 138).”

c) Ayrılma Halinden Sonra Kullanılanlar; Kazak Türkçesinde görülen başlıca edatlar şunlardır: *beri, keyin (sonra), soñ (sonra), burın (önce), artıq (aşkın, fazla)...* (Buran, Alkaya, 2014:138-139; F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139).

F. Orazbayeva vd. Nbragnmov ayrılma halinde bulunan bu edatları ‘*şıgıs*’ terimiyle ifade ederler. (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139; Nbragnmov, 2015:51)

“Ol bir jumadan *keyin* keledi (O, bir hafta *sonra* geliyor.) (Buran, Alkaya, 2014:138).”

“Odan *keyin* deköp uakıt ötti (Ondan *sonra* çok vakit geçti.)(F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139).”

“On ceti caşımdan *beri* koy baktım (On yedi yaşımdan *beri* koyun baktım.) (Öner, 1998: 261).”

Ayrıca F. Orazbayeva vd., Nbragnmov birliktelik, beraberlik katan edatları ‘*kömektes*’ terimiyle ifade ederek çekim edatlarının birliktelik görevi olduğunu da belirtirler; *katar* (*birlikte*), *birge* (*beraber*)... (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139; Nbragnmov, 2015:51).

“Senimen *birge* tagı da bireu keldi (Seninle *beraber* daha biri geldi.) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:139).”

4.2.2.2. Bağlama edatları (Jalgawlıqtar)

Kazak Türkçesi gramerlerinde bağlama edatları *jalgawlıqtar* olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde görüldüğü gibi Kazak Türkçesinde de bağlaçlar bazı dil uzmanları tarafından bağlama edatı olarak kabul edilir. Koç, Ercilasun, Buran-Alkaya, K. Nbragnmov ve F. Orazbayeva gibi dil uzmanları bağlaçları edat içerisinde değerlendirmiştir.

Koç-Doğan yerlerine göre edatları üçe ayırır ve bunlardan biri de bağlama edatıdır. Aynı görevdeki anlam yönüyle birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan sözcüklere **bağlama edatı (bağlaç)** denir. Bağlama edatları cümleden çıkarıldığında, cümlenin anlam ve anlatımında genellikle bozulma, eksilme ve daralma olmaz: *jäne* “ve”, *men, ben, pen; menen, benen, penen* “ile”, *äri.....äri* “ hem... hem” *biräq* “ama”, *sonda da* “ancak, *mamañih, nitekim*”, *al* “fakat”, *onda da* “ o da”, *joq* “veya, yoksa”, *ne...ne* “nene”, *guy....guy* “ister.....ister”, *alayda* “oysa ki, *halbuki*”, *birde....birde* “bazen....bazen”, *bolsın....bolsın* “olsun.....olsun” gibi (Koç, 2004:318).

F. Orazbayeva vd. ile Nbragnmov, iki kelime arasındaki bağı kuran kelimeleri ‘bağlama edatı’ olarak adlandırmaktadır. Bağlaçların hiçbir zaman yalnız kullanılmadığını ve değişmediğini belirtir (F.Orazbayeva, T.Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:140). F. Orazbayeva bağlama edatlarını *ıngaylastık* (birliktelik, sıralama), *karşılıktı* (karşılıklı), *talğawlıktı* (karşılaştırma) *sebep-saldar* (sebep-sonuç) ve *şarttı* (şart) *jalgawlıqtar* olarak beşe ayırırken Nbragnmov ise *ıngaylastık* (birliktelik, sıralama), *karşılıktı* (karşılıklı), *talğawlıktı* veya *kezektes* (karşılaştırma) *sebep-saldar* (sebep-sonuç) olarak dörde ayırır. Her bağlacın kendi görevi doğrultusunda bağlandığını belirtirler (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:140; Nbragnmov, 2015:51-52).

Ercilasun, F. Orazbayeva vd., Nbragnmov ve Buran vd.’nin bağlama edatlarını kendi içinde sınıflandırmaları yönünden benzerlikler görülür.

1) Sıralama edatları / bağlaçları: *cäne* “ve” *men, ben, pen* “ile”, *menen, benen, penen* “ile” “*äri*”ve” gibi (Ercilasun, 2012:473-474; Buran, Alkaya, 2014:136 -137; F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:140). F. Orazbayevavd. ve Nbragnmov bu bağlaçları ‘*ingaylastık*’ terimiyle belirtir ve bu bağlaçların sadece isimlerin ve şahısların yanına gelerek isim ile isimi bağladığını ifade ederler (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006: 140; Nbragnmov, 2015:51-52).

“Nan *men* suv suradıq (Ekmek ve su sorduk.) (Buran, Alkaya, 2014:136).”

“Köpten beri Abay bunday namız *pen* ıza, aldanu *men* kıyanat vb. uyalıp arlanudın neşe kırılı kısmın körmegendey (Çok vakitten beri Abay böyle bir namus *ile* öfke, aldanmak *ile* nankörlük vb. nice davranışlar görmedi.) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:140).”

2) Denkleştirme edatları / bağlaçları: *nemese* “veya”, *yakiy* “veya, yahut” gibi (Ercilasun, 2012:473-474; Buran, Alkaya, 2014:136-137).

“Gülmira apana kömektes *nemese* sabağındı qara (Gülmira ablana yardım et *ya da* dersine bak.) (Buran, Alkaya, 2014: 136).”

3) Karşılaştırma edatları / bağlaçları: *ne.....ne* “ *ya.....ya*”, *birde....birde* “ *bazen.....bazen*”, *meyli.....meyli* “*ister.....ister*”, *birese.....birese* “*bir...bir*”, *keyde.....keyde* “*bazen...bazen*”, *guy.....guy* “*ister.....ister*” gibi (Ercilasun, 2012: 473-474; Buran, Alkaya, 2014:136-137).

F. Orazbayevavd. ve Nbragnmovbu bağlaçları ‘*talğawlıktı / kezektes*’ terimiyle belirtirler (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006; 141; Nbragnmov, 2015:51-52).

“Kündız olar *ne* özine jem izdemeydi *ne* özinin baskaga jem bolmaun közdemeydi (Gündüz onlar *ne* kendilerine yemek aradılar *ne de* kendileri başkalarına yemek oldular.) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141).”

“*Ne* men baram, *ne* sen bar (*Ne* ben gideyim, *ne* sen git.) (Buran, Alkaya, 2014:137).”

4) Cümle başı edatları / bağlaçları: *biraq* “*fakat, ama, lakin*” , *öytkeni* “*çünkü*”, *zira* “ , *sebebi* “ *çünkü*”, *sondıqtan* “*onun için, bu yüzden*” , *alayda* “*ancak* “ , *eger*, *egerde* “*eğer*”, *aldacalda* “*şayet*” demek “*demek, demek ki*” gibi (Ercilasun, 2012: 473-474; Buran, Alkaya, 2014:136-137).

F. Orazbayeva vd. cümle başı olarak ifade edilen bu bağlaçları *karşılıklı* (*karsılıktı*), *şart* (*sarttı*) ve *sebep-sonuç* (*sebepe-saldar*) anlamı katan bağlaçlar olarak ayrı ayrı sınıflamıştır (*F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:140*). Sebepe- sonuç bağlaçlarının yalnız cümleyle cümleyi bağladığını ifade ederek bu bağlacın yerine şart bağlacının konulamayacağını da ekler.

“Kökserek-arlan sondıktan *bunun* boyı biyiktey beredi (Ağaç çok büyüdüğünden *dolayı gökdelen* gibi oldu.) (*F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141*).”

“*Biraq* bular jöninde añgime bölek (*Fakat*, bunlar hakkındaki hikaye ayrıdır.) (Buran, Alkaya, 2014:137).”

Nbragnmov da bu edatların sebepe-saldar (sebepe-sonuç) ve karşılıklı (karşılıklı) mahiyetinde bağlandığını belirtir; *öytkeni* (*için, sebebi*), *sebebi* (*sebebi*), *sol sebepti* (*o sebebi*), *sondıktan* (*bu yüzden*), *nege deseriz* (*niye istiyorsunuz?*), *sol işin* (*onun için*)... (*Nbragnmov, 2015:51-52*).

Koç-Doğan cümle başı edatlarını bağlama edatları içinde göstermez. Ayrı bir edat türü olarak değerlendirir. Bu tür edatlar, adlarından da anlaşılacağı üzere daima cümle başında bulunurlar. Cümle başı edatları, başına geldikleri cümleyi kendisinden sonra gelen cümle veya cümlelere, bazıları da kendisinden önce gelen cümle veya cümlelere bağlarlar: *äytse de* “*buna rağmen*”, *äytkenmen* “*öyle olsa da*”, *öytkeni* “*çünkü*”, *joq älde* “*yoksa*”, *nelikten* “*niye*”, *meyli* “*tamam, pekâlâ*”, *endi* “*şimdi*”, *äweli* “*önce*” gibi (Koç, 2004:316).

5) Sona gelen edatlar: *da, de, ta, te* “*da, de*”, *ğana, qana, aq, tek* “*sadece, ancak*”, *tügil* “*değil*” gibi (*Ercilasun, 2012:473-474; Buran, Alkaya, 2014:136-137*).

Ercilasun, Buran vd. bu edatları bağlaçlar içerisindeki sınıflandırmaya dahil ederken bazı dilbilim uzmanları bağlaçlardan ayrı olarak ‘*demewlikter*’ terimiyle belirtirler.

4.2.2.3. Sona gelen edatlar (Demewlikter)

Kazak Türkçesinde, sona gelen edatlar *demewlikter* adıyla ifade edilir.

F. Orazbayeva vd. hiç değişmeyen, türleri yok olmayan kelimelere birkaç yeni mana veren edatlar şeklinde tanımlar (*F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141*).

“Bu avulga tüşpey *ak* ötemiz (Bu köyden inmeden *hemen* geçeceğiz.).”

“Karagım-ay, Aydar da *sonday* ma edi? (Yavrum Aydar da mı *öyle* dedi?) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141)”

F. Orazbayevavd. ve Nbragnmov' un demewlikteri yeni mana vermeleri bakımından sınıflandırmalarında benzerlikler görülür.

1. Surawlık (Soru): ma, me, ba, be, pa, pe (mı, mi, mu, mü) sözcükleri soru anlamı verirler.

“Sen *be?* (Sen *mi?*) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141)”

“Barasın *ba?* (Gidecek *misin?*) (Nbragnmov, 2015:51-52)”

2.Şektik (Sınırlayıcı): ak, gana “sadece” manasını verir.

“jaksı-*ak* (sadece iyi), biyik- *ak* (sadece büyük), sen *gana* (sadece sen) osı *gana* (sadece onı), özin-*ak* (*kendi*) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006; 141; Nbragnmov, 2015:51-52).”

3. Leptik (Kuvvetlendirme): ay, av, da, de, ta, te sözcükleri kelimeyi güçlendirmek için kullanılır.

Nbragnmov 'küşeytkiş' terimiyle yer verir (Nbragnmov, 2015:51-52).

“şirkin- *ay* (çipçirkin), biyik-*ay* (büsbüyük), bar- *ay* (*Hadi git.*) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141; Nbragnmov, 2015:51-52).”

4. Kudiktik (Tahmin) : mız (mış), miz (miş), dı (dı) ekleri tahmin yapar.

Nbragnmov 'boljaldık' terimiyle yer verir (Nbragnmov, 2015:51-52).

“aytı-mız (söylemişmiş), karagan-dı (bakmışmış), körge-di (görmüşmüş) (F. Orazbayeva, T. Sayranbaev, C.K. Kayranbay, Ş.K. Bekturov, 2006:141).”

Bunlardan ayrı *Nbragnmov*, naktilaw ve bolımsızdık edatlarını da demewlikter edatları içinde gösterir ve onun sınıflandırması bu bakımdan altıya ayrılır.

Naktilaw: *koy, -tı, -ti, -tu, -tü, -dı, -di, -du, -dü* ekleri açıklama yapar. Kesinlik, tam olacak gibi, cevabın güçlü olması için kullanılan eklerdir (Nbragnmov, 2015:51-52).

Bolımsızdık: *tügil (değil), tursın (dursun) vb.* ekler emir yapar (Nbragnmov, 2015: 51-52).

4.2.2.4. Ünlemler (Odağay)

Kazak Türkçesinde ünlemlere *odağay sözder* denir. His ve heyecan gibi duyguları belirtmek için kullanılır.

Kzk T.' ne baktığımızda *Ercilasun* 'Türk Lehçeleri Grameri', *Buran-Alkaya* 'Çağdaş Türk Yazı Dilleri' adlı eserlerinde ünlemleri edatlar içinde gösterir.

Türk Lehçeleri Grameri'nde adı geçen ünlemlerin başlıcaları şunlardır: “*ah !*”, “*ah!*”, *ätten* “*keşke!*”, *tuw* “*tuu!*”, *tüw* “*tüh!*”, *qap* “*vah!*”, *alaqay* “*oh!*” *oypiray*, *oypırmaw* “*eyvah!*”, *oha!*, *mine* “*işte!*”, *bärekelde* “*yaşa!*, *âferin!*”, *iyä* “*evet, peki*”, *coq* “*hayır, yok*” *tayt* “*defol!*”, *hey!*, *äni* “*şu!*”, *äriyne* “*elbette*”, *emes* “*değil*” gibi (*Ercilasun*, 2012:474).

Çağdaş Türk Yazı Dilleri'nde ise ünlemler; his ve heyecanları ifade etmek için kullanılan kelimeler olarak açıklanır. Kazak Türkçesindeki başlıca ünlemler şunlardır: *oybay* (*eyvah*), *ura* (*hurra*), *tu* (*tüh*), *ce* (*haydi*), *pay-pay* (*oho*, *vay vay*), *ayda* (*haydi*), *me* (*işte*), *qap* (*vay vay*, *heyhat*), *alaqay* (*oley*) gibi (*Buran*, 2014:135).

4.3. Modal Söz

Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde dikkat çeken konulardan biri de modal sözlerdir. Modal sözler cümlede konuşucunun kendi duygu ve düşüncelerini hissettirdiği sözler olarak ifade edilir. Kazak Türkçesinde bu sözler, edatların alt başlığı veya ayrı bir kelime türü olarak değerlendirilirken, Türkiye Türkçesinde ise zarf, bağlaç, ünlem, edat gibi türler içerisinde belirtilmiş ve ayrıca kelimenin dokuzuncu türü olduğu fikri de tartışmaları genişletmiştir.

Yapılan araştırmalarda, “Modal söz nedir?” ve “Dilbilimcilerin bu konu hakkındaki fikirleri nelerdir?” sorularına cevaplar bulunmaya çalışılmıştır. *Nergis Biray* “Kazak Türkçesinde Modal Söz” adlı makalesinde bu konuya şu şekilde değinir:

“Kazak Türkçesinde ‘modal söz’ teriminin hangi kelime türü içerisinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği, ayrı bir kelime türü olarak kabul edilip edilmeyeceği konusu dilbilimciler arasında tartışılmaktadır. Öncelikle “Modal söz nedir?” sorusuna dayanarak birkaç tanımla başlayalım;

P. H. Matthews, modal söz için; “İşlevsel sözcük, ilgeç, tanımlık, bağlaç” vb. gibi karşılıklar gösterirken ‘modality’yi ise “*konuşmanın bir çeşidi veya kesinliğin bir derecesi*” şeklinde açıklar. ‘Mood’ (*kip*) un “*dilde en mükemmel şekilde gramatikal bir kategori*, ‘modality’nin de onun ihtiva ettiği göreceli bir kategori olarak tanımlanabileceğini, bunun da tek anlamlı (sözcük) olabileceğini” belirtir (*Biray*, 2009: 339).”

Matthews’in modal sözü edat, bağlaç gibi sözcükler olarak adlandırdığı ve modality ise konuşmanın bir çeşidi olarak tanımladığı görülür.

Biray, *Berke Vardar*’dan aktararak;

“...‘modus’ için; “*Eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu, bir başka deyişle, salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklilik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği. Zaman terimi gibi kip terimi de gerçekte salt bir nitelik taşımaz. Bir kip, birden çok kipsel değer anlatabilir. Kimi durumlarda sözdizimsel zorunluluklara bağlı olarak kipsel değer ortadan kalkabilir.*

Türkçeye ilişkin betimlemelerde kip kavramı zaman kavramıyla çoğu kez karışır, kip yerine tarz terimini kullanıp zaman yerine kipi kullananlara bile rastlanır. Pek çok sınıflandırma varsa da, genellikle bildirme kipleri (belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman) ve isteme kipleri (istek, dilek-köşul, gereklik ve buyrum) birbirinden ayırt edilir.” Kiplik yani modality ise; “Konuşucuyla dinleyici arasındaki bildirilişimin türüne göre tümcenin içerdiği yapının özelliği olabildiği gibi bir başka anlambirimi belirleyen dilbilgisel anlambirim de olabilir. İlk grupta olumlu ya da olumsuz bildirme tümcesi, olumlu ya da olumsuz soru tümcesi, olumlu ya da olumsuz buyrum ya da dilek tümcesi, dolaylı ya da dolaysız anlatım çerçevesinde başlıca kiplikleri vardır (Biray, 2009: 339).”

Vardar’ın, kip ve zaman kavramındaki değişiklere değindiğini ve bu iki kavramın çoğu kez karıştırıldığını da belirten Biray, kip yerine “tarz” terimini ya da zaman yerine “kip”i kullananların olduğunu ifade eder. Palmer’den aktarımla; ‘Modus’u yani kipi, konuşucunun tutumunu yansıtan eylem biçimlerinin özelliği (dilek, istek, buyrum köşul gereklik vb.) olarak tanımlar:

“Palmer, modaliteyi “Söyleyicinin düşüncesinin de tavrının da gramatik hale gelmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü’nde ‘mood, mode’ terimlerini iki ayrı başlık altında ele alır. “Kip” başlığı altında ele alınan terimi şu şekilde tanımlar: “Kip (Alm. Modus; Fr. mode; Ing. mood, mode) Fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi...” Diğer “tarz” başlığı altında ele alınmaktadır: “tarz (Alm. modus; Fr. mode; Ing. mood, mode) Yüklemin bildirdiği zamanı görülen geçmişe, duyulan geçmişe ve dilek şart kipine aktararak elde edilen birleşik fiil zamanı. Bil-iyor-du, bil-iyor-muş, bil-ir-se gibi. Bu örneklerde, fiildeki oluş ve kılışı şimdiki zamandan geçmiş zamana ve şarta aktararak fiilin tarzını oluşturan unsur eski er- fiilidir: bil-iyor er-di > bil-iyor-du. vb (Biray, 2009: 340).”

Biray, Naskali’ nin *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde modal sözleri ‘cümle bası edatları’ ve ‘edat’ madde başlarının altında gösterdiğini belirtir ve ayrıca Kazak Türkçesi gramerlerinde gösterme, onaylama, sorma, ret, cevap verme vs. bildiren kelimelerin veya yapıların dil bilim eserlerinin çoğunluğunda ünlemler içerisinde değerlendirilmediğini, ayrı bir kelime türü olarak “Modal Sözder” başlığı altında ele alındığını, bazen yardımcı (kömekşi) sözler terimiyle de adlandırıldığını ekler (Biray, 2009:340). *“Qazirgi Qazaq Tili”* adlı eserde ise ‘modal söz’ teriminin hiç geçmediğini bu yapıların “oqsaw sözder” (*münferit sözler*) başlığı altında ele alındığını ifade eder.

Qazaq Tiliniñ Grammatikası’ndan aktarımla modal sözler şu şekilde tanımlanır:

“Etrafımızda sürekli olarak meydana gelen her tür değişiklik ve olay, hayatta karşılaştığımız çeşitli varlıkların özellikleri, çeşitli nesnelerin hareketleri cümleye öylesine bir haber, bildirme gibi girmez. Konuşucunun bu haber hakkındaki fikri yani cümle içeriğinin gerçekte ilgisi konusundaki bakış açısı genellikle birlikte verilir. Cümle içeriğinin gerçekte ilişkisi ve konuşucunun bu konudaki fikri dilbiliminde genellikle cümlelerin modalılığı diye adlandırılır.” Nurmahanova, karşılaştırdığı lehçelerde modalların bağımsız bir söz grubu olduğunu, böyle kabul etmeyenler olsa da bütün Türk dillerinde modal sözlerin olduğunu ifade eder. Modal sözler için de: “Cümlede söylenen fikrin içeriğine, gerçekleşen olaylara söyleyicinin görüşünü kattığı sözler” der. Zeynalov, modal sözleri “kipsel sözler” diye ele alıp “Modallık (kipsellik) belirli bir iş, hadise, eşya, alamet ve keyfiyet hakkında verilen

hükümün gerçekliğini, hakikiliğini tasdik veya inkâreden söylenen fikirle ilgili belirli ilişki bildiren mantıksal-dilbilgisel ulamdır.” şeklinde açıklar. Balaqayev ve Sayrambayev de bu tip sözleri “Yazanın veya söyleyenin cümlede söylenen fikir ve onun söylenme amacıyla ilgili bakış açısını bildiren sözler” şeklinde tanımladığı “kıstırma söz” (ara söz) ler içerisinde değerlendirmektedir. Bu sözlerin cümledeki başka sözlerle bağlanmadığını, cümle ögesi olmadığını ve onlardan ayrı durduğunu da belirtmektedir. Qazaq Grammatikası adlı eserde modallar “yardımcı kelimeler grubu” olarak değerlendirilir. ‘Kononov, ‘modal sözleri ne temel ne de yardımcı öge’ sayar. Bunlar, semantik bakımdan da farklı olan kelime türleridir. ‘Modal söz, bütün ifadeye kendine has özelliğiyle özel bir anlam yükler. Bu söz veya söz grupları daha çok giriş cümleleri olarak kullanılırlar.’ Nurmahanova’ya göre, modal sözün yardımcı (kömekçi) söz ile veya ara (kıstırma) sözle karıştırılması mümkün değildir (Biray, 2009:339-341).”

Modal sözleri kipsel sözler, “kıstırma söz” (ara söz) olarak kabul edip, bu sözlerin sadece konuşucunun bakış açısını yansıtan sözler olduğunu ve cümlelerin diğer öğelerinden ayrı olup, cümle ögesi olmadığını savunan dilbilimcilerin yanı sıra, “oqsaw sözder” (münferit sözler) içerisinde değerlendirip, cümle içeriğinin gerçeğe ilişkisini ve konuşucunun bu konu hakkındaki fikrini cümlelerin modallılığına dayandıranların da olduğu görülmektedir.

Biray da Kazak Türkçesindeki modal sözlerin özelliklerinden şu şekilde bahseder:

- “1. Sözlük anlamı açısından: Bu tip sözlerin sözlük anlamı dışında bir anlam kazandıkları görülmektedir. Tek başlarına kullanıldıklarında bir anlam ifade etmezler. Modal sözler, anlam bilimi açısından “öznel” bir anlam içerirler. Bu açıdan ele alındığında söylenen söz ifade açısından artık belli bir tarz haline gelmektedir. Bu sebeple modal sözler, bir nesneyi adlandırma özelliğine de sahip değildir.
2. Biçim bilgisine ait özelliği açısından: Biçimsel olarak; isim, sıfat, zarf, ünlem ve edatlardan, hatta cümlelerden modal söze dönüşebilirler.
3. Kelime türleri ve benzerlikleri açısından: Kelime ve cümlelerin ilgisini gösterme işleviyle kullanılan bağlaç ve edatlardan, ayrıca müstakil sözlerden ayrılırlar. Çünkü cümle ögesi olamazlar. Ünlemlere benzerler. Her ikisi de cümle öğelerine sentaktik yönden bağlanmazlar. Cümlelerin bütünüyle veya bir parçasıyla anlamca ilgilidirler. Ünlemler, cümlelerin duygu yönünün şekillenmesini sağlarken; modal sözler, cümlelerin zihni yönüyle ilgili olarak kullanılır. Modal sözler, kendi içinde, anlamca, düşüncenin açıklığını, belirsizliğini bildiren gruplara ayrılabilirler.
4. Söz dizimi açısından: Söylenen fikrin gidişatına, uygunluğuna göre kullanılırlar. Yani cümlede ifade edilen fikre konuşucunun kendi bakış açısını eklerler. Cümlelerin coşkunluğunu güçlendirirler. Bu sebeple de modal sözlerin yapısı farklıdır. Modal sözler diyaloglarda önceki düşünceyle ilgiyi bildiren cevap olarak da gelebilmektedir. Kısacası, modal söz, cümle içinde, sözcüğü, anlam bilgisi açısından değerlendirilme bir ürünüdür. Cümle içinde tek başlarına kullanılıp bir cümle ögesi olmadıkları için “Cümle Dışı Unsur” olarak değerlendirilirler (Biray, 2009:357).”

Modal sözlerin anlam ve gramer açısından kendine has sözler olduğunu ve tek başlarına bir anlam ifade etmediğini belirtir. Cümlelerin ögesi olmadıkları için cümle dışı unsur olarak da değerlendirildiği aşikârdır.

Biray, Kazak Türkçesindeki modal sözleri anlam açısından gruplara ayırmıştır:

- “1. Boljal Mändi Modal Sözder (Tahmin anlamı veren modal sözler)
 älpeti, älpetti, sıqıldı, sındı, sıñayı, sıñaylı, sıyaqtı, sıyqı, taqıletti (gibi):

Älpeti, esteñeğe qarar emes. (*Herhalde, hiçbir şeye bakacak değil. /Hiçbir şeye bakmayacak gibi.*)

Birew urlap ketken **sındı**. (*Biri aşırıp gitmiş gibi.*)

Endi oylasam, qarağım, Adasar boldıq, **sıñayı**. (*Simdi düşünüyorum da, gözbebeğim, yoldan çıktık,gibi.*)

Sardar qazır qattı jüde, awıratın **taqıletti**. (*Serdar şimdi çok yorgun, hastalanacak gibi.*)

añğarı, ıqtıymal, mümkün, nāti, nāyati, saması, sığar (*galiba, herhalde*):

Añğarı, Gimalaydın silemi bolğıday. (*Herhalde/Galiba, Himalaya sıradağlarının alçaldığı da oluyordur.*)

Bir jazsa, sol Amanbayevtiñ jazuwı **ıqtıymal** degen küdik oraldı köñiline. (*Bir yazsa, o Amanbayev'in galiba şeklinde bir şüphe dolandı gönlüne.*)

Mümkün gubernator kelgen küni suwlamañdar dep tıyıp qoyuwı. (*Herhalde vali geldiği gün gürültü etmeyin diye yasak koymuştur.*)

Nāti, osı kün qattı jawadı-aw, deymın. (*Galiba, bu gün çok iyi yağacak, diyorum.*)

-sa (-se) kerek, -uw kerek

Törgi üydegiler qonaqtar boluw **kerek**. (*Başodadakiler misafirler olmalı.*)

Endigi sara qatal sögis boluw **kerek**. (*Şimdiki çözüm yolu çok sert bir kavga olsa gerek.*)

Ol endigi sıqsa **kerek**. (*O, su anda çıksa gerek.*) (Biray, 2009:345-347)."

Görüldüğü üzere "*älpeti, älpetti, sıqıldı, sındı, sıñayı, sıñaylı, sıyaqtı, sıyqı, taqıletti*" sözcükleri 'gibi'; *añğarı, ıqtıymal, mümkün, nāti, nāyati, saması, sığar*" sözcükleri 'galiba, herhalde'; "*-sa (-se) kerek, -uw kerek*" sözcükleri de 'gereklilik' ifade ederek tahmin anlamı vermektedir.

"**2. Mindetilik Mağına Bildiretin Modal' Sözder** (Zorunluluk anlamı bildiren modal' sözler)

kerek, qajet (*gerek, lazım*):

Aytas **kerek**. (*Söylese gerek.*)

Köz jazıp qalsa **kerek**. (*Gözden kaçırmasa gerek.*)

-uw lazım, lazım:

Oqası joq, bilmegendi bilüw **lazım**. (*Bir şey değil, bilmediğini bilmek lazım.*)

Ğılımğa mahabbatı barlarğa sebep, parızdardı bilmekke ijdiat **lâzim**. (*İlme ilgisi olanlar için, farzları bilmeye gayret etmek lazım.*)

-maq kerek, -maqqa kerek:

Patsalıqtıñ zärli zakonı onday jerge barınsa qadalmaqqa **kerek**. (*Padişahlığın öfke dolu kuralcılığı böyle yere gidince gözlerini açmışolsa gerek.*)

Sabıstı eñ äweli ülkender bastamaq **kerek**. (*Yarışa en önce yaşlılar baslar.*)

-uwğa tiyis, -uwı (-üwi) tiyis:

Ärkim sıbağasın aluwğa **tiyis**. (*Herkesin payını alması gerek.*)

3.Söyleyenin cümlede anlatılan haberin doğru olduğunu, desteklediğini anlatan modal sözler:

körinedi (*görünür, öyledir*):

Bärin büldirip jürgen Kärıbaydın özi **körinedi**. (*yıkıp döken Kerıbay, kendisi gibi.*)

eken(*imiş*):

Aq üydin körki ay nurı tüşkende **eken**. (*Ak evin gösterisi ay ışığı düştüğündeymiş.*)

jasıratını joq (*kabul etme*)

Jasıratını joq, men äli qawiptenemin. (*Doğru/Gizlisi saklısı yok, Ben hala tehlikedeyim.*)

4. Birewdiñ Sözine Bir Derek Negizinde Aytilatın Modal' Sözder (Birinin sözü veya bir haber olarak söylenen modal' sözler)

de- fiiliyle:

deydi(*der*):

Äsirese jandaral keñsesi asuwlı **deydi**. (*Özellikle jandarma bürosundakiler çok öfkeli der.*)

degen söz (*şeklindeki söz*)

Altı aydan keyin qaytaradı **degen söz** bar. (*Altı ay sonra döner şeklinde bir söz var.*)

dep aytadur (*diye söylenir*)

Bir jılta tamam boldı **dep aytadur**. (*Bir yılda tamam diye söylenir.*)

5.Qostaw (rastaw) Mağnasında Qoldanılattın Modal' Sözder (Onaylamak (doğrulamak) anlamında kullanılan modal' sözler):

ras (*doğru*):

Ras, Dildäni Abay süyip qatqan joq. (*Doğru, Abay, Dildä'yi sevip de vazgeçmedi.*)

rasında (*hakikaten*):

Rası/Rasında, Adaq bäske qatıspağan, sıfdağı oramaldı atıspağan. (*Doğru, Adak bahse katılmadı, zirvedeki mendilli savaşmadı.*)

Rasında da esteñe bilmeydi. (*Gerçekten de hiçbir şey bilmiyor.*)”

Modal sözlerin cümlelere zorunluluk, doğruluk, onaylama ve haber bildirme gibi anlamlar da eklediği görülmektedir.

“6. Konuşanın cümlede söylenen konudaki inancını bildiren modal sözler:

äriyne (*tabii, elbette, şüphesiz*):

Äriyne sizder menen göri kirgiz sahrasın, adamdıq minezderin köbirek bilesizder. (*Elbette, sizler bana göre Kırgız bozkırını dainsanının karakterini de daha iyi biliyorsunuz.*)

älbette (*elbette*):

Älbette, onday qasiyet özinen-özi kelmeydi. (*Elbette, bu kadar özellik kendi kendine gelmiyor.*)

7. **Qalaw** (*tilek*) **Mändi Modal' Sözder** (istek (dilek) anlamı bildiren modal' sözler):

-sa (-se) eken:

Qosalqı jumıs bolsa **eken**. (*İlave işler olsa keşke.*)

-sa (-se) deyim (*deymin*) (*-sa (-se) derim*):

Odan göri kitapqa den qoy**sa deyim**. (*Onun için kitaba dikkat etse diyorum.*)

8. **Kümän** (*küdik*) **Uğımın Bildiretin Modal' Sözder** (*Süphe* anlamı bildiren modal' sözler):

-ar ma eken (*acaba/süphe*)

Qazaqtıñ jayın jaqsıraq bilemiz desek, maqtanğan bolar **ma ekenmiz**.

(*Kazak'ın yerini daha iyi biliyoruz dersek, acaba öğünmüş mü oluruz.*)

-sa neğülsın (*-sa ne yapsın*):

Osı jolı Abay metr bolmasa **neğülsın**. (*Bu defa Abay metre olmazsa ne yapsın.*)

kim bileđi (*kim bilir*):

Kim bileği, ojaqtağı eldiñ ne dep jatqanın. (*Kim bilir, o taraftaki halkın ne dediğini.*)

9. **Sevinç, kırılma, acıma ve pişmanlık bildiren modal sözler**:

amal qansa (*incinme, pişmanlık*)

Amal qansa, bağıt bir bolğanmen, osınday jol ayrıqtarı usırasıp otıradı. (*Ne çare, yön bir olsa da, böyle yol ayrılıklarıyla karışlaşıyor.*)

baqıtına qaray, sorı qaynağanda, bayğus-ay (*incinme, üzüntü, acıma*)

Bağımızğa qaray, qariya da üyinde bolıp sıqtı. (*Kadere bak, ihtiyar da evindeymiş.*) (Biray, 2009:358)”

Bu sözlerin ayrıca konuşucunun düşüncesini, inancını vb. bildirdiği, istek, pişmanlık, şüphe, üzüntü gibi manalar verdiği ve cümleyi etkilediği görülmektedir.

Biray, modal sözlerin Türkiye Türkçesi gramerlerinde ise şu şekilde ele alındığını belirtir:

“1. Zarflar/ belirteçlerin alt başlıkları

2. Cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar

3. Bazı ünlemler/ünlem edatları ve ünlem gibi kullanılan kelimeler içerisinde yer almaktadır. Türkiye Türkçesi grameri konusunda yapılan tartışmalı konferansların özellikle ünlemlerle ilgili kısmında bu sözlerin:

a. Zarf olarak adlandırılıp ünlem olabilen kelimeler şeklinde ele alınıp alınamayacağı,

b. Ünlem edatlarının cevap edatları bölümünde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği,

c. Kelimenin dokuzuncu türü olarak ayrı bir grup oluşturup oluşturamayacağı konuları (Biray, 2009:358).”

Ayrıca Biray makalesinde, ‘modal sözlerin hangi kelime türü içerisinde değerlendirilmesi gerektiği’ konusundaki görüşleri de açıklamıştır. Kısaca bu görüşlere yer verelim:

“Leyla Karahan, “Ünlemlerin cümle değerinde kullanılabildiğini, zamirlerin ismin yerini tutması gibi ünlemlerin de gösterme, seslenme, vs. bildirse de cümlelerin yerini tutabileceğini, farklı olmadıklarını” ifade ederek modal sözlerin ayrı bir kelime türü olmaması gerektiğini de belirtir. Ahmet Bican Ercilasun, “Bu sözlerin ne ünlem ne isim olduklarını, Sovyet gramerciliğindeki gibi “yardımcı sözler / modal sözler” şeklinde kelimenin dokuzuncu türü olarak ele alınması gerektiğini” ifade eder. Emine Gürsoy Naskali, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde “modal söz”leri ‘cümle başı edatları’ ve ‘edat’ madde başlarının altında göstermektedir (Biray, 2009:358).”

Nergis Biray ise bu konudaki görüşlerini şöyle açıklar;

“Türkiye Türkçesi gramerlerinde modal sözlerin ayrıca ele alınmadığı ve “durum-tarz zarflarıyla”, “bağlaçlarla” ve “edatların” içerisinde ele alındığı görülmektedir. Zarflar, görev bakımından fiilleri nitelerler. Modal sözler ise, cümlelerin hiçbir ögesiyle yapıca bir bağlantıda değildirler. Cümlelerin tamamıyla ilgilidirler. Yani modal söz sadece fiile bir anlam katıp onu nitilemez, o bütün cümleyi ilgilendirir. Ayrıca zarf olarak kabul ettiğimiz takdirde onları cümlelerin bir ögesi saymış oluruz. Diyaloglarda önceki cümleyle ilgiyi bildiren bir cevap olarak kullanılsalar da sürekli bir cümle bağlayıcısı olarak kullanılmazlar. İsim olamazlar. Çünkü bir nesneye ad bile olamıyorlar. Ünlemlere benzeseler de sözü söyleyenin cümledeki anlama müdahalesi konusu ünlemlerde karşılaşmadığımız bir özellik olduğundan bu kelime türünden de uzaklaşmaktadırlar. Modal sözler, şüphe, fikrin doğruluğunu tasdikleme veya reddetme, tahmin, fikrin oluşumu, kısacası konuşucunun kendine ait duygu ve düşünceleri ile cümlelerin anlamına müdahale eden sözlerdir. Bu tür anlam yüklemesiyle modal sözler, cümleye ek bir anlam katmış olurlar. Modal sözlerin, hem biçim bilgisi hem de anlam bilgisi açısından farklı bir kullanım taşıdıkları da görülmektedir. Bütün bu bakış açılarından hareketle modal sözler, belki yeni bir terimle adlandırılıp geniş olarak tartışılmalı ve kelimenin dokuzuncu türü olarak ele alınmalıdır (Biray, 2009:358-359).”

Görüldüğü gibi modal sözler, dilbilimciler arasında farklı yaklaşımlar ile ele alınmaktadır. Cümlede konuşucunun duygu ve düşüncesini yansıtması, cümleye doğrulama, istek, haber bildirme, tahmin, şüphe, üzüntü vb. ifadeler katması ve cümleyi bütünüyle etkilemesi açısından bu sözler cümle başı edatlarını hatırlatmaktadır. Başka bir sözcük türü olarak adlandırmak yerine edatlar içinde değerlendirmek mümkündür.

Sonuç olarak yapılan araştırmalara göre Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde görülen genel sınıflandırmaya bakılacak olunursa; edatlar gerek yapıları bakımından gerek görevleri bakımından ve gerek de kullanılışları bakımından olsun şu üç başlık altında toplandığı görülür.

- 1.Çekim edatı (son çekim edatı, sebep edatları, benzerlik edatları vb.)
- 2.Bağlama edatı (karşılaştırma–denkleştirme edatı, cümle başı edatları, kuvvetlendirme edatı, pekiştirme edatı, sıralama edatı, soru edatları ‘Kzk T.’ vb.)
3. Ünlemler (çağırma ve hitap edatları, gösterme edatı, cevap edatları, soru edatları ‘TT’ vb.)

4.4. Edatların Cümle İçinde İncelenmesi

Yapılan incelemeler doğrultusunda Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki edatlar incelendiğinde Türkiye Türkçesinde gerek tanımlanmaları gerekse

sınıflandırılmaları yönünden dilbilimciler arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülür. Bu farklılıklara Kazak Türkçesinde pek rastlanılmamaktadır. Kazak gramerlerinde edatlar ‘*şılaw*’ terimi ile ifade edilip septewlik, jalqawlık ve demewlik olarak üçe ayrıldığı görülmüştür. Bunların haricinde Türkiye Türkçesinde görüldüğü gibi Kzk T. 'nde de ünlemleri edat olarak kabul eden dilbilimcilere rastlanılmaktadır.

Edatları sınıflandırma noktasında genel bir sınıflamaya gidilecek olunursa Türkiye Türkçesinde çekim edatları, bağlama edatları (bağlaç) ve ünlemler; Kazak Türkçesinde de septewlik (çekim edatları), jalqawlık (bağlaç) ve odağay (ünlemler) olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

4.4.1. Çekim Edatları

Türkiye Türkçesinde birçok dilbilimci farklı terimlerle kullanmış olsa da, çekim edatı, ‘edat’ terimi ile karşılanabilir. Türkçenin yıllar içindeki gelişimiyle ihtiyaçtan doğmuş olan edat, bağlı olduğu isime doğrudan veya çekim halleriyle bağlanan ve bu sayede o isimle bir mana kazanan görevli kelimeler olarak tanımlanır. Başlıca çekim edatları; *ile, için, gibi, kadar, göre, dolayı, ötürü, ait, üzere, beri, önce, evvel, sonra, geri, karşı, doğru, yana, taraf, başka, dâir, rağmen, değin, dek, diye, gayri, içeri, dışarı, özge, nazaran, böyle, sebebiyle, dolayısıyla, itibaren* vb.

Kazak Türkçesinde bu edat ‘septewlik’ sözcüğüyle karşılanır. İsimler ile isimleri, nesneler ile nesneleri ve diğer sözcükleri birbirine görevli oldukları hal ekleriyle bağlayan edattır.

Kzk T.'nde görülen çekim edatları şunlardır: arqılı “*sayesinde, vasıtasıyla*”, boyınşa “*göre*”, tuwralı “*hakkında*”, üşin “*için*”, deyin, şeyin “*kadar, değin*”, juwıq “*doğru, kadar*”, artıq “*aşkın, fazla*”, qarsı “*karşı*”, keyin “*sonra*”, beri “*beri, bu yana*”, burın, äweli “*önce*”, sön, keyin,, sosın “*sonra*”, sayın “*--dıkça, -dikçe, -tikça, -tikçe -dukça, -dükçe, -tukça, -tükçe*”, sebepti “*dolayı*”, dep “*diye, diyerek*”, öytkeni, sebebi “*çünkü*”, sondıqtan, sol sebepti “*bu sebepten, bundan dolayı*”, eger, eger de “*eğer*”, alda jalda “*eğer, şayet*”, onda “*o zaman, o halde*”, sıyaqtı, tarizdi, sıqıldı, sekildi “*gibi*”, ğurlım, göri “*göre*”, qarağanda “*nazaran, göre*” qaramastan “*rağmen*”, cöninde, cöninen “*hakkında*”, tuwrasında, tuwrasınan “*hakkında*”, caylı, cayında, cayınan “*hakkında*”, äytse de “*buna rağmen*”, äytkenmen “*öyle olsa da*”, onda da “*ancak*”, sonda da “*ancak*”, joq älda “*yoksa*”, äytpese “*yoksa, öyleyse*”, biraq, biraq ta “*fakat, ancak*”, tügil, tursın, turmaq “*şöyle dursun, bir yana*” vb.

AİT

Arapça 'ā'id' sözcüğünden gelen bir edattır. Türkiye Türkçesinde “*ilgilendiren, ilişkin, ilişik, ilgili*” anlamlarını ifade eder (BTS).

Dünya gözüyle görmeyi istediği tek yüzün, oğluna ait olduğunu, ama garip bir tecelli olarak onu bulduğu gün gözlerini kaybettiğini söylemişti (Pala, 2011:8).

Kazak Türkçesinde “*tiyisti, qatıstı, baylanıstı, qatınastı*” sözcükleri aitlik bildirir ve ilişkili, alakalı, ilgili anlamlarını ifade eder (KTS).

Eşkimde özine tiyisti sıbağasının utılmaydı.

“Hiç kimse kendine ait paydan kaybetmiyordu.” (Jurtbay, 2008:263)

Bül sizge qatıstı мәsele emes.

“Bu size ait bir mesele değildir.”(KTS)

Sizge jüktelgen tapsırma.

“Size ait ödev.”(KTS)

BAŞKA / ÖZGE

“Ayrıca, üstelik bir yana” anlamlarında kullanılan bir sözdür (BTS).

Derslerinden, yazılarından kurtulabildikçe tek uğraştığı şey şiirlerini okumaktan başka bir şey olmazdı (Uşaklıgil, 2008:155).

O kadar ciddiye aldığım hayatın, orta halli bir yazarın yazdığı, sıkıcı, basit, güzel sahneleri çok kısa ve çok az, ağdalı bir melodramdan başka bir şey olmadığını fark etmeye başlamıştım (Özakman, 2009:63).

Bu edat Kzk T.’nde de “*basqa, özge*” vb. sözcüklerle karşılanır ve ayrıca, üstelik gibi anlamlar bildirir (KTS).

Eğerde tülki innir] başka jagmdağı awzman şıgıp ketpese, öltirip tastar edı.

“Sonra tilki başka ağaç içine girip gidip, ağacın dibinde duran tavşan görür.” (Savran, 1998:140)

Seni izdep, basqa bir künäsızğa uşırasa qaytesıñ.

“Seni arayıp başka bir günahsızla rastlasa ne yapacaksın.”(Jurtbay, 2008: 287)

Senen basqa kime senem.

“Senden başka kime inanayım.” (Jurtbay, 2008:20)

BERİ

TT’ nde “*-den bu yana*” anlamında kullanılan zaman belirten bir edattır (BTS).

Ahmet Cemil'i bir yıldan beri tanıyorlardı (Uşaklıgil, 2008:15).

Ben yıllardan beri, her 1 Mayıs sabahı, saat on sularında, Gül Bahçesine giderim (Özakman, 2009:59).

Çocukluğundan beri elinden tutanı olmayan delikanlıyı bir gün karşıma alıp dilince konuş-maya başladım (Ali, 2014:33).

Kzk T.'nde "beri" edatının TT ile benzer şekilde kullanıldığı görülür; beri, bu yana anlamlarını ifade eder (KTS).

Kaskır: -Üş jıldan beri ısrp jürgen suwimdi laylap jürsit), koyadı desem, koymaysır], -deydi.

"Kurt: -Üş yıldan beri içip durduğum suyum bulandın durursun, bırak desem, bırakmazsın, -der." (Savran, 1998:141)

Sodan beri Qayla jaltaq.

"Ondan beri Kayla çekingen." (Jurtbay, 2008:152)

Bir aydan beri jubımız jazılmay keledi.

"Bir aydan beri birlikteliğimiz sürüyordu." (Jurtbay, 2008:153)

BİRLİKTE

TT'nde "beraberlik" manası veren bir sözcüktür (BTS).

Bey, zaten, babama bir şey olursa memurluk görevimden ayrılırım; kayınbiraderle birlikte basımevini yönetiriz, diyordu (Uşaklıgil, 2008:163).

Hayır! Defteri birlikte okuyacağız (Özakman, 2009:42).

Çocuğunun hem adını, hem soyadını birlikte söyledikçe oğlan gözünde büyüüyordu (Ali, 2014:8).

Kzk T.'nde de " birge, qabatı, qatar, qaray" sözcükleri beraberlik anlamı verir (KTS).

Äri qaray täbeti şappadı.

"Bununla beraber iştahı kapandı." (Jurtbay, 2008:270)

Eki qatar turğan emen ağaştardıñ bergi şetinde qazdığan kempirdi közi anadaydan şaldı.

"Birlikte(qatar) duran meşe ağaçlarının bu tarafında kazık gibi duran yaşlı kadını gözü uzaktan gördü." (Şaştayulı, 2004:233)

Kitabıñızdı öziñizben birge äkeldiñiz be?

"Kitabınızı birlikte getirdiniz mi?"(KTS)

BÖYLE

"Bunun gibi, buna benzer" anlamını içeren bir edattır (BTS).

Yüreğinde yer tutmuş böyle binlerce yüz'ler vardı (Uşaklıgil, 2008:157).

Babam böyle beş yıldızlı bir fırsatı kaçırdığı için pişman olmuştu galiba (Özakman, 2009:12).

Oraların fiyatı da ona göredir. Böyle lüks yerler bizim için değil! (Ali, 2014: 39)

Kzk T.'nde “*osınday, osılay, osı siyaqtı, ositärizdi, münday, bül siyaqtı*”vb. sözcükleriyle ifade edilir, benzer manasını verir (KTS).

Mine bolawaq jezemmen javlıgım osılay bastalğan.

“İşte gelecek eniştemle düşmanlığım böyle başlamış(tı).” (Jurtbay, 2008:20)

Şirkin, Şabannıñ osınday balası, osınday oyeli bolsa gıoy!

“Ah, Şaban' ın böyle bir çocuğu, böyle bir karısı olsaydı!”(KTS)

DAİR

Arapçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. “*Bir konu üzerine olan, üzerine, konusunda, ... ile ilgili, üstüne*” manalarına gelir (BTS).

Toprak kıymetlendi. Ben de zihnimde konuşarak buna dair umutlarımı büyüttüm (Pala, 2011: 40).

Kzk T.'nde “*qatısı bar, baylanıstı*” sözcükleri TT'nde olduğu gibi ilgili, bağlı, alakalı anlamlarını ifade eden sözcüklerdir. Hem Kzk T.'nde hem de TT'nde göre, *ile ilgili, dair* edatları benzer anlamlar ifade eder (KTS).

Bül gılım salasına baylanıstı kitabıñız bar ma?

“Bu ilme dair bir kitabınız var mı?” (KTS)

Tilge qatıstı мәsele

“Dile dair mesele.”(KTS)

DEĞİN / DEK / GÖRE

Türkçe sözlükte “*bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince; bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, bakarak, nazaran*” manalarında kullanıldığı belirtilir (BTS).

Rafların, dolapların, tezgâhın resmini kendi zevkime göre çizmiştim (Özakman, 2009:35).

Anlattıklarına göre, bu yaşa gelen ve babası genç öldüğü için halleri hiç de iyi olmayan Osman, şimdiye kadar bir iş tutmuş değildi (Ali, 2014:29).

Şamanlar, on iki hayvanlı Türk takvimine göre yılları, ayları, günleri bile ezberler, her şeyi zamanı ve mekânıyla görmüş gibi anlatır, dinleyiciler de bunu merakla dinlerlerdi (Pala, 2011:36).

Kzk T.'nde “*deyin, şeyin, göri, qarağanda*” sözcükleriyle karşılanan bu edat bakarak, nazaran, bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince vb. anlamlar verir (KTS).

Algaşqıdan göri şırayı aqjarqın.

“Öncekine göre cemali(yüzü) aydınlık. (*Güler yüzlü*)” (Şaştayulı, 2004:207)

Keyde osı qazaqtan göri orıs durıs pa deydi?

“Bazen bu Kazak’a göre Rus doğru mu diyor?” (Şaştayulı, 2004:251)

Säbi bolsa da senderden göri adam, meni tüsinedi.

“Sabi olsa da size göre adam, beni anlıyordu.” (Jurtbay, 2008:20)

DOĞRU

“*Yakın, yakınlarında*” manasında zaman bildirir ve “*hiçbir yöne sapmadan, dosdoğru, karşı yönünce*” manasında ise yön bildiren bir edattır (BTS).

Sofrada artık yemek sonuna doğru görülen bir dağınıklık havası esmekteydi (Uşaklıgil, 2008: 8).

Gecenin sonuna doğru iki tiyatrocı hiç yoktan kavga çıkarmayı başardı (Özakman, 2009:21).

Demirin zinciri, istim seslerine karışan büyük bir gürültü ile, sıçraya sıçraya geminin burnuna doğru gidip, delikten geçerek sulara gömülüyordu (Ali, 2014:9).

Kzk T.'nde “*qaray, taman, tayaw, salım*” sözcükleriyle bu edat ifade edilir (KTS).

Özide şarşağan boluvı kerek, ile jalgız ayaq jolğa tüsip aldı da, Tasbulaqqa qaray maypanday jöneldi.

“Kendisinin de yorulmuş olması lazım, çabukça yalın ayak yola düştü, Tasbulak’a doğru zoraki yöneldi.” (Jurtbay, 2008:27)

Üzeñgige ayağım ilinisimen Aqbüyük qıstavğa qaray zıvlay berdi, artıma qayrılıp burılığım da kelmedi.

“Üzengiye ayağımın takılmasıyla Akbüyük kışlağa doğru fırlayıverdi, arkama dönesim de gelmedi.” (Jurtbay, 2008:35)

Tasırayğan közderi mañdayına taman bitken.

“*Şişkin gözleri alınına doğru (kadar) çıkmış.*” (Şaştayulı, 2004:38)

DOLAYI / ÖTÜRÜ

“*Bir şeyden ötürü, bir şey yüzünden, naşı*” sözcüklerini karşılayan, sebep bildiren bir edattır (BTS).

Annesinin kadınlık zayıflığına yenik düşerek öfkeden kuduruşunun bütün taşma eğilimini serbest bırakmadığından (dolayı) korkunç bir umutsuzluk duydu ...(Uşaklıgil, 2008:261).

Bunun üzerine bu buluşundan dolayı ona 'Albertina' adını taktım (Özakman, 2009:33).

Zannederim ısrarlarıma dayanamadı ve kapısına gelen hiç kimseyi kırmadığı gibi beni de kırmak istemedi, teklifime kerhen razı oldu. Bunu bilmekten dolayı tedirgindim (Pala, 2011:10).

Kzk T.'nde “*sebepti, sondıqtan, sol sebepti, saldarınan*” sözcükleri bu edatı karşılayarak sebep bildirir (KTS).

Sondıqtan tez serpilip, jıldam jıldam bastı.

“Onun için hemen kafasından atıp, hızlı hızlı koştu.” (Şaştayulı, 2004:5)

Sondıqtan atamdı da tãtemdi de kinãlãmadım.

“Onun için babamı da ablamı da suçlamadım.” (Jurtbay, 2008:13)

Aradağı reniştı sol sebepti tez-aq umıtıp, emen-jarqın amandastı.

“Aradaki kırgınlığı o sebepten çabucak unutup sıcak yüz ifadesiyle selamlaştı.” (Şaştayulı, 2004:96)

EVVEL

Arapça bir sözcüktür. TT’nde “*önce*” manasında kullanılır (BTS).

Yola çıkmadan evvel kağınıları tamir ettim (Pala, 2011:34).

Kzk T.'nde “*burın, äweli, aldımen*” sözcükleri ‘önce, evvel’ manasında kullanılır (KTS).

Äweli jetip alayınşı.

“Evvela yetişeyim.” (Jurtbay, 2008:119)

Äweli Ahmet, sonan soñ Kayla...

“Evvala Ahmet, ondan sonra Kayla...” (Jurtbay, 2008:179)

GİBİ

TT’nde “*benzerlik, tıpkılık*” manasında kullanılan bir edattır (BTS).

Bir dala tutunur gibi kolumu yakaladı (Özakman, 2009:20).

Adım gibi biliyordum, her türlü önlemi almadan, güveni sağlamadan çağırılmaz (Özakman, 2009:140).

Avni Akbulut dili tutulmuş gibi karşısındakinin yüzüne baktı kaldı (Ali, 2014: 38).

Kzk T.'nde, “*sıyaqtı, tarizdi, sıqıldı, sekildi*” sözcükleri bu edatı karşılar ve TT'ndeki gibi 'benzerlik, tıpkılık' anlamını ifade eder (KTS).

Bugunn müyüzın bilesir|der, taldır) butağı siyaktı boladı.

“*Geyiğin boynuzunu bilesinler, ağacın budağı gibi olur.*”(Savran, 1998:141)

O da aşuvlı siyaqtı.

“*O da sinirli gibi.* “ (Jurtbay, 2008:29)

O mağan şeşem siyaqtı körindi.

“*O bana annem gibi göründü.*” (Jurtbay, 2008:103)

Özderi de senbeytin tärizdi.

“*Kendileri de inanmayacak gibi(-ydi.)*” (Jurtbay, 2008:31)

HAKKINDA

TT'nde, “*ilgili olarak, üzerine*” sözcüklerini karşılayan edattır (BTS).

Daha sonra yaptığım araştırmalarda kimse bana onun hakkında rivayetlerden öte bilgi veremedi (Pala, 2011:9).

Her iki eserde de bu suallerin cevapları hakkında uzun uzun tafsilat verilmektedir -A. H. Çelebi. (BTS).

Bu edat için Kzk T.'nde, “*tuwralı, tuwrasında, tuwrasınan, cöninde, cöninen, caylı, cayında, cayınan, jaylı, jöninde*” sözcükleri kullanılır ve TT'nde kullanıldığı gibi ' ilgili olarak, üzerine” anlamlarını ifade eder (KTS).

Meniñ jariq dünyeniñ mäni tuwralı berer javabım da sol tirşiligim eken.

“*Benim, aydınlık dünyanın anlamı hakkında verecek cevabım da o yaşamımmış.* “ (Jurtbay, 2008: 296)

Ekinşisi-men turalı jaman pikir tuvgızdı.

“*İkincisi benim hakkımda kötü fikir üretti.*”(Şaştayulı, 2004: 159)

İÇİN

“*Amacıyla, maksadıyla, neden - sonuç, -den dolayı, -den ötürü*” manalarına gelen bir edattır (BTS).

Daha yatağa girmek için epey bir zaman vardır (neden-sonuç)(Uşaklıgil, 2008: 33).

Herkes geldiği için ya da gidecek başka yer olmadığı için, daha doğrusu bir alışkanlık olarak... (-den dolayı) (Uşaklıgil, 2008: 123).

Eloğlu birbirinin elinden ekmeğini almak için kurt gibi bekliyormuş (neden-sonuç) (Ali, 2014: 36).

Halk gittikçe artan kanlı olayların korkusuyla erkenden evlere kapandığı içinyollar ıssız... (-den dolayı) (Özakman, 2009: 19).

Kzk T.'nde, genellikle bu edat için “üşin” sözcüğü kullanılır, TT’ndeki gibi amaç, neden-sonuç bildirir (KTS).

Sonın üşin kaslar ardayım müdiun artman tüşip, an dip jürip,

“Bunun için kurt her zaman tilkinin ardına düşüp, arayıp bulurmuş. “
(Savran, 1998:140)

İştey ol üşin maqtanıp qaldım.

“İçimden onun için övündüm. “ (Jurtbay, 2008: 23)

İLE İLGİLİ

TT’nde “ilgilenmiş olan, ilgisi bulunan, alakalı, alakadar, müteallik” anlamlarına gelen bir edattır (BTS).

Batı edebiyatı ile uğraşırken bununla ilgili birçok görüşlere ve eleştirilere rastlamış, bunlar kendisinde tamamıyla yeni, içinde bulunduğu edebiyat dünyasında bilinmeyen düşünceler uyandırmıştı (Uşaklıgil, 2008:199).

Sınıflarıyla ilgili komik hikâyeler anlatarak beni eğlendirdiler (Özakman, 2009: 49).

Askerlikle ilgili olmayan hoca var mı?(Ali, 2014: 77)

Kzk T.'nde “qatısı bar, baylanıstı” , ilgili, bağlı, alakalı anlamlarını ifade eden sözcüklerdir (KTS).

Filosofigiyamen baylanıstı taqırıp.

“Felsefeye ilişkin bir konu.”(KTS)

Eginderdiñ qaptap şıgıwı jañbırğa baylanıstı.

“Ekinlerin gürleşmesi yağmura bağlıdır.”(KTS)

KADAR

“Ölçüsünde, derecesinde, büyüklüğünde, genişliğinde, gibi, dek, denli, süre, miktar, derece” belirten edattır (BTS).

Sabahtan akşama kadar düşünce ve sanat hareketlerinin biricik kanalı olan şu cadde, bir gün olacak ki kendisinin fethetmiş olduğu bir yer haline gelecek (Uşaklıgil, 2008: 28).

Kavaklıdere' ye kadar hiç susmadan, bağıra çağıra, şarkı söyleye söyleye, güpegündüz ve birlikte bulvardan geçmenin tadını çıkardı (Özakman, 2009:134).

Ayrıca gösterme sıfatlarından biriyle bir sayıdan sonra geldiğinde kesinlikle belli olmayan bir niceliği belirten sözdür; (BTS)

Kantara'nın önünde yüz kadar düşman çadırı kurulmuştu -F. R. Atay. (BTS).

Kzk T.'nde “şamalı, şaqtı qaralı, şeyin” sözcükleriyle ifade edilen bu edat gibi, dek, denli, süre, miktar, derece bildirir (KTS).

Magan sen tuwgan anamdayıstıksın.

“Bana sen, doğuran anam kadar yakınsın.” (Savran, 1998:140)

Avıldın itine şeyin menen ıgıp, kişireyip turadı.

“Köyün köpeğine kadar benden korkup, çekinip küçülüüyordu.”(Jurtbay, 2008: 22)

Jurttıñ külkisi birazğa deyin basılmadı.

“Milletin kahkahası bir zamana kadar dinmedi.”(Şaştayulı, 2004: 7)

Al, Tasbulaqqa deyin tizginin tartpaymız.

“Haydi, Tasbulak’a kadar dizgin vurmuyoruz.” (Jurtbay, 2008: 15)

KARŞI

“ Karşılık olarak, mukabil, -e doğru” anlamlarını ifade eder (BTS).

Hemen doğuveren bu isteğine karşı koyamadı (Uşaklıgil, 2008:156).

Bana karşı alakaları birdenbire azaldı (Ali, 2014: 119).

Yaprak, kadehini bir hamlede bitirip Doğu romantizmine karşı kendini koruma altına aldı (Özakman, 2009: 23).

Kzk T.'nde “qarsı “ sözcüğü TT’nde olduğu gibi “karşılık olarak, mukabil, -e doğru” anlamlarında kullanılır (KTS).

Olar mağan ertegidegi javga qarsı attanğan sarbazdar siyaqtı äser qaldırdı.

“Onlar bana masaldaki düşmana karşı koyan askerler gibi izlenim bıraktı.”(Jurtbay, 2008: 26)

Bağana sizdi bugün tüni Orazhan alıp qaşamız degende, Hasen oğan qarsı boldı.

“Az önce sizi bu gece Orazhan kaçıracağız dediğinde, Hasen ona karşı oldu.”(Jurtbay, 2008: 33)

ÖNCE

Cümlede “evvel” gibi aynı görevde kullanılır ve zaman bildirir (BTS).

Yayınlamadan önce bir kez kendin okursun ... (Uşaklıgil, 2008: 105).

Sen gelmeden önce böyle saatlerce öksürdü (Uşaklıgil, 2008: 180).

Dönüşümüzü elinden geldiği kadar geciktirdi, gelmeden önce de, bir daha sizinle konuşmayacağıma, sizi görmeyeceğime yemin etmemi istedi (Özakman, 2009: 94).

Kzk T.'nde “*burın, äweli, aldımen*” sözcükleri ‘önce, evvel’ manasında kullanılır (KTS).

Men jeyrnin mum, men burın kördün, -depi biri.

“-Ben yiyeceğim bunu, ben önce gördüm, -demiş biri.” (Savran, 1998:141)

Bizdi bärinen burın Karatöbet qarsı aldı.

“Bizi herkesten önce Karatöbet karşıladı.”(Jurtbay, 2008: 32)

Osıdan üş jıl burın, jaylavda qudıq qazdırdı.

“Bundan üç yıl önce, yaylada kuyu kazdırdı.”(Jurtbay, 2008: 166)

Burın onaşa qalğanda anası janına şaqırıp betinen süyip...”

“Önce yalnız(ikisi) kaldığında anası yanına çağırıp yüzünden öpüp...”(

Jurtbay, 2008: 262)

ÖTE

Cümlede “*sonra, ondan sonra, sonunda, ileri, fazla, başka, aşırı, ziyade, uzak, ayrı*” manalarında kullanılır, sonra edatıyla benzer görevdedir (BTS).

Ailemde sevgiden büyük bir umut da, sevgiden öte bir korku da yoktur. (Pala, 2011: 20)

Kzk T.'nde de aynı şekilde “*sonan soñ, son, keyin*” sözcükleri sonra, uzak, öte manalarında kullanılır (KTS).

Sodan keyin mäñgi jerge tüspeymın deydi-oqıranıp.

“Ondan sonra sonsuza kadar yere düşmeyeceğim diyordu-homurdanıp.”(Jurtbay, 2008: 11)

Budan keyingisine kirispe.

“Ötesine karışma.”(KTS)

Özenniñ qarsı jağası.

“Irmağın öte yakası.”(KTS)

RAĞMEN / KARŞILIK

Arapça bir kelime olan rağmen, “*karşın*” anlamına" gelir. Gerekenin veya mantığın tersine olarak kullanılır (BTS).

Buna karşılık (durgun deniz anlamına) derya-yı sakın derim; çünkü derya sözcüğü de sessiz, durgun. Onda da bir sessizlik, durgunluk var ki sıfatı sıfatın anlamından daha çok açıklıyor ...(Uşaklıgil, 2008:104).

Birdenbire, birlikte geçen bunca yıla rağmen babamı hiç tanımadığımı anladım (Özakman, 2009:9).

Daha konuşacaklardı, fakat, tam tepelerinden gelen boğuk, buna rağmen kuvvetli bir ses onları ürküttü, başlarını o tarafa çevirince, kaptan köprüsünün kenarına dayanmış, sarı dişli, en aşağı bir haftalık tıraşlı bir adamın, iri gözlerini döndüre döndüre kendilerine bağırıldığını gördüler: (Ali, 2014:25)

Baştakiler doğuştan tembel oldukları, sonradan yana- şanlar da çalışmayı çoktan unuttukları için, kendilerini besleyenlere, buna karşılık bir şeyler borçlu olduklarını akıllarına bile getirmezler... (Ali, 2014:140).

Kzk T.'nde "äytse de, qaramastan"sözcükleri bu edatı karşılar. TT'nde olduğu gibi mantığın tersi olan durumlar, zıtlık vb. yaratmak için kullanılan bir edattır (KTS).

Qamşınıñ üsti üstine osqılağan Nuraqınnıñ astındağı küreñ jorğa ekin almağanına qaramastan zulay jöneldi.

"Kamçıyı üst üste kırbaçlayan Nurakın'nın altındaki kızıl kahve rahvan at hızını almamasına rağmen fırlayarak gitti. " (Jurtbay, 2008:30)

Beket mañğazdana buğan qaramastan ötip ketti.

"Beket kibirli bir şekilde buna rağmen geçip gitti. "(Jurtbay, 2008:263)

SAYESİNDE

"Aracılığıyla, yardımıyla" anlamında kullanılan bir sözcüktür (BTS).

Çocuk öğrenmişse, ne yapmışsa Ramazan'ın sayesinde yapmıştı. -H. E. Adivar (BTS).

Kzk T.'nde ise "arqılı, arqasında" sözcükleri aracılığıyla, yardımıyla anlamlarını verir (KTS).

Bir qızdıñ arqasında Almatığa kelip, minaday quthanani iyelendik.

"Bir kızın sayesinde Almatı'ya gelip bunun gibi uğurlu mekânı sahiplendik."(Şaştayulı, 2004:38)

Astamşılığınıñ bəri solardıñ arqasında ekenine közi jetip, közine ıp istıq jas kepteldi.

"Kibirliliğinin hepsi onların sayesinde olduğuna inanıp, gözleri sımsıcak yaşla doldu. "(Şaştayulı, 2004:229)

İşki tüysigi arqılı onday adamgerşilik oğan buyırmağanın oylap, birer sät añırıp turıp qaldı.

"İçgüdüğü sayesinde o kadar insanlığın ona bahşedilmediğini düşünüp, bir an şaşırıp kaldı. (kala kaldı)"(Şaştayulı, 2004:117)

SEBEBİYLE

TT'nde sebep, neden bildiren bir sözcüktür (BTS).

Hırçınlığı sebebiyle hiçbir yerde tutunamıyor (BTS).

Kzk T.'nde “*sondıqtan, sol sebepti, sebepti, saldarınan*” sözcükleri sebep bildirir (KTS).

Ârkaşan kaskırmenen tatuw turmagan sebepti kuyngınır) joktıgı jürgen izin jasıra almay, ogan bek kattı zalal keltirgen.

“Her zaman kurt ile iyi geçinememesi sebebiyle, kuyruğunun yokluğu, yürüdüğü izi kapatamamış ona pek çok zarar getirmiş.” (Savran, 1998:140)

Aradağı reniştı sol sebepti tez-aq umutıp, emen-jarqın amandastı.

“Aradaki kırgınlığı o sebepten çabucak unutup sıcak yüz ifadesiyle selamlaştı.” (Şaştayulı, 2004:96)

SONRA

TT'nde “*daha uzak ve ileri bir yerde*” anlamında kullanılır ve zaman bildirir (BTS).

Dükkânlarını kapadıktan sonra eğlenmeye çıkmış berberler, ticaret evlerinin kâtipleri, esnaf çıraqları... (Uşaklıgil, 2008:129).

Sanki yıllardan beri Ahmet Cemil'in ruhuna çöken bir ağırlık bu ayıklama işinden sonra bütünüyle defolup gitti (Uşaklıgil, 2008:155).

İki aylık bir hazırlıktan sonra, bu sabah dükkânı besmeleyle açtım (Özakman, 2009:35).

Hasta hasta iki gün yolculuktan sonra şöyle bir uzanıp dinlenmekten başka şey düşünmeyen Avni... (Ali, 2014:36).

Kzk T.'nde de “*sonansoñ, son, keyin*” sözcükleri, uzak manasında zaman bildirir (KTS).

Azdan son tipti krzık bolıptı.

“Biraz sonra tamamen enteresan bir hal almış.” (Savran, 1998:141)

Keyin, Batima apaydın jılağanın körgende...

“Sonra Batima teyzenin ağladığını gördüğünde...” (Jurtbay, 2008: 229)

Sodan keyin mǎñgi jerge tüspeymin deydi-oqıranıp.

“Ondan sonra sonsuza kadar yere düşmeyeceğim diyordu-homurdanıp.” (Jurtbay, 2008:11)

Birazdan soñ Aq Büyreğ Julqınğanın qoydı.

“Az sonra Ak Büyreğ silkelenmeyi bıraktı.” (Jurtbay, 2008:22)

Sonan soň anda sanda mende anama, äjeme erkeleyinşi.

“Ondan sonra ara sıra ben de anama, nineme naz yapayım.” (Jurtbay, 2008: 268)

TARAF

“Yön, yan, doğrultu” anlamında kullanılan bir edattır (BTS).

Geminin iskele tarafına vuran dalgalar yükselip güverte yolcularını ıslatıyordu (Ali, 2014: 13).

Kzk T.’nde “ *jaq, tarap, qarsı jaq, aldıñğı jaq, jer, jaqtar, qarama-qarsı toptar*” sözcükleri taraf manasında yer, yön, doğrultu vb. bildirir (KTS).

Ol jaqqa qarağım da kelmeydi.

“O tarafa bakmak da istemiyorum.” (Jurtbay, 2008:14)

Olar bizdiñ jaqta turadı.

“Onlar bizim taraflarda oturuyor.” (KTS)

ÜZERE

TT’nde “*amacıyla, şartıyla, gibi, neredeyse*” anlamlarında kullanımları görülür (BTS).

Küçük odada Vehbi Bey, konuşmanın konunun girişi olmak üzere, Ali Şekib'in gazeteden çekilmek üzere oluşundan söz etti (Uşaklıgil, 2008:184).

Kzk T.’nde bu edat “*maqsatında, için, siyaqtı, jaqın arada*” sözcükleri ile kullanılır ve Türkçedeki gibi amacıyla, şartıyla, gibi, neredeyse, yakın olarak anlamlarını ifade eder (KTS).

Keşke qaray qaytarıp beretin bolsañız, bül kitaptı ala alasız.

“Akşama geri vermek üzere bu kitabı alabilirsiniz.” (KTS)

Taň atwğa jaqın qaldı.

“Sabah olmak üzere.” (KTS)

YÜZDEN

“Sebebiyle” anlamında kullanılan bir edattır (BTS).

Başlarsak sabaha kadar otursak bitmezdi. O yüzden tek söz etmeden sofrayı topladık (Özakman, 2009:26).

İnceliğini, görgüsünü ve yaratıcılığını yalnız misafir ağırlamak, gösteriş yapmak, giyinip süslenmek için kullanıp tükettiğinden, annemden bize pek bir şey kalmazdı. Bu yüzden ona eskiden beri kızar, babama da acırdım (Özakman, 2009: 54).

O, bu yurtların gözbebeği idi. Ve elbette gözbebekleri her şeyi görür ama kendisini görmez ... Bu yüzden hayatı gizli kaldı (Pala, 2011:11).

Kzk T.'nde “ *sondıqtan* “ sözcüğü bu yüzden, onun için manasını verir ve sebep bildirir (KTS).

Sondıqtan atamdı da tãtemdi de kinãlamadım.

“Bu yüzden, dedemi de ablamı da suçlamadım. “ (Jurtbay, 2008:13)

Sondıqtan da mundağılar qar suvın işedi.

“Onun için de buradakiler kar suyu içiyor.”(Jurtbay, 2008:121)

4.4.2. Bağlama Edatları

Bağlaçlar, edat olarak kabul edilme noktasında dilbilimciler arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Bazı dilbilimciler bağlaçların bir edat olduğunu isimleri, kelimeleri ve cümleleri birbirine bağladığını savunurken bazıları da edat ile bağlaçların şekil olarak aynı olmasına karşın görev farklılıklarının olduğunu, her ikisinin de cümlede ayrı hizmetlere sahip olduğunu belirtir. Bu tartışmalar dilbilimciler arasında görüş ayrılıkları yaratsa da yapılan araştırmalar neticesinde bağlaçları edatlar içinde göstermek de mümkündür; *ammã(ama),kim, çünkü, diye, fakat, ancak, lakin, halbuki, nitekim, gerçi, ile, ve, veya, ya, yahut, yoksa, zira, eğer, meğer, meğersem, aksi halde, artık, demek, görelim, güya, bakalım, nihayet, nola, öyle/öyle ki, sanki, şöyle, üstelik, velhasıl, şüphesiz, zaten, bilakis, bile, ya.....ya, hem.....hem, ne.....ne, da(de).....da(de), gerek.....gerek, ister.....ister , : ama... ama, ara... ara, ya... ya, eğer... eğer, yalnız, mademki, oysa ki, belki, hatta, zaten, üstelik, sanki, son, âdeta, nasıl ki, nite ki, güya, yeter ki, meğer ki, illâ, illâ ki, hele vb.*

Kazak Türkçesi gramerlerinde bağlama edatları ‘*jalğawlıqtar*’ olarak adlandırılmaktadır. Bu sahada da çoğu dilbilimciler tarafından bağlaçlar edat olarak kabul edilmiştir. Bağlaçlar kelimeler, isimler, cümleler veya paragraflar arasında bağ kuran ve cümleden çıkartıldığında o cümlelerin anlamında bir daralma, eksilme oluşturmeyen sözcüklerdir; jãne “*ve*”, *men, ben, pen; menen, benen, penen* “*ile*”, *ãri.....ãri* “*hem... hem*”, *biraq* “*ama, fakat, lakin*”, *sonda da* “*ancak, mamañih, nitekim*”, *al* “*fakat*”, *onda da* “*o da*”, *joq* “*veya, yoksa*”, *ne...ne* “*nene*”, *guy....guy* “*ister.....ister*”, *alayda* “*oysa ki, halbuki*”, *birde....birde* “*bazen....bazen*”, *bolsın....bolsın* “*olsun.....olsun*”, *ne.....ne* “*ya.....ya*”, *birde....birde* “*bazen.....bazen*”, *meyli.....meyli* “*ister....ister*”, *birese.....birese* “*bir...bir*”, *keyde.....keyde* “*bazen...bazen*”, *öytkeni* “*çünkü, zira*”, *sebebi* “

çünkü”, sonıqtan “onun için, bu yüzden”, alayda “ancak “ , eger, egerde “eğer”, aldacalda “şayet”, demek “demek, demek ki” vb.

ÂDETA

Arapça bir sözcük olan bu bağlaç “*hemen hemen, sanki*” manasına gelir (BTS).

“Yüzümü âdeta cama yapıştırarak her hareketini ilgiyle izliyorum.” - A. Ümit (BTS)

Koskoca masanın bir ucunda, iskemlenin kenarına ilişmiş, adeta büzülmüştünüz (Ali, 2014:110).

Kzk T.’nde de “*sıyaqtı, tärizdi*” sözcükleri gibi, adeta, sanki manalarını verir (KTS).

Qarnım aşkan sıyaktı.

“*Âdeta karnım acıktı.*” (KTS)

Âkem de şıdamağan tärizdi jügendi beline qıstırıp alıptı.

“*Babam da dayanamamış gibi dizgini beline kıstırdı.*”(Jurtbay, 2008:13)

AMA / FAKAT / LAKİN / ANCAK

“*Amma, fakat ve lakin*” Arapçadan dilimize geçen sözcüklerdir. Türkçe sözlükte, çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine bağlamaya yarayan, uyarma veya şartlı bir ifade niteliğinde olan bir cümleyi, başka bir cümleye bağlamaya yarayan bir söz olarak ifade edilir (BTS).

Çocuğu böyle bırakmaya babası razı olabilirama, ben nasıl razı olurum?(Uşaklıgil, 2008:88)

O kadar ki bazı günler Arzuyu bile unutuyor, ancak yatağıma bitkin uzanınca anımsıyordum (Özakman, 2009:89).

İşine geldiği gibi değiştirdiğini fark ediyor, fakat ses çıkarmıyordum (Ali, 2014: 31).

Lakin bizim hiç bir şeyimiz yok, dedi; bir kız ne ile evlenir? (Uşaklıgil, 2008: 141)

Kzk T.’nde ise “*biraq, biraq ta, alayda, degenmen*” sözcükleri ancak, fakat, lakin anlamlarını vererek iki çelişkili sözü birbirine bağlamaya yarayan bağlaçtır (KTS).

Biraq olar biz kütken, biz bilgen även emes.

“*Ama o(onlar) biz(bizim) beklediğimiz, biz(bizim) bildiğimiz şarkı değil.*”(Jurtbay, 2008: 68)

Biraq, menen seskendi.

“Ama benden çekindi.” (Jurtbay, 2008:106)

ARTIK

“Bundan böyle, bundan sonra” manasında kullanılan bir bağlaçtır (BTS).

Akşamları evde, sofraya başında, eniştesiyle bir yeni konuşma ortamı da bulunmuş oldu. Artık sürekli basımevinden, gazeteden söz ediliyordu (Uşaklıgil, 2008:193).

Artık erkekler bizi değil, biz onları kullanıyorduk (Özakman, 2009: 9).

Tekrar doktor doktor dolaşmak, röntgenlerde soyunmak, iğnelerle kan aldırarak, şişelere işlemek, bekleme odalarında saatlerce, günlerce pinekleme, artık bunların hiçbirine dayanamayacaktı (Ali, 2014:48).

Kzk T.’nde *“endi osıdankeyin, budanbılay, osı waqıttan bastap”* sözcükleri artık, bundan sonra, bundan böyle manalarında kullanılır (KTS).

Endi olar öz betterimen kün köriske kırisedi.

“ Şimdi onlar kendi yüzleri ile gün yüzüne çıkmaya başlar.” (Savran, 1998:142)

Eñdi bastayıq.

“Artık başlayalım.”(KTS)

Endi bala emes.

“Artık çocuk değildir.”(KTS)

BELKİ / HATTA

Arapça *bel* + Farsça *ki* eklerinden oluşan belki bağlacı *“olabilir ki, muhtemel olarak”* anlamlarını ifade eder (BTS).

Arapça *hattā* sözcüğünden gelen hatta bağlacı ise *“bile, hem de”* anlamlarına gelir (BTS).

Belki tatlı bir düşlemenin şu gerçekleşme aracını kabul etmemek için direnme harcamasından kendisini alıkoyan bir sebep vardı (Uşaklıgil, 2008:191).

İşte en basit bir sebep. Belki sadeliğinden tuhaf geliyor insana - N. F. Kısakürek (BTS).

Babam bizimkilerin eleştirilerine, küçümsemelerine, hatta dolaylı aşağılamalarına ses çıkarmaz oldu (Özakman, 2009:8).

Hürriyetime, hatta hayatıma hükmedebilecek durumda olan bu insanların zavallılığı gururumu artırı-yordu (Ali, 2014: 112).

Kzk T.'nde ise “ *bölkim, tipti, kerek dese, mümkün, ıqtimal* ” sözcükleri belki, mümkün, ihtimal, hatta, bile, aslında anlamlarını içerir (KTS).

Mümkün sağan endi qayıp oralmaspın da.

“Belki sana şimdi geri dönemem de.” (Jurtbay, 2008:11)

Bälkim, osı da bolwı mümkün.

“Belki de şu da olabilir.” (KTS)

Törtewi de osığan sengisi keledi, tipti iştey senetin de edi.

“Dördü de buna inanmak istiyor, hatta için için inanmıyorlardı.” (KTS)

BİLAKİS

Arapça bir sözcük olan “*tersine olarak, tam tersine, tersine, aksine*” anlamlarına gelen bir bağlaçtır (BTS).

Bilakis tecrübeli bir adam gibi söz söylüyorum, inanınız - P. Safa (BTS).

Kzk T.'nde ise “*kerisinşe, qarama-qarsı, başkaşa* “ sözcükleri aksine, tam tersi, farklı anlamlarına gelir (KTS).

Kerisinşe istew.

“Aksine hareket ediyor.” (KTS)

BİLE

“Da, de, dahi” anlamlarına gelen bir bağlaçtır (BTS).

Sadece bu söz bile ihtiyarın hastalanmasındaki niteliği açıklamış oldu (Uşaklıgil, 2008: 163).

Yüz şarkıya bile sığmayacak kadar zengin bir gündü (Özakman, 2009:140).

Kasabanın en kabadayıları bile onunla hır çıkarmaktan çekinirlerdi (Ali, 2014: 30).

Kzk T.'nde “*birge, da, de; tipti, tügil; türmaq, kerek dese* ” sözcükleri ise ‘bile, de, da, dahi’ anlamlarını veren bağlaçtır (KTS).

Münü tipti bala da tüsinedi.

“Bir çocuk bile bunu anlar.” (KTS)

Ant etse de, senbeymin.

“Yemin etse bile, inanmam.” (KTS)

Bİ LHASSA

Arapça bir sözcük olan ve “*özellikle*” manasını veren bir bağlaçtır (BTS).

Beni getiren ve kapıda bekleyen memurların hallerinden, bilhassa, bu meselenin tahkiki için Ankara'dan gelmiş, yüksekçe bir memur, bir şef olduğu anlaşılıyordu (Ali, 2014:115).

Satı Nine çok masallar bilir, üstelik de masallarının sonunda aşıkları hep kavuştururdu. Bilhassa kadın ve çocuklar onun masallarını can kulağıyla dinler, dinlerken kendilerinden geçerlerdi (Pala, 2011:35).

Kzk T.'nde “ *äsirese, erekşe, ayrıkşa, bärinen burın, eñ bastı*” sözcükleri özellikle, hepsi en önemli şey, ilk manalarına gelir (KTS).

Mine men ädeyi osını aytqalı keldim qalağa.

“İşte ben özellikle bunu söylemek için geldim şehre.”(Koç, Doğan, 2004: 350)

Aman sonımen qabat Eralinge erekşe xat jazdı.

“Aman bununla beraber Eralin e ayrıca mektup yazdı.” (Koç, Doğan, 2004: 350)

Asirese : “Gazet ayttı”-dese bolğanı,;şulğıy beredi bastı.

“Bilhassa: “ Gazete yazmış “ deyince yeterli; sallayıverirler kafalarını.” (Koç, Doğan, 2004: 357)

ÇÜNKÜ

Farsçadan dilimize geçmiştir. “*Şundan dolayı, şu sebeple, zira*” anlamlarına gelen bir sözcüktür (BTS).

Gazete için çalıştığına hiç yazıklanmıyordu; çünkü bütün umutlarının sürekli çalışma sonucunda elde edilebileceğine, gerçekleşeceğine inanıyordu (Uşaklıgil, 2008:76).

Zavallı batmadı ama eşiğine geldi. Çünkü varlıklı bir adam ablamı istemişti (Özakman, 2009:8).

Ona karşı çaresiz olmaya da tahammül edemezdin. Çünkü o benim her şeyim, mahremde sırdaşım, zor günde ayaktaşım, er meydanında yoldaşımdı (Pala, 2011:51).

Kzk T.'nde “*öytkeni, sebebi, ,sol sebepti, sondıqgan*” sözcükleri sebep bildirerek çünkü, bu nedenle, zira anlamlarını verir (KTS).

Öytkeni keşke kiltti atama tapsırıp tañerteñ atamnan aladı.

“Çünkü akşam anahtarı dedeme bırakıp sabah erkenden dedemden alıyordu.” (Jurtbay, 2008:14)

Öytkeni biz olarğa basqa közben karaymız...

“Çünkü biz onlara farklı gözle bakıyoruz...” (Jurtbay, 2008:205)

DA / DE

Bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır, “*dahi*” anlamını verir (BTS).

Düşmüş de kaldırılmasına üşenilmiş bir bardak ...(Uşaklıgil, 2008:8).

Aşk da ölüm gibi yaşa başa bakmıyormuş (Özakman, 2009:57).

Kzk T.'nde “*da, de, ta, te*” sözcükleri isimleri ve kelimeleri bağlar, aynı zamanda iki cümleyi bağlamak için birinci cümleden sonra gelir ve o cümlemin devam ettiğini gösterir. Dahi anlamını veren kuvvetlendirme edatıdır. Kzk T.'ndeki ‘*ta, te*’ kullanımı TT’nde görülmez, sadece ‘*da, de*’ kullanımı görülür (KTS).

Men de zulay qanat qağamın.

“Ben de hızlıca kanar çırpıyorum.”(Jurtbay, 2008:10)

Özin jek körüp te qalğan siyaqtımın.

“Kendinden (ondan) nefret te etmiş gibiyim.”(Jurtbay, 2008:14)

Sen de meni öziniñ kişkentay älemiñnen joğaltıp ap, añsay izdep jürgen şığarsıñ.

“Sen de beni kendi küçük aleminden kaybedip özleyerek aramışsındır.”(Jurtbay, 2008: 10)

Ol jaqqa qarağım da kelmeydi.

“O tarafa bakmak da istemiyorum.”(Jurtbay, 2008:14)

DA(DE).....DA(DE)

“Dahi” anlamı veren bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır (BTS).

Ama babamla konuşması da, herhangi biri gibi ziyaret etmesi de olanaksız (Özakman, 2009:146).

Kzk T.'nde de “*da(de).....da(de)*” bağlacı TT’ndeki gibi aynı görevde, dahi anlamında kullanılmıştır fakat bu bağlacın Kazakçada “*ta (te).....ta (te)*” şeklinde de kullanıldığı görülür (KTS).

Sendim de, senbedim de.

“İnandım da inanmadım da.”(Jurtbay, 2008:12)

DEĞİL

Cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarını olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan kelimedir (BTS).

Bugün Ahmet Cemil Taksim Bahçesi'nde bu şiirlerini değil, asıl gençliğinin şiirini -yalnız onu- okudu (Uşaklıgil, 2008:159).

Asıl bahtiyar, bir ömür boyunca hasretini çektiği şeye kavuşan değil, ona erişeceğini anladığı anda, saadetinin en yüksek noktasında bir 'Ah!' diyerek düşüp ölebilendir (Ali, 2014: 127).

Kzk T.'nde de “ *tügil, emes* ” sözcükleri bu bağlaç için kullanılmıştır ve ayrıca “*tügil, tursın, turmaq*” sözcükleri de değil, şöyle dursun, bir yana manalarını verir (KTS).

Osi kari itke qızığıp turğan men emes.

“*Bu yaşlı köpeğe ilgi duyan ben değilim.*”(Jurtbay, 2008:30)

Buringıday emes, ermek az.

“*Önceki gibi değil, uğraş az.*”(Jurtbay, 2008:30)

Özge tügil kayınatasına da: Osi Qazaq tınış otırmay ma, sandalmay.

“*Başkası şöyle dursun kayın babası da: Bu Kazak sakın(sessiz) olamıyor mu, boş konuşmadan.(Bu kazak boş konuşmadan sakın sessiz olamıyor mu?)*”(Jurtbay, 2008:22)

Özge tügil kayınatasına da: ‘Osi Qazaq tınış otırmay ma, sandalmay.

“*Başkası şöyle dursun kayın babası da: ‘ Bu Kazak sakın(sessiz) olamıyor mu, boş konuşmadan.(Bu kazak boş konuşmadan sakın sessiz olamıyor mu?)*”(Jurtbay, 2008:22)

DEMEK (Kİ)

Kendinden önceki cümleyi sonuca bağlayan bağlaçtır (BTS).

Demek hayatının bütün emellerinin gerçeğe dönüşüvermesi için yalnız şu "iki üç yüz lira" yeterli olacak öyle mi? (Uşaklıgil, 2008:186)

Demek sahiden mutluydu (Özakman, 2009:16).

Demek hastalığın kökünü bulup çıkaramamış (Ali, 2014:37).

Kzk T.'nde “*demek, dep aytwğa tabıladı*” sözcüğü demek ki bağlacını verir ve cümleyi sonuca bağlar (KTS).

Demek, baqıttı sätterinde de anasın izdep, sağınadı eken.

“*Demek ki mutlu vakitlerinde de annesini arayıp, özlüyor imiş.*” (Jurtbay, 2008:192)

Demek meni jatsınatın bolğanı ma?

“*Öyleyse beni yadsımış olmalı.*”(Jurtbay, 2008:262)

DİYE

Türkçe sözlükte herhangi bir yargıya varmayı ve sebep bildirmeyi belirtmek için kullanıldığı ifade edilir (BTS).

Yarın sende buradaki yerinin önemini anlayınca; "Yönetim memurunu çağırırsanıza .. ?' diye beni yanına getirecek değil misin?(Uşaklıgil, 2008:167)

Eğlensin diye ara sıra, arkadaşlarım Sanem, Yaprak ve Nazan'ı da getiriyordum yemeğe (Özakman, 2009:11).

Sofrayı kurup bekliyorum, baba-kız konuşuruz diye umutlanıyorum (Özakman, 2009:137).

Kaç kere çeteler kurmuşlar, demir zırhlı Haçlı şövalyeleri Kudüs-i Şerife ulaşamamış diye kaç geceler baskınlar yapmışlar (Pala, 2011: 30).

Kzk T.'nde de “dep, üşin, bolğandıktan” sözcükleri bu bağlacı verir (KTS).

Koyan suraptı: "Meni öldürme, sağan kuyruğrmdı sıyga bereyin", -dep uwagda kıladi.

"Tavşan yalvarır: "Beni öldürme, sana kuyruğumu hediye edeyim." , -diye vade kılar." (Savran, 1998:140)

Şeşem qorqıtıp aytqızadı dep kaltama saldı.

"Annem korkutup söyletecek diye cebime koydu." (Jurtbay, 2008:20)

Şoktuqına kus qonbasın dep öli savısqaq baylaptı.

"Ensesine kuş konmasın diye ölü saksağan bağlamıştı." (Jurtbay, 2008:37)

Oğan aytsañşı, men sağınıp jür dep.

"Ona söylesene ben özlüyorum diye." (Jurtbay, 2008:121)

EĞER

Farsça bir sözcük olan eğer, şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilen kelimedir, “ şayet “ manasındadır (BTS).

Eğer bu yenilik herkeste bir iltifat eğilimi yaratmazsa...(Uşaklıgil, 2008: 101).

Eğer ondan sonra olan bazı şeyler bana kendimi istihfaf etmeyi öğretmiş olmasaydı bunları size söyleyemezdim (Ali, 2014:113).

Kzk T.'nde “eger, eger de, alda jalda” sözcükleri “eğer, şayet” anlamlarına gelerek cümleye şart anlamı katar (KTS).

Eğerde tülki innir] başka jagmdağı awzman şıgıp ketpese, öltirip tastar edi.

"Eğer tilki inin başka tarafındaki ağzından çıkıp gitmese, öldürüp bırakır idi." (Savran, 1998:140)

Alda jalda Medev söz bola qalsa, bāyge atınday añqıldap des bermey ketedı.

"Şayet Medev Dağı söz olsa at yarışındaki at gibi uğuldayıp yol vermiyordu." (Şaştayulı, 2004:12)

Alda jalda balalar birdeme bop ketse, mına beyşara tulapqa möñiregen sıyırğa uksap jüre me dep qorqadı.

“Şayet çocuklara bir şey olsa, çaresiz böğüren ineğe benzeyecek diye korkuyordu.” (Şaştayulı, 2004:20)

Nurğanış alda jalda bolmay qalsa, arqa süyer eşqimi joq, aynalası tıp-tiypıl ekendigine qözi ayaq astınan jetti.

“Nurğanış şayet olmayacaksa, güvenecek hiçkimsesi yok, etrafı(etrafının) yapa yalnızlığına gözü ayak altından yetti.” (Şaştayulı, 2004:243)

GEREK.....GEREK

“Gerçekleşmesi zorunlu olarak beklenen, lazım” anlamında kullanılan bir bağlaçtır (BTS).

Karaman'da oğlunu buldum, onunla görüştüm. Fikrimi söyledim ve gerek kendisi, gerekse babası hakkında bazı tamamlayıcı bilgiler istedim (Pala, 2011:11).

Kzk T.'nde “he...he, nemese.....nemese, äytpese.....äytpese, ya....ya, ya bolmasa..... ya bolmasa, yakı....yakı, dA... dA “ sözcüklerinin gerek.....gerek bağlacı olarak kullanıldığı görülür (KTS).

He men keteyin, ne siz ketiñiz, nemese ol ketsin, bäribir istiñ nätijesi özgermeydi.

“Gerek ben gideyim, gerek siz gidin, gerek o gitsin, işin sonu değişmez.” (KTS)

Bül is bizdi de, olardı da kattı qızıqtıradı.

“Bu iş gerek bizi, gerek onları çok ilgilendirir.” (KTS)

HÂLBUKİ

Arapça *hâl* + Türkçe *bu* + Farsça *ki* eklerinin birleşmesinden oluşan bu sözcük oysa anlamında kullanılmaktadır (BTS).

Hâlbuki o (adam) bütün emellerinin şamatasını ve gürültüsünü getirmiş, o sessizliğin içine atarak bu mutluluk yuvasını bir fırtınanın velvellerine boğmuştu (Uşaklıgil, 2008: 280).

Hâlbuki hiç de böyle büyük şeyler düşündüğü yoktu (Ali, 2014:7).

Kzk T.'nde “alayda, degenmen, biraq ta” sözcükleri oysa ki, hâlbuki, ancak anlamlarını ifade ederek çelişkili iki cümleyi bağlamaya yarar (KTS).

Alayda Meniñ qönilimdi sergitip, serpiltuvge osı da jetip jatır edi.

“Hâlbuki benim gönlümü canlandırıp, (gönlümü) rahatlatmaya bu da yetiyor idi.” (Jurtbay, 2008:32)

Alayda tamağıma äldene tıgılıp, ündey almadım.

"Hâlbuki boğazıma bir şey takıldığı (için) sesleyemedim."(Jurtbay, 2008: 68)

Alayda meni kutken eñ avur jaza bul emes eken...

"Hâlbuki beni bekleyen en ağır ceza bu değil imiş..." (Jurtbay, 2008:124)

HELE

"Sonunda" anlamıyla geciken davranışları bildirmek için kullanılan bir bağlaçtır (BTS).

Hele gelebildin! .?' (yollu) seslenmesine gülmeye çalışarak sofraya otururdu (Uşaklıgil, 2008:154).

"Hele şükür, lodos geliyor... Allah vere de fazla sert olmasa!" dedi (Ali, 2014:13).

"Özellikle" anlamını da veren bir bağlaçtır (BTS).

Hele annenin üzülmelerini istemem (Özakman, 2009:30).

Kzk T.'nde ise hele bağlacı için kullanılan *"äsirese, erekşe, keminde, joq degende, aldımen, aqırında, eñ soñında, äytewir eñ äweli"* sözcükleri özellikle, her şeyden önce, en azından, sonunda manalarını vermektedir (KTS).

Qüdayğa şükir, aqır ayağında jetti!

"Hele geldi, şükür!"(KTS)

Basqabasqa siz müni aytwğa tüs emes ediñiz.

"Hele siz bunu söylememeliydiniz." (KTS)

HEM.....HEM (DE)

Farsçadan dilimize geçen bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için *"özellikle, zaten, bir de, şurası da var ki"* anlamlarında kullanılan bir bağlaçtır (BTS).

O birbirinin hem aynısı hem de gayrısı sanılan zıtlıklardan meydana gelmiş hali altında daha uykusundan tamamıyla ayılamamış mahmurluklarla yüklenmiş sisler arkasında boğulan ufuklara doğru uzayıp gitsin (Uşaklıgil, 2008:26).

Sabiha Hanım, hem mutlu halde görülüyor, hem sedire başına dayayarak elleriyle midesine basan İkbali gösterip, daha bir şey anlamayan Cemil'e...(Uşaklıgil, 2008:212).

Hem birkaç sene mektebe gitmiş, hem de öteki işçi kızlarla beraber okuyup yazmaya merak sardırmıştı (Ali, 2014:8).

Kzk T.'nde de *"äri.....äri, sonımen birge.....sonımen birge, äli.....äli"* sözcükleri hem.....hem bağlacı için kullanılır (KTS).

Äri jäyly, äri mayda!

“Hem rahat, hem küçük!”(Jurtbay, 2008:28)

Şeşem-äri şappav, äri aqkônîl adam.

“Annem hem aksi(ters), hem iyi niyetli insan.” (Jurtbay, 2008:17)

İLE

TT’nde kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir sözdür; (BTS)

Son bir ezgi tufanı ile birdenbire bir karar (müzik seslerinin duruşu) bütün bu hayaller zincirlemesine bir son çekti (Uşaklıgil, 2008: 26).

Bazı soyut adlara getirildiğinde “... olarak, ... bir biçimde” anlamında durum zarfları oluşturan bir sözdür; (BTS)

Kök salar umudu ile içimde sahte bir vicdan azabı bile yarattım (Özakman, 2009:81).

Cümle içinde aynı görevde bulunan iki ögeyi birbirine bağlamaya yarayan bir sözdür; (BTS)

Ahmet Cemil ile Ahmet Şevki Efendi uzun bir acıma bakışıyla bu kadın biçimine girmiş acıklı olayı izlerken,...(Uşaklıgil, 2008:89).

Kzk T.’nde, genellikle bu edat için “men, ben, pen, menen, benen, penen” sözcükleri kullanılır, kelimeleri, isimleri birbirine bağlayarak birliktelik, beraberlik, araç, durum bildirir (KTS).

Köktemde onır) basma karlıgaş pen şöje torgay üy salıp, balapan şıgarıptı.

“İlkbaharda onun başına kırlangıç ile minik serçe yuva yapıp, yavru çıkarmış.” (Savran, 1998:142)

Qaşanğı mılqay januvarmen kübirlep söylese beresiñ.

“Ne zamana kadar dilsiz hayvanla fısıldayıp konuşacaksın.” (Jurtbay, 2008:14)

Mine osınıñ barlığın oylaganda eşkimmen oynağım da kelmeydi.

“İşte bunun hepsini düşündüğümde hiç kimseyle oynamak da istemiyorum.”(Jurtbay, 2008:12)

Ahmet pen Qayla bul tirlikke köngen.

“Ahmet ile Kayla bu işe gönül verdi.” (Jurtbay, 2008:153)

İSE

Bu bağlaç "olunca, olursa, olsa da, -ince, -diği için, -diği vakit ” gibi anlamlar verir. Çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine bağlamaya yarayan, uyarma

veya şartlı bir ifade niteliğinde olan bir cümleyi, başka bir cümleye bağlamaya yarayan bir göreve sahiptir (BTS).

Basımevi müdürü? Ne demek olacak, basımevi müdürü ise kendisini gösterebilir (Uşaklıgil, 2008:72).

Ama babanın yanında çalışmam doğru olmazdı, bir başka işi ise babam kabul etmezdi (Özakman, 2009:151).

Torosların üzerinde ise, karlı tepeleri saran al al tüller vardı (Ali, 2014:7).

Saf kimseleri buna inandırır, inanmayanları ise bin bir zulüm, bin bir hile ile sustururlarmış (Ali, 2014:140).

Temür Alp ise eski Türk geleneğini sürdürerek soy ve devlet bilgisini hafızasında tutar, sorana hiç saklamadan olup bitenleri anlatırdı (Pala, 2011:36).

Kzk T.'nde "al, biraq" sözcükleri ise, ancak anlamında kullanılır ve ayrıca "eger, bolsa da, bolğanmen" sözcükleri de bu bağlaç için kullanılmıştır (KTS).

Men okwşımın, al bawırım bolsa dāriger.

"Ben öğrenciyim, kardeşim ise doktor." (KTS)

Jas bolsa da öz isin jaqsı bileđi.

"Genç ise de işini bilir." (KTS)

İSTER.....İSTER

Cümledeki görevleri aynı olan kelimelerin ayrı ayrı her birinin başına getirilerek herhangi birinin onanmasında sakınca olmadığını anlatan bir bağlaçtır (BTS).

İster gitsin ister kalsın (BTS).

Lamia kuşkusuz, şurada, şu oyuncak bölümünün yanında ister bir çocukluk arkadaşıyla, ister bir dakikalık söyleşmenin garipliğini daha az duyarak daha yürekli idi:(Uşaklıgil, 2008:158)

Bunlar, ister kocaman yolcu vapuru, ister alçacak taka olsunlar, kaptanları ister bahriyeli kantosuna çıkmış bir kadın, ister Hint racaları gibi giyinmiş kara sakallı bir adam kılığında bulunsunlar, nedense hep beyaz renkteydiler (Ali, 2014: 23).

Kzk T.'nde "guy....guy , meyli.....meyli, qalasa...qalasa" sözcüklerinin bu bağlaç için kullanıldığı görülür (KTS).

Qalasa ketsin, qalasa qalsın.

"İster gitsin, ister kalsın."(KTS)

Meyli sen, meyil senbe.

“İster inan, ister inanma.” (KTS)

Kİ

Özneyi, tümleci güçlendirerek cümlelerin temel bölümüne bağlayan bir bağlaçtır (BTS).

Oh! Saçma söylüyorum sanacaksınız; bir dil ki sanki bütünüyle bir insan olsun (Uşaklıgil, 2008: 15).

Öyle, o kadar, o denli vb.nden sonra, kullanıldığı cümleye güç katan bir bağlaçtır (BTS).

Ayrılırken öyle candan sarılıp öptü ki, bu sevgiyi ne annemden görmüştüm şimdiye kadar, ne ablamdan (Özakman, 2009:152).

Dizginleri o kadar şiddetle çekmişim ki, hayvan başını hızla geriye attı ve göğsüme çarptı (Ali, 2014: 100).

Türkiye Türkçesinde kullanılan ' ki ' bağlacının Kazak Türkçesinde kullanılmadığı görülür (KTS).

MADemKİ

Arapça *mādām* + Farsça *ki* eklerinden oluşan bu bağlaç “ *değil mi ki, -diği için, -diğine göre*” anlamlarında sebep göstermek için, başına getirildiği cümleyi daha sonraki cümleye bağlar (BTS).

Mademki yüzüme baktığınız halde Çilli'yi tanımadınız...(Ali, 2014:67).

Kzk T.'nde ise “ *egerde, solay bolğandıqtan, sondıqtan* ” sözcükleri sebep bildirerek mademki, eğer, örneğin, bu yüzden anlamlarını verir (KTS).

Egerde solay aytqan bolsa, biz de solay jasyamız.

“Madem öyle söyledi, öyle yaparız.” (KTS)

Egerde sen öziñ qalap türsañ.

“Madem istiyorsun.” (KTS)

MEĞER / MEĞERSE / MEĞERKİ

Farsça bir sözcüktür. Bilinmeyen, farkında olunmayan bir durum için kullanılan bir sözdür, *oysa, oysaki* manasındadır (BTS).

Tehlikelerden kurtuluyorum, inanılmaz, şaşırtıcı, beklenmedik şeyler yapıyorum, herkesi yeniyorum. Meğerse bugünleri düşlüyormuşum (Özakman, 2009:114).

Aradan zaman geçtikçe daha da burunları büyüdü; meğer köpekleri köpekleten çoban korkusuymuş, çobansız kalınca ondan beter oldular (Ali, 2014: 133).

Kzk T.'nde alayda, “*degenmen, söytsek, bolmasa, eger de, tek*” sözcükleri meğer, meğer ki anlamları için kullanılır ve farkında olunmayan durumları belirtir (KTS).

Söytsek, ketip qalıptı.

“*Meğer gitmiş.*” (KTS)

Onuñ qolınan kelmeydi, tek siz kömektesip jiberiñiz.

“*Yapamaz meğerki siz yardım edersiniz.*” (KTS)

MI / Mİ/ MU/ MÜ

TT’nde cümleye soru anlamı katmak için kullanılan bu sözcükler, isim veya fiillerden sonra gelir (BTS).

Demek hayatının bütün emellerinin gerçeğe dönüşüvermesi için yalnız şu "iki üç yüz lira" yeterli olacak öyle mi?..(Uşaklıgil, 2008:186)

Acaba beyefendi evde mi?(Özakman, 2009:147)

Askerlikle ilgili olmayan hoca var mı? (Ali, 2014:77)

Kzk T.’nde de “*ma, me, pa, pe, ba, be* “ sözcükleri isim veya fiillerden sonra gelerek cümleye soru anlamı kazandırır (KTS).

Boranda adastı ma?

“*Boranda kayboldu mu?*”(Jurtbay, 2008:108)

Tav äli tönip kele me?

“*Dağ hala dönüyor mu?*”(Jurtbay, 2008:268)

Bavırı emes pe?

“*Kardeşi değil mi?*”(Jurtbay, 2008:263)

Javabın joq pa?

“*Cevabın yok mu?*”(Jurtbay, 2008:282)

Keldiñ be?

“*Geldin mi?*”(Jurtbay, 2008:268)

NE.....NE (DE)

Birden fazla özne, tümleç veya fiili birlikte inkâr etmek için, bunlardan önce yer alan kelimelerin başlarına getirilen tekrarlamalı bağlaç, hemhem karşıtı. Bu bağlaç, anlamca olumsuz olan cümlelerdeki fiilin olumlu kalmasını gerektirir (BTS).

Düzensiz, ölçüsüz araçlardan oluşan bir müzik kurulu gibi ne başlangıcı olan, ne sonucu olan kırık dökük söyleşmeler... (Uşaklıgil, 2008:9)

Raci'nin dudaklarındaki küçümseme gülümseyişi sanki donmuş, orada yapışmış gibi, ne dağılıp ne açılıyordu (Uşaklıgil, 2008:13).

Küçük adı Albertina olan birini ne tanıyan var, ne de hatırlayan (Özakman, 2009:32).

Geçen sefer doğum masrafları için avans aldığından, artık para istemeye ne hakkı, ne yüzü vardı (Ali, 2014:15).

Kzk T.'nde de "ne...ne" sözcüğü Türkçedeki gibi ne....ne bağlacını belirtir, Türkçede olduğu gibi aynı manada kullanılır (KTS).

Muniñ ne qulınıñ, ne qımızınıñ qızığın körmedik.

"Bu atın ne yavrusunun, ne kımızının hayrını gördük." (Koç,Doğan, 2004:365)

NİÇİN / NİYE

Hangi amaçla, hangi sebeple, neden, niye vb. ifadelerle bir edim, eylem ya da davranışın amacı ya da yönsemesini bildirmeye yardımcı olan sözcüktür (BTS).

- *Niçin onun benimle evlenmesini istemesinler?;* (Uşaklıgil, 2008:161)

Oğlumun beni öldürmeyi düşündüğü halde bundan niye vazgeçtiğini anlamak istiyordum (Pala, 2011:15).

Kzk T.'nde de "he üşin, nelikten, nege" sözcükleri ne için, neden, niye manalarını vererek soru bildirir (KTS).

Nege ekenin bilmeymin äytevir osı ekeymiz bir-birimizben öşpiz.

"Niye bilmiyorum her nasılsa ikimiz birbirimizden hevesliyiz." (Jurtbay, 2008: 16)

Here dürisin aytpaysıñ?

"Niye doğrusunu söylemiyorsun?" (KTS)

NİHAYET

Arapça bir sözcüktür, "sonunda" anlamını verir (BTS).

Ondan sonra belki yarım saat süren bir pazarlık başladı, ikinci kaptan bir içeri, bir dışarı gidip gelerek bu hayırlı işi yoluna koymaya uğraştı, nihayet navlunu altı kuruş olan portakal sandıklarının yetmişer kuruştan gemiye alınması kararlaştı (Ali, 2014:11-12).

Nihayet duam kabul olundu, önümde hiçbir hicap kalmadı, hakikat bana olduğu gibi tecelli etti. - N. F. Kısakürek (BTS).

Kzk T.'nde de "aqırı, aqırında, soñında, aqır ayağında" sözcükleri nihayet, sonunda anlamında kullanılır (KTS).

-Mırza aqırı bosattı!-dep kürsinip qoydı Toqabay.

“Tokabay ‘Bey sonunda salıverdi!’ diye içini çekiverdi.” (Koç, Doğan, 2004: 332)

Soñında wázir qoyğan joq, özimdi qorlıqpen masqaralap aydap şıqtı.

“Sonunda beni vezir yapmadılar; alay ederek kovuverdiler.” (Koç, Doğan, 2004:364)

OYSAKİ

Aralarında karşıtlık, aykırılık bulunan iki cümleyi “*tersine olarak, aksine*” anlamlarıyla birbirine bağlayan bir bağlaçtır (BTS).

Her şeyi anlattım işte. Oysa kısaca bilgi verip bu utanç verici konuyu kapatacaktım (Özakman, 2009:58).

Şimdi oğullarım; siz bu bahçıvanı maddi ölçülerle tanımak istiyorsanız; yanılığa düşersiniz. Oysa Allah tek, eşsiz ve maddi olmayan bir varlıktır (Pala, 2011:19).

Kzk T.’nde “*alayda, äytse de, degenmen* “ sözcükleri oysa, ancak, halbuki anlamlarına gelerek aykırılık bulunan iki cümleyi birbirine bağlar (KTS).

Alayda tamağıma äldene tıgılıp, ündey almadım.

“Halbuki boğazıma bir şey takıldığı (için) sesleyemedim.”(Jurtbay, 2008: 68)

Alayda meni kutken eñ avur jaza bul emes eken...

“Halbuki beni bekleyen en ağır ceza bu değil imiş...”(Jurtbay, 2008:68)

ÖYLE / ÖYLE Kİ

“*O yolda, o biçimde, o tarzda, onun gibi olan, ona benzer*” anlamlarını veren bir bağlaçtır (BTS).

Öyle bir sitemle baktı ki söylediğime utandım (Özakman, 2009:136).

Öyle görüldüğü kadar da meteliksiz değildi (Ali, 2014:40).

Kzk T.’nde ise “*sonday, sol siyaqtı, tärizdi, üqsas, solay, osılay, sonday*” sözcükleri öyle, gibi, ona benzer, o biçimde anlamlarını verir (KTS).

Ä, solay ma?

“Ya! Öyle mi?” (Jurtbay, 2008:94)

Jäne solay da!

“Ve öyle de!”(Jurtbay, 2008:212)

Mine bolawaq jezemmen javlıgım osılay bastalğan.

“İşte gelecek eniştemle(Eniştem olacak adam) düşmanlığım böyle başlamış(tı).”(Jurtbay, 2008:20)

Äkem de şıdamağan tärizdi jügendi beline qıstırıp alıptı.

“Babam da dayanamamış gibi dizgini beline kıstırdı.”(Jurtbay, 2008: 13)

ÖYLEYSE

“O halde” manasına gelen bir sözcüktür (BTS).

"Öyleyse her şeyi biliyorsun." (Özakman, 2009:150)

"Peki, öyleyse neden yüzün gülmüyor, neden burada bütün gün durup bekliyorsun?"(Ali, 2014:124)

Kzk T.'nde ise “ äytpese, odan da” sözcükleri bu bağlaç için kullanılır (KTS).

Odan da joldan bılay turıñız.

“Öyleyse yoldan böyle çekiliniz.”(Jurtbay, 2008:30)

Odan da ana kosılatın on somdı äkel.

“Öyleyse eklenecek on som'u(para birimi) alıp gel.”(Jurtbay, 2008:186)

Odan da, 'Dostar enin' aytayıq...

“Öyleyse 'Dostlar şarkısını' söyleyelim...”(Jurtbay, 2008:194)

SADECE

“Yalnızca” manasına gelen bir sözcüktür (BTS).

Sadece bu söz bile ihtiyarın hastalanmasındaki niteliği açıklamış oldu (Uşaklıgil, 2008:163).

İzmir'in gündüzlerinden beter olan bu yapışkan, ıslak gecelerinde deniz, serinlik değil, sadece buğu halinde etrafa yayılan bir yosun ve pislik kokusu verir (Ali, 2014:63).

Sadece dev yaradılışlarına dayanarak etraflarını kasıp kavuruyorlardı (Ali, 2014:128).

Kzk T.'nde ise “ qana, aq, tek ” sözcükleri sadece, ancak manasını veren bağlaçlardır (KTS).

Bolaşaq jezde tek tätemnen ğana seskendi.

“Gelecek enişte sadece ablamdan korktu.”(Jurtbay, 2008:17)

Keyde bärine qaramay ketkim aq keledi.

“Bazen tümüne bakmadan sadece gidesim geliyor.”(Jurtbay, 2008:33)

Tek Nuraqın ğana ertoqımın arqalap, qoraniñ saldavına mingize ildi.

“Nurak'ın sadece eyeri arkasına alıp, ahırın köşesine yerleştirdi.” (Jurtbay, 2008:28)

SANKİ

Türkçe *san* + Farsça *ki* sözcüklerinden oluşan bir bağlaçtır. “*Farz edelim ki, güya* “ anlamlarını verir (BTS).

Sanki donmuş gibi olan başının içinde bir taş ağırlığıyla duran beyninden bir şey çıkarmaya çalışırdı (Uşaklıgil, 2008:194).

Sanki Koca Reis'in karşısındaymış da yüreğini yumuşatmak istiyormuş gibi ağlamaklı bir sesle ve başını sağ omzuna düşürerek vızıldı-yordu (Ali, 2014:31).

Soru cümlelerinde belirtilen konuya ilgiyi çekmek veya uyarıda bulunmak için kullanılan bir söz olarak da kullanılır (BTS).

Söylese ilgilenir miydin sanki? (Özakman, 2009:6)

Kzk T.'nde de “*day, -dey, siyaqtı, tarizdi*” sözcükleri örneğin olarak, *sanki*, *gibi*, *benzer*, *diyelim ki* anlamlarında kullanılır (KTS).

Tükten xabarı joq adam siyaqtı.

“Sanki haberi yokmuş.”(KTS)

Ol da aşuvlı siyaqtı.

“O da sinirli gibi.”(Jurtbay, 2008:29)

Ol mağan şeşem siyaqtı körindi.

“O bana annem gibi göründü.”(Jurtbay, 2008:103)

ŞÖYLE

“Aşağı yukarı, şu yolda, şu biçimde” manalarını içeren bir bağlaçtır (BTS).

Şöyle bir dikkatlice okumaya başladım. Anlayabildiğime göre, birtakım teknik şeylerden, ameliyat şeklinde yapılması gereken bazı değişikliklerden bahsediyor (Ali, 2014:73).

Kendisi lisedeki ilk zamanlarını şöyle anlatmıştı.- F. R. Atay (BTS).

Kzk T.'nde de “*osınday, münday, sonday, solay, osılay*” sözcükleri *şöyle*, *aşağı yukarı*, *şu biçimde* anlamlarını ifade eder (KTS).

Ärine, onda munday oy kelmedi birak arkaysımız solay şeştik.

“Tabii ki onda bunun gibi düşünce gelmedi ama her birimiz öyle çözdük.”(Jurtbay, 2008:242)

Olardıñ arasında mınaday öñgime boldı.

“Aralarında şöyle bir konuşma geçti.”(KTS)

Özi lıceydegi alğaşqı kúnderin solay ayttı.

“Kendisi lisedeki ilk zamanlarını şöyle anlattı.”(KTS)

ŞÜPHESİZ

“Şüphesi olmayan, kuşkusuz” manalarına gelen bir bağlaçtır (BTS).

Kuşkusuz o akşam biraz fazla kaçırdığı Fertek düzü'nün (1) neşesiyle gülerek...(Uşaklıgil, 2008:186).

Muhacir idiler ve bozkırın fakir insanları Ensar'ın zenginleri gibi davrandılar. Ama şüphesiz muhacirlik daha zor idi (Pala, 2011:39).

Kzk T.'nde *“äriyne, küdiksiz, şübätwdırmaytın, şübäsiz, kümonsiz”* sözcükleri gerçekten de, şüphesiz, mutlaka, şüphe olmadan vb. anlamlar içerir (KTS).

Ariyne, adam ömirinde köp qıyındıqtar uşırasadı.

Gerçekten insan, hayatında çok zorluklarla karşılaşır. (Koç, Doğan, 2004: 341)

ÜSTELİK

“Ayrıca, bir de, bundan başka” anlamlarına gelen bir bağlaçtır (BTS).

Üstelik oğlunun geleceğini, bu tasarının gerçekleşmesiyle mümkün ve sağlamala bağlayacak sanan annenin susuşunda kabullenme belirtisi bile sezileniyordu (Uşaklıgil, 2008:191-192).

Aa, bütün eski İstanbul bahçeleri böyledir! Sen ne bileceksin? Üstelik senin terasa çıktığın bile yok (Özakman, 2009:101).

Üstelik içlerine bir de büyüklük kurdu düşmüştü: yaralı, sakat birkaç canavarı havlayıp kaçırdıklarım sandıkları için, kendilerinin öyle rastgele köpeklerden olmadıklarına inanıyorlar (Ali, 2014:133).

Güven ve asayiş olmayınca ne ticaret, ne ziraat yürüyor, bu da fakirliği katlayarak arttırıyordu. Üstelik Allah da o sene kışını gönderdikçe göndermiş, yaz gelince yağmurunu esirgemişti (Pala, 2011:54).

Kzk T.'nde de *“odan başka, onıñ üstine ”* sözcükleri üstelik, dahası, buna ek olarak anlamlarında kullanılır (KTS).

Onıñ üstine, Qarakemerde atı şıqqan –Tentek Jaras- degen atım bar.

“Onun dışında Karakemer’de adı çıkmış – Yaramaz Jaras- denen atım var.”
(Jurtbay, 2008: 22)

Ol işkizip-jegizdi, sonımen qosa aqşa da berdi.

“Yedirdi, içirdi, üstelik para da verdi.”(KTS)

VE

Arapçadan Türkçenin dil hazinesine eklenen bu bağlaç, iki kelime veya iki cümle arasına girerek bu sözcükler arasında bir bağ oluşturur (BTS).

Hüseyn Nazmi dinler ve işitemediklerini göz ucuyla süzerek tamamlardı (Uşaklıgil, 2008: 39).

Parmaklarını udunun telleri üzerinde dolaştırdı ve gitar gibi çalarak bir şarkıya başladı (Özakman, 2009:23).

Doktorlar o gün filmleri alıp götürmüşler ve bir daha ortaya çıkarmamışlardı (Ali, 2014: 49).

Kzk T.'nde ise “*jäne, men, ben, pen*” bağlaçları iki kelime veya iki cümle arasına girerek bu sözcükleri bağlar (KTS).

Eki qalqarı Tölegen jäne men.

“İki sevgili Tölegen ve ben.”(Jurtbay, 2008:60)

Onı özi ğana jäne men bildim.

“Onu sadece kendisi ve ben bildim.”(Jurtbay, 2008:17)

VEYA / YA / YA DA / YAHUT / VEYAHUT

Arapça *ve* + Farsça *yā* sözcüğünden oluşan *veya*, Arapça *ve* + Farsça *yāhūd* sözcüğünden oluşan *veyahut*, Farsça bir kelime olan *yahut*, Arapça bir kelime olan *yā* bağlaçları, ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki şeyi anlatan kelimelerden ikincisinin önüne getirilen söz olarak kullanılır; (BTS)

Bir düş içinde, ya da büyüğü bir dünya karşısındaydı (Uşaklıgil, 2008:25).

Görenler onun sanki nefesi kesilmiş bir halde çok mühim bir hadiseyi, mesela karşıda taş evlerinin camları parlayan şehrin bir infilakla uçuvermesini, yahutdenizden büyük bir canavar çıkıp gemiyi birden yutuvermesini beklediğini sanırlardı (Ali, 2014:7).

Olacağı sanılan, seçime bırakılan şeyler ikiden çok olduğunda kullanılan bir söz olarak kullanılır;

Sen, ben veya başka birileri (BTS).

Kzk T.'nde “*ya, yakı, ne, nemese*” sözcükleri bu edat için kullanılır ve aynı değerdeki iki kelime arasına girerek bir bağ oluşturur (KTS).

Sen, men ya başka bir adam.

“Sen, ben ya da başka bir adam.”(KTS)

YA.....YA (DA)

Bir düşüncede sıra ile yer alan iki veya daha fazla ayrı cins öğelerin başına gelerek birinin gerçekleşme ihtimalini belirtir (BTS).

Sonra, yıllarca özlemini çektiği aile ocağına geri dönünce ya babasını ölmüş bulacak, ya komşusunun kızını almış olan nişanlısını görüp oraya yığılıverecek (Uşaklıgil, 2008:127).

Makineleri elinden geri alacak, ya bir yere kiraya verecek, ya da bir başka basım eviyle ortaklık kuracaktı (Uşaklıgil, 2008:253).

Başlangıçta eve sinirli ve mutsuz dönüyor, ne olsa alınıp parlıyor, ya sarı defterine kapanıp harıl harıl hesap yapıyor, ya da uduna sarılarak avunmaya çalışıyordu (Özakman, 2009:7).

Ya İngiliz, ya Amerikalıdır (Ali, 2014:20).

Kar ve tipiye yakalanıp donmadan ilerlemeye çalışıyor, gündüzleri yol alıp geceleri ya bir mağarada, ya bir köyde konaklıyorduk (Pala, 2011: 35).

Kzk T.'nde “Ya.....ya, ne.....ne, yakî.....yakî, nemese.....nemese “ sözcükleri ya.....ya (da) bağlacı için kullanılır, iki ya da daha fazla düşünceden birinin gerçekleşme ihtimalini belirtir (KTS).

Ya bostandıq, ya ölüm!

“Ya hürriyet, ya ölüm!” (KTS)

Ne sen, ne men!

“Ya sen, ya ben!” (KTS)

YOKSA / ZİRA

"Aksi takdirde" anlamında kullanılan bir sözdür (BTS).

“İyi kızdı ne iyi etmişim de ilişkiyi kesmiş bulunmuşum; yoksa çok acı çekecektim.” dedi (Uşaklıgil, 2008:276).

İyi ki aramıza girmiş. Yoksa şimdi ikide bir o nemrut herifi görecektim (Özakman, 2009:159).

Kzk T.'nde ise “joq älde, joq, äytpese ” yoksa, zira anlamlarını verir (KTS).

Äytpese tüysigi tım sergek.

“Öyleyse düşüncesi çok canlı. (idi.)”(Jurtbay, 2008:127)

Äytpese renjiymin.

“Öyleyse darılırım.”(Şaştayulı, 2004:161)

ZATEN

Arapça bir sözcük olan bu bağlaç “doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen, zati” anlamlarını ifade eder (BTS).

Ahmet Cemil, zaten o yaşayışın bu sonucu doğuracağını pek iyi bilirdi (Uşaklıgil, 2008:181).

Kız: "Evliliğiniz yürümüyordu zaten, ikiniz de boşuna azap çekmeyin" demiş (Özakman, 2009:157).

Zaten terk edilmiş bir bahçe derviş baba!(Pala, 2011:17)

Kzk T.'nde "şının aytqanda, dürisında, twrasın aytqanda, negizinde" sözcükleri de açıkçası, zaten, temelinde anlamlarını ifade eder (KTS).

Şının aytqanda, biz bugün keşkin keşigip qaldıq.

"Bu akşam zati geç kaldık." (KTS)

4.4.3. Ünlemler

Bağlaçlar gibi ünlemler de edat olarak kabul edilme veya edilmeme noktasında dilbilimciler arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Kimi edat olarak değerlendirir, kimi de sözcük türünün başka bir türü olarak ele alır. Ünlemleri, konuşucunun hissini belirtmesi ve cümlenin diğer sözcükleri arasında bağ kurması bakımından edatlar içerisinde göstermek mümkündür; *vah, aman, abov, ah, eyvah, yazık, vay, oy, öf, püf, tu, oh, a, ey, ay, hey, ya, yahu, haydi, işte, acep(acaba), daha, ha, evet, hayır, peki, yo, yok vb.*

Kzk T. gramerlerinde ünlemler ' odağay sözder' olarak adlandırılmaktadır. Bu lehçede de çoğu dilbilimciler tarafından edat kabul edilmiştir. His ve heyecanları belirtmek için kullanılan ifadelerdir; ah ! "ah!", ätten "keşke!", tuw "tuu!", tüw "tüh!", qap " vah!" , alağay " oh!", oybay, oypıray, oypırmaw " eyvah!", oha!, mine " işte!", bärekelde "yaşa!, âferin!", iyä "evet!, peki!" , coq "hayır!, yok!", hey!, äni " şu!", äriyne " elbette!", emes " değil", ce, ayda "haydi!", pay-pay "oho, vay vay!", qap "vay vay!" vb.

A

Şaşma, hatırlama, sevinme, acıma, üzülmə, kızma vb. duyguların anlatımına güç kazandıran sözdür (BTS).

- A!.. Cemil Bey! ..dediğini işitti (Uşaklıgil, 2008:156).

Aaaa! Daha genç gösteriyor (Özakman, 2009:13).

Kzk T.'nde "A!" sözcüğü heyecan, üzüntü, hatırlama vb. durumlar için cümlenin başında veya sonunda kullanılır (KTS).

A, sen osında ekensiñ gıoy!

"A, sen burada mıydın?"(KTS)

A, qanday ädemi!

"A, ne güzel!" (KTS)

ACABA (ACEP)

Arapça “*acep*” sözcüğünden gelen merak, kararsızlık veya kuşku anlatan bir sözdür (BTS).

Acaba orada özel bir odaya yatırtamaz mıyız?(Uşaklıgil, 2008:252)

Acaba beyefendi evde mi?(Özakman, 2009:147)

Acaba bu geminin sahibi ne milletten?(Ali, 2014:20)

Kzk T.’nde ise “ *Şın ba?, Şınimen?, Ras pa?, Solay ma?*” sözcükleri “Gerçekten mi?, Doğru mu?” manalarını vererek kararsızlık, kuşku bildirir (KTS).

Ā, solay ma?

“Ya! Öyle mi?”(Jurtbay, 2008:94)

Şınimen, kelmeytin boldı ma?

“Acaba gelmeyecek mi?” (KTS)

AH

Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi, acı vb. duygular anlatan bir sözdür (BTS).

Ah, bu basın dünyası! (Uşaklıgil, 2008:19)

Aah, erkenden sokağa attımdı kendimi, sıkıntıdan serseri gibi geziyorum (Özakman, 2009:139).

En sonunda ta yüreğinin içinden derin, uzun bir "Aaah!" çekerek olduğu yere düşmüş, kalmış (Ali, 2014:126).

Kzk T.’nde de “ *ah!* “ sözcüğü pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi, acı vb.durumlar anlatan bir ünlemdir (KTS).

Karğıs algan oñbaydı.

“Ah, alan olmaz.” (KTS)

DAHA

“Henüz” anlamında kullanılan bir sözdür (BTS).

Daha on beş yaşlarında iken belleğine çizilmiş yüzünü kafasında düzenleyip tamamlamış, ondan uzak yaşadığı sürece o yüzü her zaman besleyerek arada geçen zamanı sanki gidermeye çalışmıştı (Uşaklıgil, 2008:156-157)

Daha bu bocalamalar içinde bir karar verebilmek için "kendisinde yüreklilik görememekte idi...(Uşaklıgil, 2008:191)

Babam daha komadan çıkmamış (Özakman, 2009:37).

Daha ortalama bir masada dört beş Marmarisli gemici, süngercilikten kazandıkları para ile aldıkları motorun son seferinde ellerine geçeni, biri Rum, biri Türk iki şişman kadına üst üste bool ısmarlayarak tüketmeye uğraşıyorlardı (Ali, 2014:64).

Kzk T.'nde “ *äli, qazirge deyin, osı waqıtka deyin* ” sözcükleri yinede, şu anda, bu vakitte; “ *Tağı, älide, jäne, münüñ üstine* ” sözcükleri daha iyisi ve yine; “ *eñ, būdan (jaksısı, jamanı, qünü t.b.)*” sözcükleri ayrıca (daha da kötüsü, zor vs.); “ *äli, tağı da, budan keyin* ” sözcükleri hâlâ ve sonra yine manalarını verir (KTS).

Äli bir sağıat otken joq.

“*Daha bir saat olmadı.*” (KTS)

Ol äli kelgen joq.

“*Daha gelmedi.*” (KTS)

Tağı bir kızım bolğanda, atın Melixa qoyar edim.

“*Bir kızım daha olsaydı, adını Meliha koyardım.*” (KTS)

E

Başına getirildiği cümledeki kavrama göre çeşitli tonlar alarak birtakım duygular anlatan bir söz; (BTS)

Ee, senin gibi akıllı bir danışmanım var, kızım!(Özakman, 2009:70)

E, artık bu söze diyecek yok! (BTS)

Soru vurgusuyla şaşma ve merak anlatan bir söz; (BTS)

E, sonra! (BTS)

Kzk T.'nde de “ *E!* ”sözcüğü cümlelerin başında kullanılıp bu nedenle, böylece gibi manalar verir ve ayrıca şaşma, hobi, istek, anlaşma vb. durumlar için de kullanıldığı görülür (KTS).

E, endi bül sözge ayıtlar eşteñe joq.

“*E, artık bu söze diyecek yok*”. (KTS)

Barsa, barsın.

“*E, gitsin.*” (KTS)

EH

Olur, peki veya fena değil anlamlarında kullanılan bir sözdür (BTS).

Eh, sizin için bir şey yaparız artık (Özakman, 2009:152).

Eh, kismette ne yazılı ise o olur! (Ali, 2014:13)

Kzk T.'nde “ *jaraydı, jaqsı, maqül nemese jaman emes*” sözcükleri tamam, iyi, kötü, makul gibi anlamlar vererek bu ünlem için kullanıldığı görülür (KTS).

Jaraydı, qane barayıq.

“Eh, haydi gidelim.” (KTS)

Jaman emes, oytip-büytip.

“Eh, şöyle böyle.”(KTS)

ELBETTE / TABİİ

Her hâlde, şüphesiz, kuşkusuz gibi manalar veren bir sözcüktür (BTS).

Sağlıklı zamanında babasına hiç de uğramak alışkanlığı olmadığı halde, hastalıktan sonra bu birbirini izleyen gidişler elbette ki dikkate çarpıyordu (Uşaklıgil, 2008:221).

Kzk T.'nde ise “*ärine, şübosiz, sozsiz, söz joq*” sözcükleri tabii, elbette manalarını verir (KTS).

Ärine, biyigin beredi...

“Tabiiki büyüğünü verecek...”(Jurtbay, 2008:156)

Ärine bizdiñ küren jorğağa jetetin jorğa bul öñirde joq.

“Tabiki bizim kızıl rahvan ata yetişecek rahvan at bu civarda yok.”(Jurtbay, 2008: 14)

EVET

"Öyledir" anlamında kullanılan bir doğrulama veya onaylama sözüdür (olur, oldu, peki, tamam, ya, ha, he vb.) (BTS).

Evet, biraz daha sık, biraz daha öldür (Uşaklıgil, 2008:173).

Evet, dermanım yok... Yol da az değil... İstanbul'un sıca-ğı da yamanmış ha! (Ali, 2014: 35)

Kzk T.'nde de “*Iyä*” sözcüğü peki, evet manasında kullanılır ve bir doğrulama, onaylama bildirir (KTS).

İyä, mirzam!

“Evet efendim!” (KTS)

EY

Kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözüdür (BTS).

Ey millet, birçok şeyler verdiniz, büyük sıkıntılara katlandınız (Ali, 2014:140).

Ey arkadaş!(BTS)

Kzk T.'nde “*Äy!*” sözcüğü bazı kişilerin dikkatini çekmek veya bazı kişileri uyarmak manasında kullanılır (KTS).

Äy, dos!

“Ey arkadaş!”(KTS)

A, endi şekten şığıp barasıñ, mazanı alıp kettiñ!

“Ey, artık çok oluyorsun!” (KTS)

EYVAH

Beklenmedik, kötü, hoş gitmeyen bir haber veya olay karşısında duyulan acınma, üzülmeye bildiren bir sözdür (BTS).

Eyvah! Köfteler yanacak! (Özakman, 2009:34)

Eyvah, ne yer ne yâr kaldı! -A. H. Tarhan (BTS).

Kzk T.'nde ise " *oypıray!, oypırmaw! , qap!, oybay!, qüdayım-aw!, ahlaw!, ah ürw!, oybaylaw!*" sözcükleri acınma, üzülmeye vb. durumları bildiren ünlemlerdir (KTS).

Qurıdıq, oybay, öltirdi-ay!

“Kuruduk, eyvah, öldürdü-Efendim!”(Jurtbay, 2008:61)

Oybay, äkeñniñ közin qurttıñ-av.

“Eyvah, babanın gözünü çıkardın-Efendim.”(Jurtbay, 2008:61)

Qaş! Oybay!

“Kaç! Eyvah!”(Jurtbay, 2008: 61)

HA

“Evet” manasında kullanılan bir söz; (BTS)

- *Ha, sahi!..dedi. Para tedarik etmenin bir yolunu buldum ama, bilmem siz de ister misiniz?*(Uşaklıgil, 2008:188)

Uzun uzun yüzüme baktıktan sonra, "evet" makamında başını salladı ve: "Ha!" dedi (Ali, 2014:101).

İstek uyandırmak için *“evet, işte, haydi, haydi bakalım”* manasında kullanılan bir söz;

Ha göreyim seni! Ha gayret! (BTS)

Şaşma anlatan bir söz;

Amma güzel ha! (BTS)

Dikkati çekmek, uyarmak için kullanılan bir söz;

Sakın ha bir daha yapma! (BTS)

Kzk T.'nde de *“ha”* ünleminin birçok kullanımı vardır. *“Al, kâne, kâneki”* sözcükleri eh, hadi bakalım manalarında kullanılır (KTS).

Al, kâne, köreyik seni sına!

“*Ha göreyim seni!*” (KTS)

“*Bayqa, abayla*” sözcükleri uyarı, dikkat manaları verir (KTS).

Bayqa, biletin bol, menmunday nârsege tözbeymin!

“*Ha bilmiş ol, ben öğle şey istemem!*” (KTS)

“*Aytpaqşı, iya*” sözcükleri evet, manasında kullanılır (KTS).

İä, enditüsindim.

“*Ha şimdi anladım.*” (KTS)

“*Şınımen, Şın ba?, Ras pa?*” sözcükleri “ Gerçekten mi, Doğru mu?” manalarında kullanılır (KTS).

Şınımen solay dedi me?

“*Böyle söyledi ha?*” (KTS)

HAYDİ

İsteklendirmek, çabukluk belirtmek için kullanılan bir söz, (hadi.) (BTS).

Haydi kendisinin olan payı için onu bir gereç olarak kullansın...(Uşaklıgil, 2008:190)

Haydi! Sen git, beni yalnız bırak, bu akşam iyi değilim. -A. İlhan (BTS)

Kzk T.’nde “*ce, ayda, al!, kâne!, jaqsı, iya*” sözcükleri haydi ünlemi için kullanılır; isteklendirmek, çabukluk belirtmek için kullanılan bir sözdür (KTS).

Al, Ğskeramandı qaytemiz?

“*Haydi, Askeramanı ne yapacağız?*” (Jurtbay, 2008:111)

Al, suv joq.

“*Haydi, su yok.*”(Jurtbay, 2008:166)

HAYIR

Arapça *hayr* sözcüğünden gelen, “*yok, öyle değil, olmaz*” anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir sözdür (BTS).

Hayır, öyle değil, diyordu; bu bir pencere ki gökyüzü nün şu lacivert kubbesinde açılmış...(Uşaklıgil, 2008:113).

Hayır! Defteri birlikte okuyacağız (Özakman, 2009:42).

Kzk T.’nde “*coq olay emes, bolmaydı*” sözcükleri yok, olmaz, değil manalarını vererek onamama bildirir (KTS).

-Şarşap türsız ba?

- Jok,

“*-Yorgun musunuz?*

- *Hayır.*” (KTS)

İŞTE

Bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz, “aha” anlamında kullanılan bir sözdür (BTS).

İşte (öyle) bir dil istiyoruz ki onda o ezgiler, o renkler, o derinlikler olsun (Uşaklıgil, 2008:15).

Saçları uçuşarak, "İşte bizim asma bahçemiz." dedi (Özakman, 2009:99).

Gücümüz ilk o vakit tükendi, şu bitmeyen yoksulluk ilk o vakit geldi,' der ve ilk Çekikgöz'ü gördüğü günü tekrar tekrar tasvir ederdi. İşte o yıl, Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu sultanı olmuş (Pala, 2011:31).

Kzk T.'nde " *mine, me, däl, naq*" sözcükleri işte, tam olarak, aynı manalarını vererek bir şeyi göstermek, bir şeye işaret etmek için kullanılır (KTS).

Siltegen sayın kijine inqıldap: -Mä, Sağan! Mä! İttiñ küwigi...

"Silkeledikçe sinirlenip inleyip: - İşte, sana! İşte! Köpek yavrusu..." (Jurtbay, 2008:34)

Mine bolawaq jezemmen javlıgım osılay bastalğan.

"İşte gelecek eniştemle düşmanlığım böyle başlamış(tı)." (Jurtbay, 2008:20)

Endi mine sol üşin uyaluvdñ reti kelip-ak tur.

"Şimdi işte onun için utanmanın yeri geliyor. " (Jurtbay, 2008:17)

O

Şaşma, beğenme vb. duyguları belirten bir seslenme sözüdür (BTS).

"Ooo Merhaba Osman Yiğit... Ne var, ne yok? Geç otur bakalım!" dedi (Ali, 2014:10).

O, maşallah ne güzel! (BTS)

Kzk T.'nde ise "o, oy, ah" sözcükleri şaşma, beğenme ifade eden bir ünlemdir (KTS).

O, mınawıñ tım artıq.

"O, bu kadarı fazla." (KTS)

OF / ÖF

Sıkıntı, bezginlik, usanç, acı, yorgunluk, şikâyet etme vb. duyguları belirten bir sözdür (BTS).

Of! Ne umutsuzluk ve üzüntüyle dolu bir şiir! (Uşaklıgil, 2008:43)

Of, bıktım artık! Of, kolum acıdı! Bu da ne karışık bir rüya imiş diye söyleniyordu. -A. Ş. Hisar (BTS).

Kzk T.'nde bu ünlemler için “*wh!, ah!, tüw!*” sözcükleri kullanılır ve sıkıntı, şikayet etme, usanç vb. durumlar anlatır (KTS).

Tüw, jalgıp kettim!

“Of, bıktım artık!” (KTS)

Tüw, qanday döreki adam!

“Öf ne kaba adam!” (KTS)

OH

Sevinç, beğenme, hayranlık, rahatlama vb. duyguları belirten bir sözdür (BTS).

- *Oh!.. Daha ona gelinceye kadar, diyordu* (Uşaklıgil, 2008:225).

Oh, hele şükür! Hepsinin ellerinden kurtulduk. -A. Ş. Hisar (BTS).

Kzk T.'nde ise “*alaqay!, oy!, o!, oho!*” sözcükleri sevinç, beğenme, rahatlama vb. durumları anlatır (KTS).

Oy, qanday ädemi!

“Oh ne güzel!”(KTS)

OLMAZ

“İmkânsız, gerçekleşemez” manasında kullanılan bir sözdür (BTS).

"Olmaz" demiş, "onun bir derdi olduğu her halinden belli (Ali, 2014:124).

Kzk T.'nde de “*mümkün emes, orındalmaytın*” sözcükleri olamaz, uygulanamaz manalarında kullanılan bir sözdür (KTS).

Buringıday emes, ermek az.

“Önceki gibi olmaz, uğraş az.” (Jurtbay, 2008:30)

PEKİ

“Evet” anlamında kullanılan bir sözdür (BTS).

-*Geç kalmayın.*

-*Peki anne.* (Özakman, 2009:161)

Peki, öyleyse neden yüzün gülmüyor, neden burada bü-tün gün durup bekliyorsun?(Ali, 2014:124)

Peki sen şimdi kalbindekini mi söylüyorsun?(Pala, 2011:16)

Kzk T.'nde “*jaraydı, makül, jaksı, meyli* ” sözcükleri tamam, makul, güzel manalarında kullanılır (KTS).

Meyli sağan qaray bet alğanımdı sezbeğeninde qabil.

“Pekâla sana doğru yürüdüğümü hissetmediğinde de kabul. (Pekâla kabul sana doğru yürüdüğümü de hissetmedin.)”(Jurtbay, 2008:266)

Meyli, ne dese de.

“Pekâla ne dese de.” (Jurtbay, 2008:274)

PUF / PÜF

Bezginlik, usanç anlatan bir sözdür (BTS).

- Puf!.. dedi, soğuk!.. Sıfırın altında otuz! (Uşaklıgil, 2008:9).

TT’ndeki gibi Kzk T.’nde de uf, üf anlamlarına gelerek usanç, bıkkınlık anlatan durumlarda kullanılır, “*oybay-ay, wh, ay*” sözcükleri ile karşılanır. (KTS).

Oybay-ay, sawsağım küyip kaldı!

“Uf parmağım!” (KTS)

TA

Farsça bir sözcük olan dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir sözdür (BTS).

Ta bahçenin sonuna kadar geldiler (Uşaklıgil, 2008:43).

Ta uzaklardan bakan iki kocaman göz (Özakman, 2009:38).

Kzk T.’nde ise “*deyin, şeyin, soğan deyin*” sözcükleri çok geçmeden, o kadar, dek, değin manalarını vererek zaman ve uzaklık belirtir (KTS).

Taň atqanğa deyın küttim

“Ta sabaha kadar bekledim.” (KTS)

TUH / TÜH / TU / TÜ

“Yazıklar olsun” anlamında kullanılan, “*Vah vah*” anlamında pişmanlık bildiren bir seslenme sözüdür (BTS).

Tuh sana! Böyle mi yapacaktın? (BTS)

Kzk T.’nde de “*tüw, tuw*” sözcükleri hay aksi, ah gibi pişmanlık bildiren, yazıklar olsun manası veren ünlemlerdir (KTS).

Tüv, jüregiň tarsıldap ketipti.

“Tüh, yüreğin daralıp gitmişti.” (Jurtbay, 2008:62)

Tüv äzer jettim...

“Tüh zorla yetiştim.” (Jurtbay, 2008:163)

Tüv, muniňiz ne... äkeliňiz...

“Tüh, bu ne... getiriniz...” (Jurtbay, 2008:163)

VAH

Arapça bir sözcük olan “*yazık*” anlamında kullanılan bir ünlemdir (BTS).

Dün cenazeye gitmişsiniz. Vah vah! Üzüldüm (Uşaklıgil, 2008:276).

Ah kime, vah kime, kızarmış gözler kime ...aittir?-P. Safa (BTS).

Kzk T.'nde “ *ay, oy, ätteñ, qap* ” sözcükleri bu bağlaç için kullanılır, yazık anlamı veren bir ünlemdir (KTS).

Ay-ay-ay, ete obal boldı!

“Vah, vah pek yazık oldu!”(KTS)

Ätteñ, qayteyin- dedi Bağdilda.

“Vah, ne yapayım-dedi Bağdilda.” (Jurtbay, 2008:52)

VAY

Şaşma, ağrı, acı vb. duyguları anlatan bir sözdür (BTS).

Vay! Bu ne harika!.. Nereden aklına geldi?(Uşaklıgil, 2008:55)

Vay başım!(BTS)

Kzk T.'nde de vay ünlemi için “*qap, pay, o!, oy! , ah!, ₺ h !*” sözcükleri kullanılır ve şaşma, ağrı, acı belirten ünlemdir (KTS).

Oypırmay, sol jılğı borandı aytsanşı.

“Vay be o yılki boranı söylesene.” (Jurtbay, 2008:73)

Oypırmay, apa... jumbaqtıñ özin jumbaqtap jiberdiñ.

“Vay be abla... bilmecenin kendisini belirsiz hale getirdin.” (Jurtbay, 2008:200)

Oypırmay, körpeniñ astında qalıptı, tavıp aldım.

“Vay be! Yorganın altında kalmıştı, buldum.”(Jurtbay, 2008:175)

Oypırmay, qazbalap qaytesiz, qurdaspız.

“Vay be! Sorgulayıp ne yapacaksınız, yaşıtız.” (Jurtbay, 2008:175)

Pay pay, aq jüregim ay!

“Vay vay, temiz yüreğim ah!”(Jurtbay, 2008:252)

YA

"Ey, hey" anlamlarında bir seslenme sözüdür (BTS).

Yürü ya mübarek!"(BTS)

Kzk T.'nde “*o, oy, wa, ğoy*” sözcükleri bu ünlem için kullanılır (KTS).

Ädeyi istediñ ğoy, ä!

“Bilerek yaptın ya, a!”(Jurtbay, 2008:21)

Ekevide meniñ et bavır ağayım ğoy!

“İkiside benim en yakın abim ya!”(Jurtbay, 2008:24)

YAHU

Arapça bir sözcük olan yahu; hey, bana bak, baksana anlamlarında bir seslenme sözüdür (BTS).

Yahu, bu kellelerin gözlerini de çıkarmışlar! (Ali, 2014:141)

Yahu! Hâlâ işin bitmedi mi? -H. E. Adıvar (BTS).

Kzk T.'nde “*Äy, Sen! Tıñda!*” sözcükleri hey, sen, duyun vb. manalarını vermek, istek veya olumsuz bir durumu belirtmek için kullanılır (KTS).

Äy, qaydasıñ?

“Yahu neredesin?”(KTS)

Qanday ıstıq!

“Ne sıcak yahu!”(KTS)

YOK

“Hayır” anlamında kullanılan bir sözdür (BTS).

Yo, şimdi olmaz, yarın sabah ararım. Kendimi hazırlamam gerek (Özakman, 2009:147).

Yok doktor” dedi, “beni bu halimle sokağa atamazsın (Ali, 2014:51).

Kzk T.'nde “*coq*” sözcüğü yok, hayır anlamlarını verir (KTS).

Enbeksiz tirşilik jok, som bilip koy.

“Emeksiz hayat yok, bunu bilip koy.” (Savran, 1998:142)

Endi tuzaq qurıp qajeti joq.

“Şimdi tuzak kurmak gerekli değil.”(Jurtbay, 2008:37)

Al, suv joq.

“Haydi, su yok.”(Jurtbay, 2008:166)

SONUÇ

Sözcük harflerden meydana gelen anlamlı ses yığınları olarak tanımlanır. Sözcükler de bir araya gelerek cümleleri oluşturur. Sözcüklerin cümle içinde birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyen sözcük türlerinin isim, fiil, zarf, zamir, sıfat, ünlem, bağlaç ve edatlardan oluşarak cümlede farklı görevler üstlendiği görülmektedir.

Bu çalışmaya konu olan ve sözcük türlerinden biri olan edatlar, tek başlarına anlamları olmayan, isimlerle birlikte kullanılarak anlam kazanan ve cümleler arasında ilişkiler kurmayı sağlayan görevli kelimeler olarak bahsedilmiştir. Çalışmada edatların terim karmaşası meselesi üzerinde durulmuştur. Edat için; son çekim edatı, çekim edatı, ilgeç, ilgiç gibi terimler kullanıldığı ve bunun dilbilimciler arasında tartışmalar yarattığı aşikârdır. Türkiye Türkçesi sondan eklemeli bir dil olduğu için diğer ekler gibi edatlar da kelimenin sonuna gelir ve mana kazanır. Bu sebeple son çekim edatı sanki bir ön çekim edatının da olduğunu düşündürmesi bakımından bu terim yerine edat terimi kullanılabilir.

Terim karmaşası gibi edatları sınıflandırmada da ortak bir karara varılamadığı görülmüştür. Bazı dilbilim uzmanları bağlaçları ve ünlemleri edat olarak değerlendirirken, bazıları ise bu sözcük türlerinin edat kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Türkiye Türkçesinde edatlar terim ve sınıflandırılma meselesi yaratmış olsa da Kazak Türkçesinde bu durumla pek karşılaşılmamıştır. Bağlaçlar sözcükleri, cümleleri hatta paragrafları birbirine bağlayan görevi bakımından; ünlemler de konuşucunun hissini belirten ve diğer sözcükler arasında bağ kuran ifadeler olması bakımından edat olarak kabul edilebilir. Edatların her iki lehçedeki sınıflandırılmalarına bakılıp genel bir sınıflandırmaya gidilecek olunursa, Türkiye Türkçesinde çekim edatları, bağlama edatları ve ünlemler; Kazak Türkçesinde ise çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve ünlemler (odağay) olarak ayrılabilir.

Başka bir husus da modal sözlerin varlığıdır. Türkiye Türkçesinde modal sözler; şüphe, fikrin doğruluğunu tasdikleme veya reddetme, kısacası konuşucunun kendine ait duygu ve düşünceleri ile cümlelerin anlamına müdahale eden sözler olarak bahsedilir ve cümleye ek bir anlam kattığı ifade edilir. Bu bakımdan Türkiye Türkçesinde “Modal sözler cümle başı edatları mı?”, “Ünlem, zarf, zamir, bağlaç veya edat mı?”, yoksa “Kelimenin dokuzuncu türü mü?” gibi sorular dilbilimciler arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Kazak Türkçesi gramerlerinde ise modal sözlerin kelime türleri içerisindeki durumu incelediğinde bu konunun farklı yaklaşımlarla ele alındığı açıktır. Dilbilimcilerin bir kısmı modal sözleri edatların alt başlığı altında gösterir ve bir kısmı da ayrı bir kelime türü olarak değerlendirir. Böylece her iki lehçede de modal sözlerin edat olarak değerlendirilmesi fikri açıkça görülmüştür. Modal sözler, aslında konuşucunun cümleye duygu ve düşüncesini katması bakımından cümle başı edatlarını vurgulamaktadır. Bu sebeple başka bir tür olarak adlandırmak yerine bu sözleri edatlar sınıfında kabul etmek mümkündür.

Yukarıda bahsedilen durumlar da göz önüne alınarak yapılan araştırmalarda, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki edatlar incelendiğinde her iki lehçenin akrabalık ilişkisinden dolayı edatların kullanımında çok fazla benzerlikler olduğu görülmüştür. Hem Türkiye Türkçesinde hem de Kazak Türkçesinde birden fazla edatın birbirlerinin yerine kullanıldığı ve aynı görevlere sahip olduğu da tespit edilmiştir. Her iki lehçede de yazılışları ve anlamları aynı olup kullanılan edatlara (*Ah!*, *özge*, *beri*, *da / de*, *demek*, *E!*, *ne.....ne*, *O!*, *ya*, *ya.....ya*) rastlanılmıştır. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki bazı edatların Kazak Türkçesinde kullanılmadığı da dikkat çekmektedir. Kazak Türkçesinde “ki” edatının kullanılmadığı ve Türkiye Türkçesinde görülen “da, de” edatının ise Kazak Türkçesinde “da, de” kullanımının haricinde “ta, te” kullanımının da olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak edatların benzer ve farklı kullanımlarının ortaya çıkarıldığı bu çalışma ile her iki lehçe arasında güçlü bir bağın olduğunu, edatların her iki lehçede de kullanıldığını ve görevlerinin aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye Türkçesi**Kazak Türkçesi**

A!	A!
Acaba (acep)	Şın ba?, Şınımen?, Ras pa?, Solay ma?
Âdeta	Sïyaqtı, tarızdi
Ah!	Ah!
Ait	Tiyisti, qatıstı, baylanıstı, qatınastı
Ama / fakat / lakin / ancak	Biraq, biraq ta, alayda, degenmen
Artık	Endi osıdankeyin, budanbılay, osı waqıttan bastap
Başka/ özge	Basqa, özge
Belki / hatta	Bölkim, tipti, kerek dese, mümkün, ıqtımal
Beri	Beri
Bilakis	Kerisinşe, qarama-qarsı, basqaşa
Bile	Birge, da, de; tipti, tügil; türmaq, kerek dese
Bilhassa	Äsirese, erekşe, ayırıkşa, bärinen burın, eñ bastı
Birlikte	Birge, qabatı, qatar, qaray
Böyle	Osınday, osılay, osı siyaqtı, osıtärizdi, münday, bül sıyaqtı
Çünkü	Öytkeni, sebebi, ,sol sebepti, sondıqan

Da / de	Da, de, ta, te
Da(de).....da(de)	Da(de).....da(de), ta (te).....ta (te)
Daha	Äli, qazirge deyin, osı waqıtka deyin, tağı, älide, jäne, münüñ üstine, eñ, būdan (jaksısı, jamanı, qıını), äli, tağı da, budan keyin
Dair	Qatısı bar, baylanıstı
Değil	Tügil, emes, tursın, turmaq
Değın/ dek/ göre	Deyin, şeyin, göri, qarağanda
Demek (ki)	Demek, dep aytwğa tabıladı
Diye	Dep, üşin, bolğandıktan
Doğru	Qaray, taman, tayaw, salım
Dolayı / ötürü	Sebepti, sondıqtan, sol sebepti, saldarıman
E!	E!
Eğer	Eger, eger de, alda jalda
Eh!	Jaraydı, jaqsı, maqül nemese jaman emes
Elbette / tabii	Ärine, şübosız, sozsız, söz joq
Evet	Iyä
Evvel	Burın, äweli, aldımın
Ey!	Äy!

Eyvah!	Oypıray!, oypırmaw! , qap!, oybay!, qüdayım-aw!, ahlaw!, ah ürw!, oybaylaw!
Gerek.....gerek	He...he, nemese.....nemese, äytpese.....äytpese, ya....ya, ya bolmasa..... ya bolmasa, yakī....yakī, da... da
Gibi	Sıyaqtı, tarizdi, sıqıldı, sekildi
Ha	Al, käne, känekī, Şınımen, Şın ba?, Ras pa?
Hakkında	Tuwralı, tuwrasında, tuwrasınan, cöninde, cöninen, caylı, cayında, caynan, jaylı, jöninde
Hâlbuki	Alayda, degenmen, biraq ta
Haydi	Ce, ayda, al!, käne!, jaqsı, İya
Hayır	Coq olay emes, bolmaydı
Hele	Äsirese, erekşe, keminde, joq degende, aldımen, aqırında, eñ soñında, äytwir eñ äweli
Hem.....hem (de)	Äri.....äri, sonımen birge.....sonımen birge, äli.....äli
İçin	Üşin
İle	Men, ben, pen, menen, benen, penen
İle ilgili	Qatısı bar, baylanıstı
İse	Al, biraq, eger, bolsa da, bolğanmen
İster.....ister	Guy....guy , meyli.....meyli, qalasa...qalasa
İşte	Mine, me, däl, naq

Kadar	Şamalı, şaqtı qaralı, şeyin
Karşı	Qarsı
Ki	
Mademki	Egerde, solay bolğandıqtan, sondıqtan
Meğer / meğerse / meğerki	Degenmen, söytsek, bolmasa, eger de, tek
Mı / mi/ mu/ mü	Ma, me, pa, pe, ba, be
Ne.....ne (de)	Ne.....ne
Niçin/ niye	He, üşin, nelikten, nege
Nihayet	Aqırı, aqırında, soñında, aqır ayağında
O!	O!, Oy!, Ah!
Of! / Öf!	Wh!, Ah!, Tüw!
Oh!	Alaqay!, Oy!, O!, Oho!
Olmaz	Mümkin emes, orındalmaytın
Oysaki	Alayda, äytse de, degenmen
Önce	Burın, äweli, aldımın
Öte	Sonan soñ, son, keyin
Öyle / öyle ki	Sonday, sol sıyaqtı, tärizdi, üqsas, solay, osılay, sonday

Öyleyse	Äytpese, odan da
Peki	Jaraydı, makül, jaksı, meyli
Puf! / Püf!	Oybay-ay!, Wh!, Ay!
Rağmen / karşılık	Äytse de, qaramastan
Sadece	Qana, aq, tek
Sanki	Day, -dey, sıyaqtı, tarizdi
Sayesinde	Arqılı, arqasında
Sebebiyle	Sondıqtan, sol sebepti, sebepti, saldarıman
Sonra	Sonansoñ, son, keyin
Şöyle	Osınday, münday, sonday, solay, osılay
Şüphesiz	Äriyne, küdiksiz, şübätwdırmaytın, şübäsiz, kümonsiz
Ta	Deyin, şeyin, soğan deyin
Taraf	Jağ, tarap, qarsı jağ, aldınğıjağ, jer, jaqtar, qarama-qarsı toptar
Tuh! / Tüh! / Tu! / Tü!	Tüw!, tuw!
Üstelik	Odan basqa, onıñ üstine
Üzere	Maqsatında, üşin, siyaqtı, jaqın arada

Vah	Ay, oy, ätteñ, qap
Vay	Qap, pay, o!, oy! , ah!, Ƴ h !
Ve	Jäne, men, ben, pen
Veya / ya / ya da / yahut / veyahut	Ya, yakī, ne, nemese
Ya!	O!, Oy!, Wa!, Ğoy!
Ya.....ya (da)	Ya.....ya, ne.....ne, yakī.....yakī, nemese.....nemese
Yahu	Äy, Sen!, Tıñda!
Yok	Coq
Yoksa / zira	Joq älde, joq, äytpese
Yüzden	Sondıqtan
Zaten	Şının aytqanda, dürısında, twrasın aytqanda, negizinde

KAYNAKLAR

- ALİ, Sabahattin.(2014). *Sırça Köşk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ALKAYA, Ercan.(2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*, Manas Yayınları, Elazığ.
- ATABAY, Neşe., KUTLUK, İbrahim. ve ÖZEL, Sevgi.(1983). *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BALCI, Onur. (2014). "*Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Çekim Edatlarının İstemleri*", Teke Dergisi, Sayı: 3/3, s. 72-93.
- BANGUOĞLU, Tahsin.(1986). *Türkçenin Grameri*, TTK Basım Evi, Ankara.
- BAYNİYAZOV, A.J. ve BAYNİYAZOVA, J.T. (Editör; Koç, Kenan).(2007). *Türkiye Türkçesi - Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Almatı.
- BİRAY, Nergis. ve AYAN, Ekrem.(2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- BİRAY, Nergis. (2009). *Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?)(http://www.academia.edu/14033786/Nergis_B%C4%B0RAY_Kazak_T%C3%BCrk%C3%A7esinde_Modal_S%C3%B6z_Kelimenin_Dokuzuncu_T%C3%BCr%C3%BC_m%C3%BC)(15/06/2017).*
- BURAN, Ahmet.(?). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Edatlar* (Fırat Üniversitesi Araştırma Fonu No. 453).
- BURAN, Ahmet. ve ALKAYA, Ercan.(2010). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BURAN, Ahmet. ve ALKAYA, Ercan.(2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- DELİCE, H. İbrahim.(2012). *Sözcük Türleri*, Asitan Kitabevi, Sivas.
- DENY, Jean (çevr: ELÖVE, Ali Ulvi).(2012). *Türk Dilbilgisi*, Kabalcı Yay., İstanbul.
- EFENDİOĞLU, Süleyman.(2010). *Edatların Sınıflandırılması*, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/suleyman_efendioglu_edatlarin_siniflandirilmesi.pdf (10/03/2017).
- ERCİLASUN, Ahmet.(2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem.(2013). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basımevi, İstanbul.
- GÜRSOY Emine., NASKALİ.(1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.

- HACIEMİNOĞLU, Necmettin. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Basımevi, İstanbul.
- JURTBAY, Tursin.(2008). *Qar Astındağı Köbelek*, Qaynar Baspası, Almatı.
- KARAAĞAÇ, Günay.(2009). *Edat Üzerine Düşünceler*, Gazi Turkiyat Sayı:5, s.1-13, Guz. (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gaziturkiyat/index>) (07/09/2017).
- KARAAĞAÇ, Günay.(2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay. Ankara.
- KOÇ, Kenan. ve DOĞAN, Oğuz.(2004). *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep.(2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.
- NBRAGNMOV, K.(2015). *Kazak Tili*, Şın-Kitap, Almatı.
- ORAZBAYEVA, F. ve SAYRANBAEV, T.(2006). *Kazak Tili: leksika, fonetika, morfologiya, sintaksis*, Atamura Baspası, Almatı.
- ÖNER, Mustafa.(1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.
- ÖZAKMAN, Turgut.(2009). *Romantika*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- PALA, İskender.(2011). *Od*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- SAVRAN, Hülya.(1998). *Kazakça ve Kazakça Hayvan Masallarına Örnekler*, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 1 Sayı: 2.
- SEREBRENNİKOV B.A. ve GADJİEVA N.Z (Çevirenler: HACIYEV, Tevfik., ÖNER, Mustafa).(2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ŞAŞTAYULI, Jumabay.(2004). *Jañgırıq*, Jalın Baspası, Almatı.
- TİKEN, Kamil.(2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, Recep., KARATAŞ, Turan. ve VURAL, Hanifi.(?). *Türk Dili*, Seyran Yayınları, Sivas.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya.(2008). *Mai ve Siyah*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- VARDAR, Berke.(2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- YALÇIN, SÜLEYMAN KAAAN. *Kuzey Grubu Türk Lehçelerindeki Edatlar Üzerine Ayrıntılı Bir Çalışma*, (<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/90.pdf>) (22/03/2017).
- ZEYNALOV, Ferhat.(1993). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, Cem Yay. İstanbul.
- Büyük Türkçe Sözlük, (<http://www.tdk.gov.tr>) (03/08/2017).

ÖZ GEÇMİŞ

Mutlu BERBER 1989 yılında, Gaziantep' in Nizip ilçesinde doğdu. 1994 yılında, ailesi ile birlikte Adana' ya taşındı. İlk ve orta öğrenimini Adana' da tamamladı. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü' nde lisans eğitimine başlayıp bu üniversiteden 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında ise aynı üniversiteden Yeni Türk Dili alanında yüksek lisans eğitimine başladı.

VITAE

Mutlu BERBER was born in 1989 in the district of Nizip in Gaziantep. In 1994 she moved to Adana with her family. completed her primary and secondary education in Adana. In 2009, she started his education at the Department of Turkish Language and Literature at Gaziantep University Science and Literature Faculty and graduated from this university in 2013. In 2014, she started his graduate education in the same university in the field of New Turkish Language.

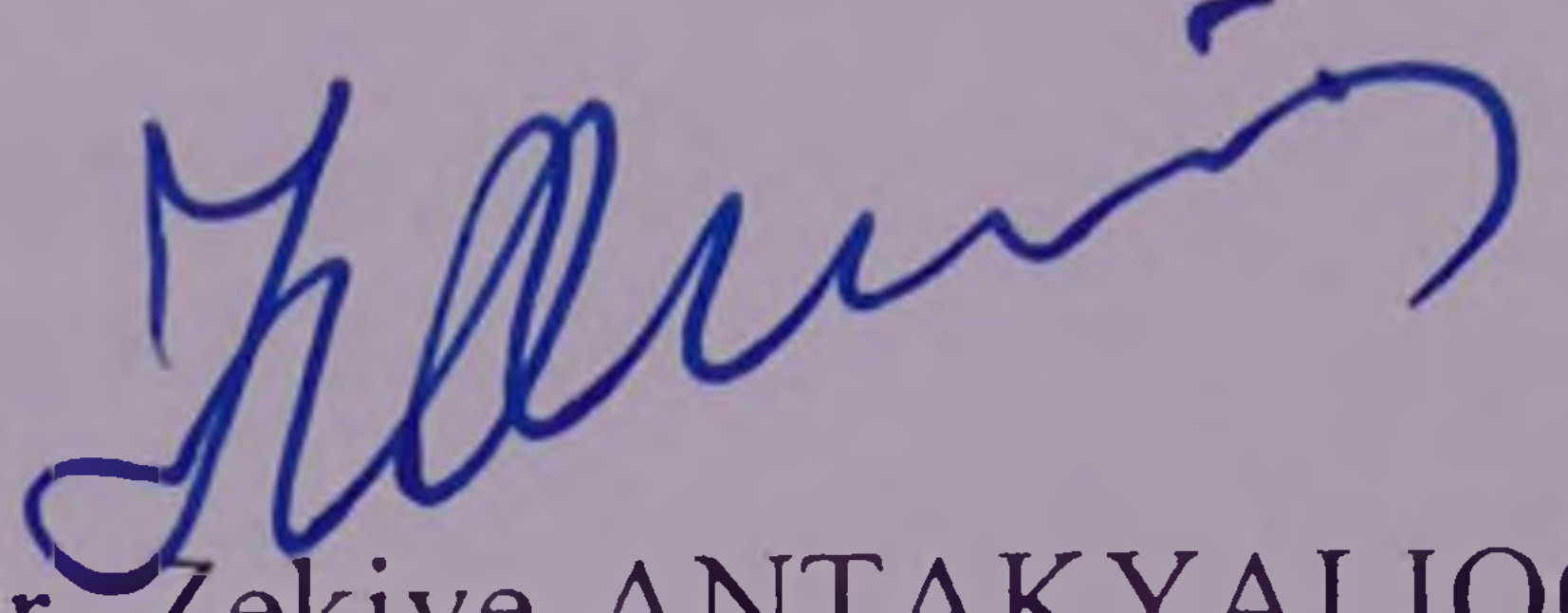
T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**Türkiye Türkçesindeki Edatlar ile Kazak Türkçesindeki Edatların
Karşılaştırılması**

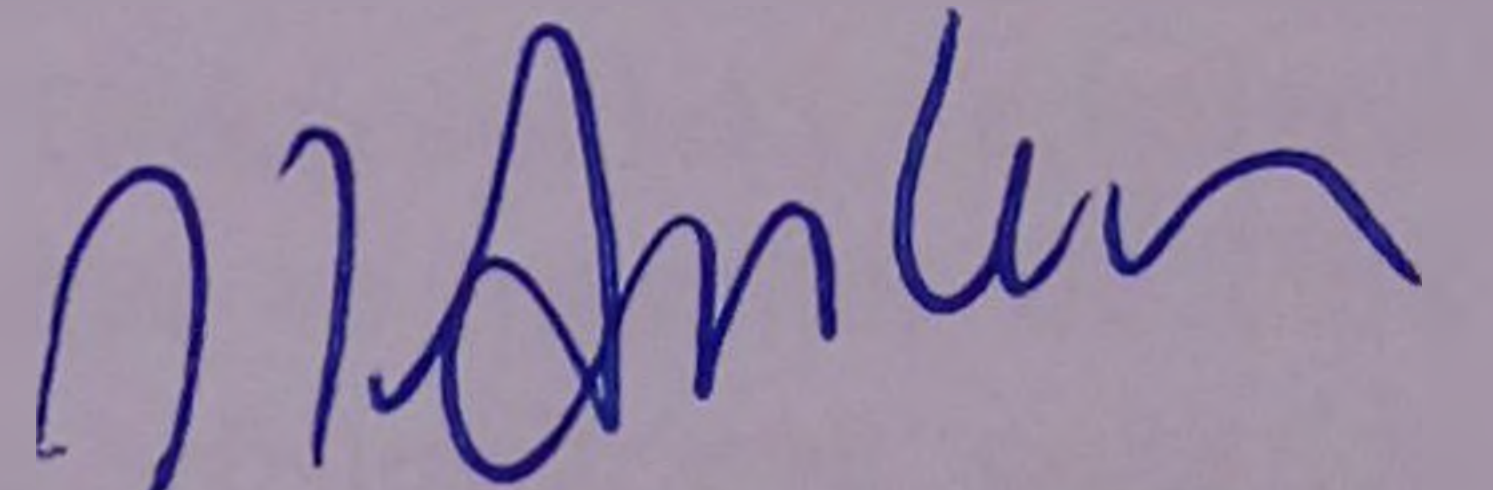
MUTLU BERBER

Tez Savunma Tarihi: 22.11.2017

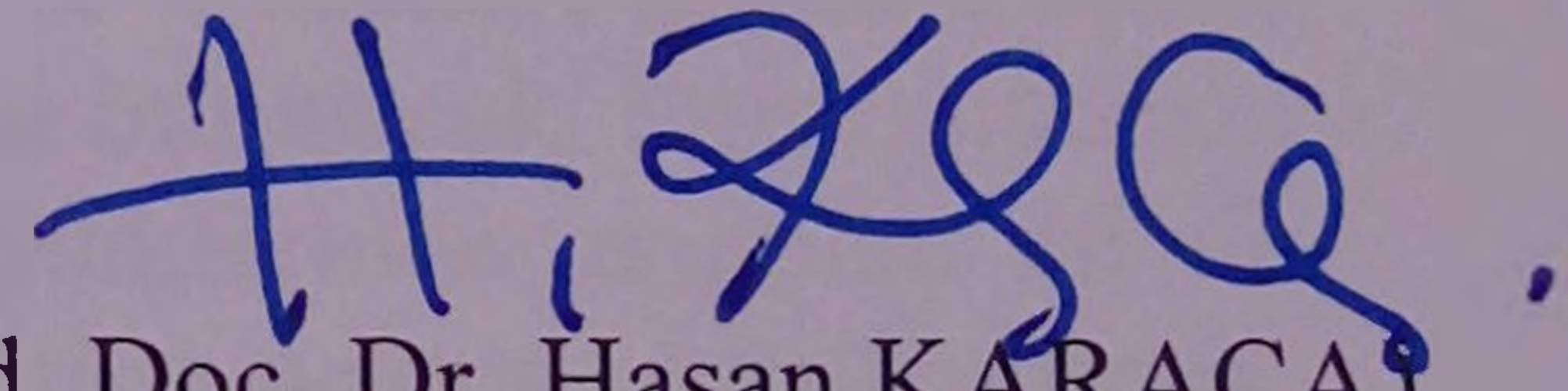
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

(Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU)
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

(Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL)
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Yrd. Doç. Dr. Hasan KARACA)
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL

Yrd. Doç. Dr. Hasan KARACA

Yrd. Doç. Dr. Armağan ZÖHRE

İmzası
